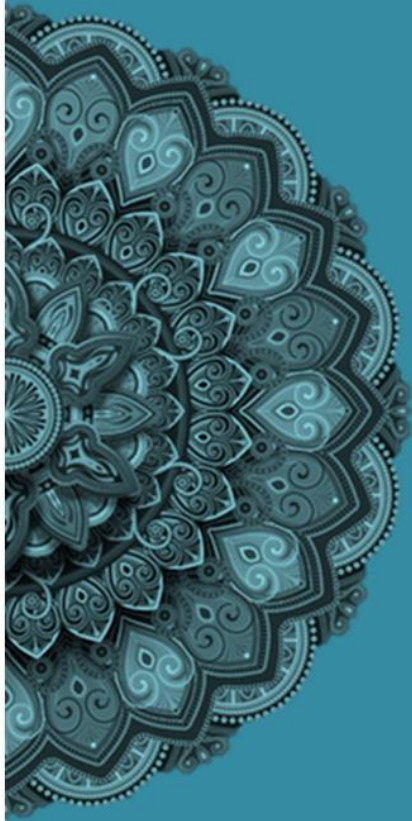

NAMANGAN
DAVLAT
PEDAGOGIKA
INSTITUTI

TA'LIM VA TARAQQIYOT

ILMIY-USLUBIY JURNAL

2023-YIL 3-SON

Bosh muharrir: Namangan davlat pedagogika instituti rektori v.v.b.
M.R.Qodirxonov

Mas’ul muharrir: Yoshlar masalalari va ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo’yicha
birinchi prorektor A.A.Isoqboyev

Mas’ul muharrir o’rinbosari: Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-
pedagogik kadrlar tayyorlash sektori boshlig’i J.A.Yuldashev

TAHRIR HAY’ATI

Aniq va tabiiy fanlar: akad. K.Tojibayev, akad. A.To,rayev, k.f.d., prof.
Sh.Abdullayev, f-m.f.d., dots. R.Xakimov, b.f.d., dots. A.Batashov, f-m.f.n., dots.,
T.Abdullayev.

Texnika fanlari: t.f.d., prof. A.Umarov, PhD. Sh.Xudoyqulov, PhD.
A.Abdunazarov.

Ijtimoiy gumanitar fanlar: s.f.d., prof. T.Fayzullayev, tar.f.d, prof. A.Rasulov.
f.f.d., prof. M.Ismoilov, i.f.d., dots. N.Sotivoldiyev, PhD. J.Yuldashev,
PhD. A.Abdullayev.

Pedagogika fanlari: p.f.d., prof. U.Inoyatov, p.f.d., prof. B.Xodjayev, p.f.d., prof.
SH.J.Yusupova, p.f.d., prof. O’M.Asqarova. p.f.n., dots., Sh.Ubaydullayev,
PhD. M.Asranboyeva.

Filologiya fanlari: fil.f.d., prof. N.Uluqov, fil.f.d., prof. H.Usmanova, p.f.n., dots.
S.Misirov, PhD.,dots. P.Lutfullayev, PhD., dots. M.Yakubbayev

Texnik muharrir: R.Tursunov

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko’chasi, 316-uy.

Pochta indeksi: 160136, **Faks:** (0369) 227-27-21,

Email: Info@namspi.uz

“Ta’lim va taraqqiyot” ilmiy-uslubiy jurnali elektron to’plam sifatida O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA)ning 2022-yil 25-oktabrdagi № 045 044 raqamli guvohnomasi asosida chop etiladi. “Ta’lim va taraqqiyot” ilmiy-uslubiy jurnalining 2023-yil 2-soni NamDPI Ilmiy-texnikaviy Kengashining 10-may 2023-yildagi 5-sonli kengaytirilgan yig’ilishida muhokama qilinib, ilmiy to’plam sifatida chop etishga ruxsat etilgan (Bayonnoma № 5). Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma’lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

TA'LIMNING DOLZARB MUAMMOLARI VA YECHIMLARI;

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI BADIY ADABIYOT BILAN
TANISHTIRISH ORQALI NUTQ SAMARADORLIGINI
SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI**

Qozaqova Sayyora Sobitxon qizi

NamDU, Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni badiiy adabiyot bilan tanishtirish orqali nutq samaradorligini shakllantirishning ahamiyati, bu boradagi olimlarning fikri, bolalar adabiyoti maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy, axloqiy va nutqini rivojlantirish vositasi sifatida qaralishi, bola bilan muloqot qilishda badiiy adabiyotni o'qishda uning nutqiy xatti-harakatlari modelini ishlab chiqish va bolani tinglashga o'rgatish kerak kerakligi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Badiiy adabiyot, badiiy idrok, badiiy tasvir, badiiy asar syujeti, kompozitsiyasi, hikoya qilish, nutq boyligi

Аннотация: В данной статье рассматривается значение формирования речевой работоспособности путем приобщения дошкольников к художественной литературе, мнение ученых по этому поводу, детская литература как средство интеллектуального, нравственного и речевого развития дошкольника, его речевое поведение при чтении. художественная литература при общении с ребенком - сказано, что необходимо выработать модель действий и научить ребенка слушать.

Ключевые слова: художественная литература, художественное восприятие, художественный образ, сюжет художественного произведения, композиция, повествование, речевое богатство.

Abstract: In this article, the importance of the formation of speech efficiency by introducing preschool children to fiction, the opinion of scientists on this matter, children's literature as a means of intellectual, moral and speech development of preschool children, his speech behavior when reading fiction while communicating

with a child - it is said that it is necessary to develop a model of actions and teach the child to listen.

Key words: *Fiction, artistic perception, artistic image, plot of an artistic work, composition, storytelling, speech richness*

Maktabgacha yoshdagi bolalik davrida shaxsning kommunikativ shakllanishi ma'lum darajada o'z-o'zidan sodir bo'ladi. 7 yoshga kelib bola aniq-samarali xarakterdagi elementar aqliy operatsiyalarni, sabab-oqibat munosabatlarini o'zlashtiradi, fikrlarni izchil ifodalay oladi, grammatik, leksik va fonetik jihatdan to'g'ri nutqdan foydalanadi. Aynan shu yoshda nutqning intellektual tartibga soluvchi rejalashtirish funksiyasi rivojlanadi, o'z nutqini sherigiga va muloqot holatiga yo'naltirish qobiliyati, shuningdek, tinglovchiga ta'sir qilishning lingvistik vositalarini tanlashdan foydalanadi.

Nutq ontogenezi bo'yicha barcha tadqiqotlarda, ayniqsa, nutq faoliyati nazariyasi doirasida olib borilgan so'nggi yigirma yillik tadqiqotlarda - (A.A.Leontiev, I.A.Zimnyaya va boshqalar) nutqning sifat mezoni degan fikr ilgari surilgan. Har qanday yosh guruhidagi subyektning nutq ishlab chiqarishi va shuning uchun uning nutq yetukligi mezoni nutqni rivojlantirishda so'z boyligining ko'payishi kabi individual miqdoriy to'planishlar emas, balki to'g'ri gapirish qobiliyati bilan bog'liq bo'lgan muhim sifat ko'rsatkichlar hisoblanadi. O'z fikrini to'liq va to'g'ri ifodalash, mantiqiy va izchil bayonot qurish va uni suhbatdoshga tushunarli va qulay qilish va boshqacha qilib aytganda, bolaning o'z bayonotida qancha so'z ishlatganligi emas, balki bu gap suhbatdosh uchun qanchalik samarali ekanligi va bolaning og'zaki xatti-harakatining maqsadlariga qanchalik mos kelishi muhim hisoblanadi. Nutqni rivojlantirishni muloqotning umumiy kontekstiga, kommunikativ faoliyatga kiritish, gapning subyektning nutqiy xulq-atvori maqsadlariga muvofiqligi bu gapning kommunikativ qiymatini belgilaydi. Demak, bolaning rivojlanishini nafaqat individual nutq funksiyalarini takomillashtirish va nutq ko'nikmalarini to'plash nuqtai nazaridan, balki bolaning kommunikativ rivojlanishida qanday va qanchalik muvaffaqiyatli rivojlanishi nuqtai nazaridan ham ko'rib chiqish qonuniydir.

Maktabgacha yoshdagi bolaning nutqini rivojlantirish sohasidagi yutug'i shunchalik muhimki, biz nafaqat nutqning fonetik, leksik va grammatik tomonlarini o'zlashtirish haqida gapirishimiz mumkin, balki nutqning boyligi, to'g'riligi kabi fazilatlarni rivojlantirish haqida ham gapirishimiz mumkin. Nutq bolaning o'zini o'zi ifodalashning muhim vositasidir. Shu nuqtai nazardan, nutqning sifat xususiyati sifatida ta'sirchanlik alohida ahamiyatga ega. Bizning fikrimizcha, nutqning ta'sirchanligi muloqot samaradorligini ta'minlaydi, turli kommunikativ vazifalarni hal qilish jarayonida tinglovchiga bayonotning ma'nosini yetkazishga yordam beradi.

Kichik maktabgacha yoshdagi bolalarning izchil nutqini rivojlantirishni hisobga olgan holda, L.G. Shadrina bolalar qanday mantiqiy va rasmiy aloqalarni o'rnatishi, jummalarni bir-biri bilan bog'lashi, qanday lingvistik vositalardan foydalanishiga e'tibor qaratgan.

N.V.Gavrish adabiyot va xalq og'zaki ijodining turli janrlaridan foydalanish asosida maktabgacha yoshdagi bolalarning obrazli, ifodali nutqini shakllantirish yo'llarini izlagan. Majoziylik rivojlanishini nutq ishining umumiy tizimining muhim bo'g'ini sifatida ko'rib chiqqan muallif, boyluk ko'rsatkichi nafaqat faol lug'atning yetarli hajmi, balki turli xil qo'llaniladigan iboralar, sintaktik tuzilmalar, shuningdek, boyluk ko'rsatkichi ekanligini ta'kidlaydi.

Kommunikativ bilim va ko'nikmalarni shakllantirish muammosi maktabgacha yoshdagi bolalar uchun, ayniqsa, muhim bo'lgan lingvistik shaxsning ma'naviy-axloqiy rivojlanishining asosi sifatida dolzarbdir. Ma'lumki, aynan shu davrda axloqiy tamoyillar va axloqiy madaniyatning poydevori qo'yiladi, shaxsning hissiy-irodaviy sohasi rivojlanadi, kundalik muloqotning samarali tajribasi shakllanadi.

Bolalarning madaniy va nutqiy tarbiyasi katta ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan masaladir. A.M.Peshkovskiyning ta'kidlashicha, bolaga nutqni o'rgatish qanchalik erta boshlansa, ko'p qirrali muloqot qobiliyatlarini kuchli o'zlashtirish imkoniyati shunchalik ko'p bo'ladi. Rivojlangan muloqot qobiliyatlari insonning turli xil muloqot holatlarida nutq faoliyatini samarali amalga oshirish qobiliyatini, ya'ni gapirish va boshqalarni tinglash qobiliyatini nazarda tutadi.

O'z navbatida, M.G.Markina maktabga kommunikativ tayyorgarlik ko'rsatkichlarini va ularning namoyon bo'lish belgilarini ishlab chiqdi, bu kommunikativ qobiliyatlar:

1. dialog o'tkazish qobiliyati:

- sherikni tinglash va uning bayonotining ma'nosini yetarli darajada tushunish qobiliyati;
- sherikning fikridagi qarama-qarshiliklar va zaif tomonlarni topish va ularni muhokama qilish qobiliyati;
- boshqalarning idrok etishi mumkin bo'lgan mantiqiy izchil umumlashtiruvchi mulohazalar shaklida mujassamlashtirish qobiliyati;

2. kommunikativ makonda harakat qilish qobiliyati:

- o'zining va boshqalarning o'zi haqidagi g'oyalarini muvofiqlashtirish asosida o'z imidjini yaratish qobiliyati;
- muloqotda "sharik qiyofasini" ko'rish qobiliyati,
- muayyan o'zaro ta'sirning mohiyatini adekvat idrok etish qobiliyati;

3. shaxslararo o'zaro ta'sir harakatini modellashtirish qobiliyati:

- mavzuni topish va bo'lajak muloqot kursini rejalashtirish qobiliyati;
- tegishli aloqa vositalarini loyihalash va ularni amalga oshirish qobiliyati;
- muloqotda nizolardan qochish qobiliyati va ulardan keyin keskinlikni bartaraf etish qobiliyati.

Badiiy adabiyot insonga hayotining birinchi yillaridanoq hamroh bo'ladi. Adabiy asar bola oldida mazmun va badiiy shakl birligida paydo bo'ladi. Adabiy asarni idrok etish, agar bola unga tayyor bo'lsa, to'liq bo'ladi va buning uchun bolalarning e'tiborini nafaqat mazmunga, balki og'zaki nutqda qo'llanilishi tinglovchilarga ta'sir qiladigan bolalar badiiy adabiyoti tilining ifodali vositalariga ham qaratish kerak.

Badiiy adabiyotni idrok etish muammosi chuqur tarixiy ildiz va an'analarga ega. V.G.Belinskiyning fikricha, kitob o'qish hissiy sezgirlikni rivojlantirishga hissa qo'shishi kerak.

Adabiyotni idrok etish muammolarini rivojlantirishga K.D.Ushinskiy jiddiy hissa qo'shdi. San'at asarini idrok etayotganda, bolalar uni nafaqat tushunishlari, balki his qilishlari kerak, deb hisoblaydi. Bu ikki talab ko'pincha bir-biriga zid

keladi. Matnni yaxshiroq tushunish uchun muallif avval bolani o'qishga tayyorlashni, keyin esa o'qishni boshlashni va shu bilan tushunarsiz so'zlar bilan chalg'itmaslikni taklif qildi.

Hozirgi bosqichda badiiy ijod va san'at asarlarini idrok etishni o'rganish fanning turli sohalarida kompleks tarzda amalga oshirilmoqda.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, bolalar kitobi maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy, axloqiy va nutqini rivojlantirish vositasi sifatida qaraladi. Bola bilan muloqot qilishda badiiy adabiyotni o'qishda uning nutqiy xatti-harakatlari modelini ishlab chiqish kerak. Avvalo, bolani tinglashga o'rgatish kerak. Shuni ta'kidlash kerakki, bunga itoatkorlik va tinglashga chaqiriqlar bilan emas, balki bolaga ochiq bo'lgan qiziqarli adabiyotlarni tanlash, shoshilmasdan ifodali o'qish, bolaning hissiy holatini his qilish va hisobga olish qobiliyati orqali erishiladi. Kitobni majburlash, majburiy narsa sifatida taqdim etish, vaqt oralig'ida o'qish mumkin emas.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. PQ-3261 09.09.2017 Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi qaror.
2. Belinskiy, V.G. Bolalar adabiyoti haqida [Matn]: Sat. / V. G. Belinskiy. 2-nashr. qayta ko'rib chiqilgan va qo'shimcha - M.: Det. lit., 1983. - 430 b.
3. Belobrykina, O.A. Nutq va aloqa [Matn] / O. A. Belobrykina. - Yaroslavl: Rivojlanish akademiyasi: KO akademiyasi, 1998. - 240 p.
4. Nikiforova, O. I. Maktab o'quvchilarining badiiy adabiyotni idrok etishi [Matn] / O. I. Nikiforova. - M.: Uchpedgiz, 1959. - 206 b
5. Slavina, L. S. Ta'lim berish uchun bolani bilish [Matn] / L. S. Sharob shon-sharafi. - M.: Bilim, 1976. - 64 b.
6. Suxomlinskiy, V. A. Men yuragimni bolalarga beraman [Matn] / - Minsk: Nar. Asveta, 1981. - 288 b.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH TAJRIBASINI O'RGANISHNING AHAMIYATI

Erkinova Sitora Botirjon qizi

Namangan davlat universiteti

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi

(boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi tayanch doktorant

Tel: +99893 927-49-95, e-mail: sitora28erkinova@gmail.com

Annotatsiya: *ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim tizimining mazmuni, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining pedagogik texnologiyalardan dars jarayonida foydalanish tajribasini amaliyotchi talabalar tomonidan o'rganilishi haqida fikrlar berilgan.*

Kalit so'zlar: *boshlang'ich ta'lim, o'qituvchi, ta'lim mazmuni, dars, o'quvchi, pedagogik texnologiya, tajriba.*

Аннотация: *в данной статье студентами-практиками изучается содержание системы начального образования, опыт использования педагогических технологий в ходе учебного процесса учителей начальных классов.*

Ключевые слова: *начальное образование, учитель, содержание образования, урок, ученик, педагогическая технология, опыт.*

Abstract: *in this article, the content of the primary education system, the experience of using pedagogical technologies in the course of the teaching process of primary school teachers is studied by practicing students.*

Key words: *primary education, teacher, educational content, lesson, student, pedagogical technology, experience.*

Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarini har tomonlama tarbiyalashda ularning kamolot xususiyatlarini bilish va hisobga olish katta ahamiyatga ega. Insonning shaxs sifatida shakllanishida bir qancha omillar ta'sir etib, uni komillik sari yetaklaydi. Komillikning eng asosiy shartlari sifatida aqliy, axloqiy, ruhiy va jismoniy ulg'ayish inobatga olinadi. Ularning ta'siri ostida ma'naviy barkamollik hosil bo'ladi. Bolalarga tarbiya berishning eng zarur shartlaridan biri ularning ma'naviy barkamolikka erishishidir. Bolaning ma'naviy barkamolligi aqliy qobiliyatlarining o'sishi, axloqning rivoj topishi, ruhiyatning yetukligi, jismoniy

jihtadan sog'lom bo'lishi kabi yo'nalishlarni qamrab oladi.

Davlatimiz rahbari: "Sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson bo'lib, kamolga yetishi bilan bog'liqdir. Odamlar, eng avvalo, yoshlarning ong – u tafakkurini ma'rifat asosida shakllantirish va tarbiyalash eng muhim vazifadir" deb ta'kidlaganlar.[1]

Boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan barcha fanlar, ularning bo'limlari, har bir mavzu va tushunchalar alohida e'tibor bilan tanlanadi. Boshlang'ich ta'lim mazmuni o'quvchilar bilimlarining asosiy poydevori hisoblanadi. Ta'lim mazmuni har bir davr uchun o'ziga xos holda ilmiy asoslanadi. Bir davr uchun to'la mos bo'lgan bilimlar majmuasi keyingi davrda ilm-fan taraqqiyotidan orqada qolishi va o'quvchilar uchun ma'naviy eskirishi mumkin. Ta'lim mazmuni o'quvchilarga qaysi sinfda nimani o'qitish, qaysi yoshda bola qanday o'quv materialini o'zlashtira oladi, fan asoslarini, o'quv predmetlarini qanday tartibda va izchillikda o'qitish kerek degan masalalarga bog'liqdir. Pedagogik texnologiya - ta'lim shakillarini optimallashtirish maqsadida o'qitish va bilimlarni o'zlashtirish jarayonining inson salohiyati va texnik resurslarni qo'llash, ularning o'zaro ta'sirini aniqlashga imkon beradigan tizimli metodlar majmuasidir.[2]

Yuqorida keltirilgan tushunchalarni ta'lim jarayoniga ko'chiradigan bo'lsak, pedagogik texnologiya pedagogning o'qitish vositalari yoramida o'quvchilarga muayyan sharoitlarda ko'rsatgan tizimli ta'siri natijasida ularda jamiyat uchun zarur bo'lgan va oldindan belgilangan ijtimoiy sifatlarni shakllantiruvchi jarayon deb ta'riflash mumkin. Hozirgi davrga kelib yetuk olim bilan bir qatorda oddiy maktab o'qituvchisi, hatto bolalar bog'chasi tarbiyachisi ham mashg'ulotlarda pedagogik texnologiya elementlarini qo'llamoqdalar.

Boshlang'ich ta'lim tizimida ham pedagogik texnologiyalarning o'rni beqiyosdir. Birinchi sinfdan boshlab maqsadli rejalashtirilgan, interfaol metodlardan qo'llanilgan holda tashkil etiladigan darslar o'quvchilarning faolligini oshiradi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilari kichik guruhlarda ishlaganida, o'zaro bir-birlariga tushuntirganda, mikroguruhlar orasidagi munozaralarda yaxshi ishtirok etadilar. Oddiy darsda sust o'tiradigan o'quvchilar ham didaktik yoki rolli o'yinlar tarzida tashkil etilgan darslarda o'zlarini ko'rsatishga harakat qiladilar. Chunki bunday darslarda o'quvchilarning har bir fikri inobatga olinadi,

rag'batlantiriladi, eng asosiysi tanqid qilinmaydi, uyaltirilmaydi. Kichik guruh a'zolari har bir savolga maslahatlashgn holda javob topadilar. Talim jarayonida interfaol metodlar orqali o'quvchilarda insonparvarlik, tashabbuskorlik, mehnatsevarlik, hamjihatlik, bilim olishga intilishni shakllantirish mumkin. Dars jarayonida boshlang'ich sinf o'qituvchilari tomonidan "Aqliy hujum", "Shaxsiy fikr", "Klaster", "Ven diagrammalari", "BxBxB", "Rolli o'yinlar" kabi interfaol ta'lim metodlari, munozara va slaydli taqdimotlardan unumli foydalanish dars samaradorligini oshiradi va kafolotlangan natijaga erishishga imkon yaratadi.

Boshlang'ich ta'limda pedogogik innovatsiya va pedagogok texnologiyalar asosida darslarni tashkil etish muammosi muhimdir. Pedagogik texnologiya asosida tashkil etiladigan darslar o'quvchilarning o'z aqliga, imkoniyatlariga, ishonchni ortirishga sabab bo'ladi. Boshlang'ich ta'limda pedagogik innovatsiya va pedagogik texnologiyalar asosida darslarni tashkil etish orqali o'quvchi, bilim oluvchilarning hayotda o'z o'rnini munosib topishlariga, ularda mustaqil fikrni shakllantirishga, o'zidagi qobilyatni yuzaga chiqarishda imkon yaratiladi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchi shaxsining ijtimoiy pedagogik faoliyatida u tomondan egallangan pedagogik-psixologik bilimlar, pedagogik amaliyot va ishlab chiqarish amaliyotlari alohida o'rin tutadi. Chunki talabani bo'lajak o'qituvchi sifatida pedagogik va psixologik omillar mohiyatini bilib amalga tadbqiq etib borishi ijtimoiy pedagogik faoliyatning mazmun va mohiyatini yanada boyishiga olib keladi. Pedagogik amaliyot jarayonidagi ijtimoiy pedagogik faoliyat motivatsiyasi ayni paytda pedagogik omil vazifasini o'tashi mumkin. Amaliyot jarayonida talaba o'qituvchilik kasbiga nisbatan qiziqishi ortib borishi yaqqol ko'zga tashlanadi. Bolalar olamiga kirish, bola qalbiga yo'l topish, unda yangi bilim, ko'nika va malakalarni shakllantirish, talabani egallayotgan kasbiga nisbatan mas'uliyat hissini ortib borishini tobora tushunib yetadi. Kasbning o'ziga xos nozik qirralarini amaliyot jarayonida o'rganadi. Shu bilan birga o'quvchi, ya'ni shaxs olamiga xos muhitning tobora ichiga kirib borishga intilgani sari o'qituvchilik kasbining ijtimoiy rivojlanishidagi o'rnini anglay boshlaydi. Hozirgi davrda mamlakatimizda ta'lim tarbiyaning axborot kommunikatsiya tizimi, internet tarmoqlari va zamonaviy pedtexnologiyalar bilan bog'liq yangi imkoniyatlar yaratib berilmoqda. Ta'limni an'anaviy usullari o'rnida interfaol usullarni qo'llash orqali samaradorlikka

erishish dolzarb bo’lib turibdi. Inovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o’quv jarayonida qo’llashga bo’lgan qiziqish kundan kunga rivojlanib bormoqda. Bunday bo’lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an’anaviy ta’limda o’quvchilarni faqat tayyor bilimlarini egallashga o’rgatilgan bo’lsa, zamonaviy pedagogik texnologiyalar dars jarayoniga tadbiiq etishga esa, ularni egallayotgan bilimlarini o’zlari qidirib topishlariga, hatto xulosalarni ham o’zlari keltirib chiqarishlariga o’rgatadi. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahoratga oid bilim, tajriba va interfaol usullar o’quvchilarni bilimli, ko’nikma va malakaga ega bo’lishlarini ta’minlaydi. Interfaol usullar - bu jamoa bo’lib fikrlash deb yuritiladi, ya’ni pedagogik ta’sir etish usullari o’ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va boshlang’ich sinf o’quvchilarning kichik guruhlariga bo’lib, birgalikda faoliyat ko’rsatishi orqali amalga oshiriladi. Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o’ziga xos xususiyatlarga ega bo’lib, ularga quyidagilar kiradi:

-o’quvchining dars davomida befarq bo’lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbur etishi;

-o’quvchilarni o’quv jarayonida fanga va bilim olishga bo’lgan qiziqishlarini doimiy ravishda bo’lishini ta’minlashi;

-o’quvchining bilimga bo’lgan qiziqishini mustaqil ravishda bajarishi va har bir masalaga ijodiy yondashgan holda kuchaytirishi.[3]

Pedagog va o’quvchilarning hamisha hamkorlikdagi faoliyatini tashkil qilishni nazarda tutadi. Jamiyat taraqqiyoti hech qachon to’xtab qolmaydi, uning g’ildiragi doimo oldinga qarab aylanaveradi, bu borada ilg’or pedagogik texnologiyalarni dars jarayoniga keng tadbiiq etishimiz darkor. Dars jarayonida o’quvchilarga ta’lim-tarbiyani birgalikda olib borish maqsadga muvofiqdir. O’qituvchi o’quvchilarni ma’naviy, badiiy va axloqiy madaniyatlarini shakillantirishi, ularda milliy g’urur va vatanparvarlik tarbiyasini amalga oshirishni ta’minlashi zarur. Biz bilamizki “Pedagogika” ta’lim-tarbiya haqidagi fan sifatida tarbiyaning mohiyatini tushunishini va uning qonuniyatlarini ochib berishi hamda shu orqali inson manfaatlari tarbiya jarayoniga ta’sir etishini nazarda tutadi. Bu ko’pgina muammolarni hal etishda yaqindan yordam beradi. Ilg’or pedagog murabbiylar tajribasi bilan bir qatorda oddiy o’qituvchilarning faoliyatlari

ham o'rganib boriladi. Chunki tajribalarni o'rganish jarayonida muammo, yutuq va kamchiliklar aniqlanadi. Bunda kuzatish, intervyu olish, anketalashtirish, o'quvchilarning yozma va og'zaki hamda amaliy va ijodiy ishlari, pedagogik hujjatlarni o'rganish metodlaridan unumli foydalaniladi. O'qituvchi-o'quvchi darsning maqsaddan natijaga erishishida qanday texnologiyani tanlashlari ularning ixtiyorlarida, har ikkala tomonning asosiy maqsadi aniq natijaga erishishga qaratilgan, bunda o'quvchilarning bilim saviyasi, guruh xarakteri, sharoitga qarab ishlatiladigan texnologiya tanlanadi. Masalan natijaga erishish uchun balki film, tarqatma material, chizma va plakatlar, turli adabiyotlar, axborot texnologiyasi kerak bo'lar, bular o'qituvchi va o'quvchiga bog'liq. O'qituvchi o'qitish jarayoni oldindan loyihalashtirishi zarur. Bu jarayonda pedagog o'quv predmetiningo'ziga xos tomonini, joy va sharoitni, eng asosiysi, o'quvchining imkoniyati va ehtiyojini hamda hamkorlikdagi faoliyatini tashkil eta olishini hisobga olishi kerak, shundagina, kerakli kafolatlangan natijaga, o'quvchini ta'limning markaziga olib chiqa olishga erishish mumkin. Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, bunday natijaga erishish amaliyotda, o'quv jarayonida innovatsion va axborot texnologiyalarni qo'llashni taqazo etadi. Ular juda xilma-xildir. Bular yangi interfaol usullar va ta'lim metodlari hamda hozirda dars jarayonida qo'llaniladigan yangi pedagogik texnologiyalar shular jumlasidandir. Shu bilan birgalikda aytish lozim-ki, yuqorida keltirilgan zamonaviy metodlar yoki o'qitishning samarasini oshirishga yordam beruvchi texnologik treninglardan keng foydalanilsa, o'quvchilarda mantiqiy, aqliy, ijodiy, tanqidiy va mustaqil fikrlash shakllanadi. Ayniqsa, o'quvchilarni qobilyatlarini rivojlantirishga, raqobatdosh, yetuk mutaxassis bo'lishlarida hamda mutaxassisga kerakli bo'lgan kasbiy fazilatlarni tarbiyalashga yordam beradi.

Ta'lim-tarbiya samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchilarning kasbiy hamkorliklariga bog'liq. Umumta'lim maskanlarida faoliyat ko'rsatayotgan o'qituvchi-pedagoglarni ta'lim-tarbiya sohasidagi keyingi yangiliklardan o'z vaqtida xabardor qilib turish, ularni o'zaro muloqot tizimini tashkil etish va rivojlantirish o'qituvchi mahoratini oshirishda katta ahamiyatga ega. Mintaqaviy joylashuvga ko'ra ta'lim maskanlarida turli darajadagi kasbiy salohiyat bilan ishlayotgan o'qituvchilar va butun pedagogik jamoalarni birlashtiruvchi ilmiy-amaliy

konferensiyalar va seminarlar, ko'rik tanlovlar, malaka oshirish kurslari hamda boshqa ilmiy, uslubiy, ommaviy tadbirlar ta'sirchanligini oshirish davr talabidir. Shu bilan birga zamonaviy innovatsion ta'limning nazariyasini amaliyot bilan bog'lash maqsadida yurtimizda tashkil etilayotgan "Klaster" usuli ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirishda, shiddat bilan ta'lim sohasiga kirib kelayotgan o'zgarishlarni tadbiq etish jarayonidagi ustunliklar va kamchiliklarni ilg'or pedagoglar tomonidan o'rganishda katta ahamiyatga ega. Zero, umumiy maqsad birligiga intiluvchi, turli sharoitlarda faoliyat ko'rsatayotgan turli kasbiy tayyorgarlikka ega bo'lgan o'qituvchilarning kasbiy mahoratlari zamon talablariga javob bersin. Faqat shundagina ular o'qitayotgan o'quvchilar ta'lim bo'yicha davlat ta'lim standartlari qo'ygan talablarni to'la bajarishlariga erishishlari mumkin. O'quvchilar o'qituvchiga samimiylik, kasbiga loyqlik hislatlariga ishonch hosil qilganliklaridagina tabiat qonuniyatlarini, hodisa-voqealar jarayonini, jamiyat qonunlarini, ijtimoiy hayot munosabatlarini to'la tushunib yetadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sh. Mirziyoyev "Birlashgan Millatlar Tashkiloti bosh assambleyasining 72 – sessiyasidagi nutqini o'rganish bo'yicha" ilmiy –ommabop risola. Toshkent - 2017, "Ma'naviyat" nashriyoti, 130 –bet.
2. H.T.Omonov, M.B.Xattabov, "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat", T-2016, 25-bet.
3. O.U.Avlayev, S.N. Jo'rayeva, S.P.Mirzayeva "Ta'lim metodlari" o'quv-uslubiy qo'llanma, "Navro'z" nashriyoti, Toshkent – 2017, 36-bet.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING IJODIY FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH

Adasheva Xilola Maxmudovna

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Namangan filiali magistranti

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy faoliyatini shakllantirish, ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini kafolatlovchi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, inson hayotida olgan bilim va*

ko'nikmalarini aniq dalillar asosida mustaqil fikrlab, mantiqiy o'ylashni shakllantirishni rivojlantirish bo'yicha fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: *O'quvchi, o'qituvchi, ta'lim-tarbiya, ijodiy faoliyat, mantiq, samaradorlik*

Аннотация: *В данной статье рассматривается формирование творческой активности учащихся начальных классов, использование современных педагогических технологий, гарантирующих эффективность образовательного процесса, развитие формирования самостоятельного мышления и логического мышления на основе конкретных доказательств полученных знаний и представлены навыки, приобретенные в жизни человека.*

Ключевые слова: *Студент, учитель, образование, творческая деятельность, логика, работоспособность*

Abstract: *In this article, the formation of creative activity of elementary school students, the use of modern pedagogical technologies that guarantee the effectiveness of the educational process, the development of the formation of independent thinking and logical thinking based on concrete evidence of the knowledge and skills acquired in human life opinions are presented.*

Key words: *Student, teacher, education, creative activity, logic, efficiency*

Zamonaviy ta'limning eng muhim unsurlari qadimdan shakllanib kelgan. Ta'lim maqsadi, mazmuni, shakl, uslub va vositalari ta'lim jarayonlari mazmunini tahlil qilish uchun qo'llaniladigan an'anaviy kategoriyalar bo'lib hisoblanadi. Aynan shu kategoriyalar ma'lum predmet, mutaxassislik yoki ixtisoslik bo'yicha o'quv tarbiyaviy jarayonni tashkil qiluvchi pedagog faoliyatining predmeti sifatida yuzaga chiqadi. Qayd etilgan pedagogik yo'naltirilgan pedagogik faoliyatning qonuniyat va mezonlarini tizimlashtiruvchi omil vazifasini bajaradi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev: "Mustaqil o'ylay oladigan tafakkur yuritib to'g'ri ma'qul va maqbul ish tuta oladigan vatanparvar shaxslarni shakllantirish va tarbiyalash kerak", - deb ta'kidlaydi. Darhaqiqat yoshlarni zamonaviy fan-texnikaning, umuman, ilm-fanning yutuqlaridan bahramand qilmasdan turib, ularga yuqori malakali ixtisos egalari bo'lib yetishishiga zamin yarata olmaymiz. Eng avvalo, boshlang'ich ta'lim

jarayonida o'quvchilarga to'g'ri va maqsadga muvofiq bilim berish muhim ahamiyat kasb etadi.

Yurtimizda ta'lim mazmuniga alohida e'tibor qaratilib, o'quv dasturlarining yangi tahrirdagi variantlari tajriba sinovdan o'tkazilmoqda, pedagogik texnologiyalar asosida o'quv jarayonining samaradorligi oshirish maqsadida pedagogik texnologiyalardan, axborot kommunikatsiya vositalaridan, interfaol ta'lim metodlardan foydalanilmoqda. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish, bilimlarni keng va oson o'zlashtirish maqsadida interfaolta'lim metodlardan, vosita va shakllarini to'g'ri tanlab, ulardan foydalanish muhim sanaladi. Interfaol metodlar deganda – ta'lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayonining markazida ta'lim oluvchi bo'lgan metodlar tushuniladi. Bugungi kunda bir qator rivojlangan mamlakatlarda ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini kafolatlovchi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash borasida katta tajriba asoslarini tashkil etuvchi metodlar interfaol metodlar nomi bilan yuritilmoqda. Interfaol ta'lim metodlari hozirda eng ko'p tarqalgan va barcha turdagi ta'lim muassasalarida keng qo'llanayotgan metodlardan hisoblanadi. Shu bilan birga, interfaol ta'lim metodlarining turlari ko'p bo'lib, ta'lim-tarbiya jarayonining deyarli hamma vazifalarini amalga oshirish maqsadlari uchun hozirda mavjud. namunalari bor. Amaliyotda ulardan muayyan maqsadlar uchun moslarini ajratib, tegishlicha qo'llash mumkin. Bu holat hozirda interfaol ta'lim metodlarini ma'lum maqsadlarni amalga oshirish uchun to'g'ri tanlash muammosini keltirib chiqargan. Buning uchun dars jarayoni oqilona tashkil qilinishi, ta'lim beruvchi tomonidan ta'lim oluvchilarning qiziqishini orttirib, ularning ta'lim jarayonida faolligi muttasil rag'batlantirib turilishi, o'quv materialini kichik-kichik bo'laklarga bo'lib, ularning mazmunini ochishda aqliy hujum, kichik guruhlarda ishlash, bahs-munozara, muammoli vaziyat, yo'naltiruvchi matn, loyiha, rolli o'yinlar kabi metodlarni qo'llash va ta'lim oluvchilarni amaliy mashqlarni mustaqil bajarishga undash talab etiladi. O'qitishning interfaol usullarini tanlashda ta'lim maqsadi, ta'lim oluvchilarning soni va imkoniyatlari, o'quv muassasasining o'quv-moddiy sharoiti, ta'limning davomiyligi, o'qituvchining pedagogik mahorati va boshqalar e'tiborga olinadi. O'quvchining mantiqan to'g'ri fikrlashi esa pedagogik mahorati yuqori

bo'lgan o'qituvchiga bog'liq bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish, bilimlarni keng va oson o'zlashtirish maqsadida pedagogik texnologiyalarning usul, vosita va shakllarini to'g'ri tanlab, ulardan foydalanish muhim sanaladi.

Shuni aytish kerakki, boshlang'ich ta'lim inson hayotida birinchi ijtimoiy bosqichdir. Chunki boshlang'ich ta'lim bolaning yoshligidanoq ularning ongi, idroki, irodasi, sezgisiga yo'nalish beradi. Kattalarning g'amxo'rligida bola o'z hayotiy tajribasini to'plab boradi, o'zini o'rab turgan atrof-muhit orqali ilk oddiy tushunchalarga hamda hayotiy misollar asosida bilim va ko'nikmalarga ega bo'lib boradi. O'quvchilarni ijodiy faoliyatini shakllantirishda quydagilarga e'tibor berishi lozim:

- ✓ o'z fikrini og'zaki va yozma ravishda aniq bayon eta olishi, fikrini isbotlay olishi, boshkalarni eshita olishi va fikriga ko'ndira olishi;
- ✓ o'ziga nisbatan talabchan va kamchiliklari ustida ishlay olishi;
- ✓ bilim olishga ehtiyoj sezish va olgan bilimlarini namoyon qila olishi;
- ✓ dars va darsdan boshqa jarayonlarda olgan bilimlarini hayotiga qulay olishidan iboratdir.

Bundan kelib chiqadiki, inson hayotida olgan bilim va ko'nikmalarini aniq dalillar asosida mustaqil fikrlab, mantiqiy o'ylashni shakllantirishni rivojlantirish zarur. Shu o'rinda biz o'quvchilarning bilim, ko'nikma, malakalari va qobiliyatlarini to'xtalib o'tamiz. Bilim – nazariy va amaliyot faoliyat natijasida o'zlashtiriladigan, esda saqlab qolingan, idrok etilgan predmet va voqea-hodisalar haqidagi tushunchalar tizimidir. Bilimlar o'z navbatida tizimli va tizimsiz, nazariy va amaliy, keng va tor, chuqur va yuzaki, moslashuvchan va andozali, mustahkam va sayoz kabi turlarga bo'linadi. Bularning ichida nazariy bilimlar predmet va narsalarning yetarli darajadagi xususiyatlari, texnika va texnologiyalar hodisasi va ularning obyektiv munosabatini bildirsa, amaliy bilimlar esa texnika va texnologiya sohasidagi jarayonlarning aloqasi, hodisasining to'g'ridan-to'g'ri amaliy faoliyatiga kiritilganligini anglatadi. Malaka - bu o'quvchilarning avtomatik ravishda amalga oshirilgan holda birorta ishni bajarish qobiliyatidir. Ko'nikmani shakllantirish - bu amaliyot jarayonida bosqichma-bosqich shakllanib boradi. Qobiliyat – bu amaliy

faoliyat sharoitida ishni mufavvaqiyatli bajarish uchun zarur bo'lgan shaxsning shaxsiy-psixologik sifat belgisidir. Qobiliyat tug'ma bo'lmasdan uning ko'zga tashlanishi yoki ajralib turishi muhitga, o'rganishga, tarbiyaga bog'liqdir. Qobiliyatning tug'ma ko'rinishi uning qabul qila olishi, fikrlashi, xotirasi, faraz qilishi va boshqalar bo'lgani uchun bular rivojlantirilsa, to'g'ri yo'lga solinsa, qobiliyat yuqori cho'qqiga chiqadi. Bilim, ko'nikma, malaka va qobiliyat o'zaro bog'liq bo'lib, ularni alohida-alohida baholash juda murakkab. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini baholash ustozning, o'qituvchining uslubiy faoliyatini tarkibiy qismidir. Shuning uchun ham o'qituvchi o'quv sharoitida har bir o'quvchini diqqat bilan ko'zatib o'rganib borish va faoliyatni baholash zarur. Bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirish va baholash, o'quv jarayoning eng muhim va zaruriy qismlaridan bo'lib, u 3 asosiy vazifani bajaradi:

- bolalar tomonidan o'zlashtirayotgan bilim, hosil qilingan ko'nikma va malakalarni nazorat qilish;
- bilimlarni sifatini aniqlash;
- o'quv dasturida belgilangan materiallarni ongli, izchil va mustahkam o'zlashtirib olishga undash.

Bu masalalar ta'limiy ahamiyatga molikdir. Bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirish va baholash jarayonida o'quvchilar o'qishga ijobiy-ijodiy munosabatda bo'lish, mustaqil izlanish, qat'iy intizomga rioya qilish, qiyinchiliklarni yengish, o'zida irodaviy sifatlarni o'stirish, o'ziga hamda boshqalarga nisbatan talabchan bo'lishga o'rgatib boriladi. Bu masalalar esa katta tarbiyaviy ahamiyatga egadir. O'quvchilar bilimni tekshirish bolalar tomonidan o'zlashtirilgan bilimni sifatini aniqlash, ularni o'quv dasturida belgilangan materiallarni izchil va puxta o'zlashtirib olishga da'vat etish vositasidir. O'qituvchi bilimlarni tekshirish orqali o'quvchining o'quv materialini qanday idrok etib tushunganligini, qanday fikr yuritayotganligini, dasturda belgilangan o'quv materiallarni qay darajada o'zlashtirib olganligini aniqlaydi hamda keyingi o'quv materiallarni o'rganish, ta'lim sifatini yaxshilash yo'llarini belgilaydi. Shu bilan birga o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishini o'rganish va tekshirish ularning o'qishga bo'lgan munosabatini, tirishqoqligini, o'ziga talabchanligini, bilimga, fanga bo'lgan

qiziqishini bilishga imkon beradi. Shuningdek, bolalarning xotirasi, bilish qobiliyatlarining qay darajada o'sganligi, ularning mustaqil ishlashga ko'nikma va malakalarini qay darajada egallaganliklari aniqlanadi. Tekshirish vaqtida o'quv materiallari esga olinadi va o'quvchilarni sezish, idrok qilish, fikrlash qobiliyatlari ham o'sib boradi. Bu jarayonda o'quvchilar keng fikr yuritishga, o'quv materiallarni asoslashga, mulohaza yuritish, isbotlashga o'rganadilar. Bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirish va baholashning tarbiyaviy ahamiyati shundaki, bunda o'quvchilarda o'qishga, o'z yutuqlari va muvaffaqiyatsizliklariga nisbatan munosabat shakllanadi, qiyinchiliklarni yengish istagi tug'iladi. Baho unda hamisha o'quvchi sifatida, shaxs sifatida o'ziga nisbatan muayyan bir munosabatni hosil qiladi. O'quvchining o'ziga nisbatan bu munosabatlarni shakllantirishda o'qituvchi uning xatti-harakatlaridagi irodaviy sifatlar -sabr-bardoshlilik, hamkorlik, o'zaro bir-biriga yordam berish kabi sifatlarni mohirlik bilan singdirib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – T.: O'zbekiston, 2017. – 104 b.
2. Salaeva M.S., Luxmanovna N.M. Kichik maktab yoshdagi o'quvchilarni ijtimoiy faolligini rivojlantirish // SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 3 | ISSUE 3 | March, 2022. ISSN: 2181-1601. Uzbekistan www.scientificprogress.uz Pages 380-383.
3. Suvonov O.va boshqalar. «Pedagogik texnologiyalarni qo'llash davr taqozosi». «Xalq ta'limi», 2004 yil, № 5.
4. Jumaniyozova I. "Boshlangich ta'lim jurnali.2022-yil 8-apreldagi soni. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi". 1997. – 31-60-betlar.

MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARDA KOGNITIV MUSTAQILLIKNI RIVOJLANTIRISHNING METODIK USULLARI

Abdug'opirova Feruza Akramjon qizi

NamDU "Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrasida"

Pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: *Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarni kognitiv faoliyati rivojlantirishning metodik imkoniyatlari, pedagogik jarayonni tashkil etishda tarbiyachi- pedagog faoliyati, tarbiyachi-pedagog bolalarning kognitiv qiziqishlari, ehtiyojlari va rivojlanish holatini hamda maktabgacha ta’lim tashkiloti imkoniyatlarini hisobga olgan holda individual, tabaqalashtirilgan o’quv mashg’ulotlarini tashkil etishi – maktabga tayyorlashning asosiy shartlaridan biri ekanligi haqida so’z yuritilgan.*

Kalit so’zlar: *kognitiv, faoliyat, kiziqish, tabaqalashtirish, didaktik, kompetensiya, kognitiv mustaqillik, topshiriq, usul, imkoniyat, muvaffaqiyat.*

**МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРИЕМЫ РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ
САМОСТОЯТЕЛЬНОСТИ У ДОШКОЛЬНИКОВ**

Абдугонирова Феруза Акрамжон кизи

НамДУ “Кафедра методики дошкольного образования”

доктор философии в области педагогических наук (PhD)

Аннотация: *В данной статье рассматриваются методические возможности развития познавательной активности детей дошкольного возраста, деятельность воспитателя-педагога в организации педагогического процесса, познавательные интересы, потребности и статус развития детей воспитателя-педагога, и возможности организации дошкольного образования, рассматриваются индивидуальные, дифференцированные. Отмечено, что организация учебной деятельности является одним из основных условий подготовки к школе.*

Ключевые слова: *познавательная деятельность, интерес, дифференциация, дидактика, компетенция, познавательная самостоятельность, задание, метод, возможность, успех.*

METHODOLOGICAL METHODS FOR THE DEVELOPMENT OF COGNITIVE INDEPENDENCE IN PRESCHOOL CHILDREN

Abdugopirova Feruza Akramjon kizi

NamDU "Department of methods of preschool education"

Doctor of Philosophy in Educational Sciences (PhD)

Annotation: *This article discusses the methodological possibilities for the development of cognitive activity of preschool children, the activities of the educator-teacher in the organization of the pedagogical process, the cognitive interests, needs and status of the development of the children of the educator-teacher, and the possibilities of organizing preschool education, are considered individual, differentiated. It is noted that the organization of educational activities is one of the main conditions for preparing for school.*

Key words: *cognitive activity, interest, differentiation, didactics, competence, cognitive independence, task, method, opportunity, success.*

Kognitiv mustaqillik bolalarning yangi bilimlarni egallashda ularning ma'lumotlarga nisbatan sinchkovligini, diqqat-e'tibor bilan qabul qilishini taqozo etadi. Tarbiyachi yangi ma'lumotlarni bolalarga berayotganda, mavzuning ba'zi jihatlarini ochiq qoldirishi va bu ochiq jihatiga bolalarning e'tiborini turli yo'naltiruvchi savollar yoki xatti-harakatlar bilan qaratishi lozim bo'ladi. Tarbiyachi o'quv mashg'uloti mazmunini didaktik jihatdan shunday rejalashtirishi lozimki, bu orqali bolalarning kognitiv rivojlanishidan tashqari ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirishga erishish lozim. Bunda bolalar o'qitishning ijtimoiy shakllari orqali hamkorlikda, jamoada ishlash ko'nikmasini, muzokarali vaziyatlarni ijobiy hal qila olish kabi ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantira oladi.

Tarbiyachi o'quv mashg'ulotini didaktik jihatdan rejalashtirishda nafaqat bir mashg'ulotni, balki keyingi mashg'ulotlarni bolalarning "keyingi o'rganish imkoniyatlari"ni hisobga olgan holda rejalashtira olishi lozim. Bolalarda kognitiv mustaqillikning rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillardan biri sifatida o'quv

mashg'ulotlari davomida tayyorlangan rasmlar, buyumlar va ijodiy ish natijalarini maktabgacha ta'lim tashkiloti hududida ko'rgazma shaklida namoyish etilishi hisoblanadi. Bu orqali bolalar o'z natijalari, muvaffaqiyatlaridan fahrlanish, faoliyatining natijadorligi va rag'batlanishini his etadi. Kognitiv mustaqillikning rivojlanishiga yana bir omil sifatida o'quv mashg'ulotlariga ota-onalarning ishtirok etishidir. Bu bolalarda mas'uliyatlilik hissini, fahrlanish tuyg'usini oshiradi. Ota-onalar uchun ham o'quv mashg'ulotlarida ishtirok etish ularning pedagogik kuzatuvchanlik tajribalarini oshiradi. O'quv mashg'ulotlarining didaktik jihatdan rejalashtirilishi xususida pedagogik jamoaning fikr va mulohazalari yangi g'oyalar shakllanishiga xizmat qiladi. Shuningdek, ota-onalar bilan ham farzandining kognitiv qiziqishlari, qobiliyatlari xususidagi suhbatlar olib borish o'quv mashg'ulotlari mazmunini rejalashtirishda muhim ma'lumotlar manbasi vazifasini o'taydi. Tarbiyachi-pedagog bolalarning kognitiv qiziqishlari, ehtiyojlari va rivojlanish holatini hamda maktabgacha ta'lim tashkiloti imkoniyatlarini hisobga olgan holda individual, tabaqalashtirilgan o'quv mashg'ulotlarini tashkil etishi – maktabga tayyorlashning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi.

Bolalarda kognitiv faoliyatni rivojlantirishda o'quv mashg'ulotlarining pedagogik-didaktik jihatdan mukammal tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Hozirgi axborotlashgan davrda jamiyatda bolalarga mo'ljallangan takliflar: turli oziq-ovqat mahsulotlari, attraksionlar, kompyuter o'yinlari, bo'sh vaqt uchun mo'ljallangan faoliyat turlari bo'yicha takliflar ortib bormoqda. Shu jihatdan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mashg'ulotlardan tashqari turli ko'rgazmalar, kognitiv faoliyatni rivojlantiruvchi burchaklar tashkil etish maqsadga muvofiq. Shu bilan bolalarni jamiyatda ham takliflarni aqliy ravojlanishiga, foydaliligiga qarab tanlash madaniyatini oshiradi.

Quyida maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv mustaqilligini ta'minlash orqali kognitiv faoliyatini rivojlantirish yondashuviga asosan tuzilgan topshiriqlardan namunalar keltirib o'tamiz:

1. Kasb maydonchalari. Bolalarda kasblar haqida ilk taassurot uyg'otish, ularni bolalikdan qiziqtirish, iqtidorini erta kashf etish maqsadida kasb maydonchalarini tashkil etish. Masalan, shifokorlikka qiziqadigan bolalar maxsus maydonchada o'yinchoq shaklida ishlab chiqarilgan shifokor anjomlarini,

quruvchilikka ishtiyoqi borlar quruvchilik asboblari o'ynashi mumkin. Tarbiyalanuvchilarning qaysi maydonchada ko'proq o'ynashiga qarab, ularning qaysi kasbga qiziqishi yuqorligini aniqlasa bo'ladi. Bu bola iqtidorini boshidan to'g'ri yo'naltirishga, kelajakda adashib, o'zi qiziqmagan sohani tanlashining oldini olishga yordam beradi. Shuningdek, bir tomondan bolalarda kasblarga doir ilk atamalarni o'rganish imkoniyati yaratilsa, boshqa tomondan jamiyatda ham turli kasblarni kuzatuvchanlik qobiliyatini oshiradi.

2. “Harflarning tug‘ilgan kunlari”. Har haftada ma’lum bir harfning “tug‘ilgan kuni”ni nishonlash. Bunda guruhdagi bolalar ma’lum harf ishtirok etgan buyumlarni olib kelishadi. Buyumlar bir hafta davomida namoyish qilish burchagida qoladi. Bu esa bolalarning har hafta davomida ma’lum bir harfni o'rganishi, bo'g'inlarni qarsak chalish bilan o'zlashtirishi, ma’lum bir harfning so'zning qaysi qismida: boshlanishi, o'rtada yoki oxirida joylashganligi haqida dastlabki bilimlarni beradi. Bolalarga “tug‘ilgan kun” uchun “sovg‘a” olib kelish uy vazifasi sifatida beriladi. Bola bu xususida ota-onasi, aka-ukalari bilan muloqotga kirishadi va topshiriqqa muvofiq keluvchi “sovg‘a” tanlab, olib keladi. “Sovg‘a” tanlash jarayoni ham bolaning aqliy rivojlanishiga xizmat qiladi, kuzatuvchanlik qobiliyatini oshiradi, so'zlarni orfografik tahlil qilishga o'rgatadi. Barcha harflarning “tug‘ilgan kuni”ni nishonlash o'quv yilining taxminan yarmi uchun qiziqarli mashg'ulotlar to'plamini shakllanishiga olib keladi.

3. Topshiriq nomi: “Bu yerda nima yetishmayapti?”

Kerakli materiallar: uy-ro'zg'or buyumlari, tovoqcha.

Topshiriqning bajarilishi: tovoqqa narsalar tartibli joylashtiriladi. Bolalar barcha buyumlarni ko'rishlari kerak. Keyin barcha bolalar ko'zlarini yumadi,

tarbiyachi buyumlardan birini olib qo‘yadi va ikkita buyum o‘rnini almashtirib qo‘yadi. Bu orqali bolalar ikki o‘zgarishni topishi lozim bo‘ladi.

4. Topshiriq nomi: “Yuzni shakllantirish”

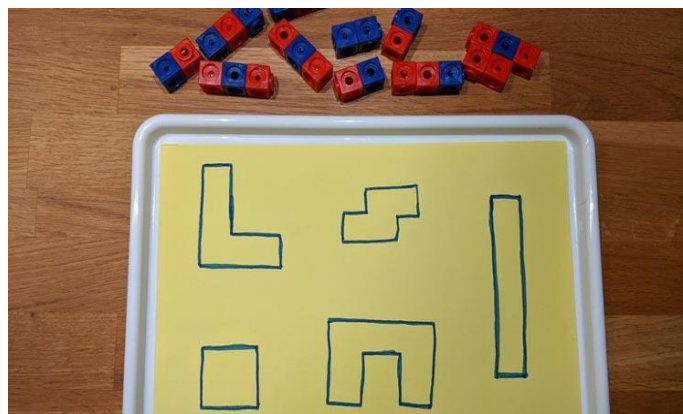
Kerakli materiallar: podnos, qog‘oz, qalam va mayiz.

Topshiriqni bajarish: bir varaq qog‘ozga odam bosh qismining konturini chizib, uni birga podnos ustiga qo‘yiladi. Bolalar xohishlariga qarab mayizdan soch, saqol, qosh, ko‘z, kulgan yoki g‘amgin yuz, shlyapa shakllantirishi mumkin bo‘ladi. Bu topshiriq cheklangan resurslar yordamida bolalar ijodkorligi, kreativligini rivojlantirishga yordam beradi.

5. Topshiriq nomi: “Shakllarni taqsimlash”

Kerakli materiallar: lego bo‘laklari, podnos, qog‘oz, qalam.

Topshiriqning bajarilishi: lego bo‘laklaridan turli shakllar yasaladi va qog‘ozga qo‘yib, kontur bo‘ylab qalamda chiziladi. Yasalgan shakllar mayda bo‘laklarga bo‘linadi va bolalar chizilgan shakllarga qarab, dastlabki yasalgan shaklni yasaydi hamda chizmadagi shakl bilan taqqoslaydi.

6. Topshiriq nomi: “His qiluvchi raqamlar”

Kerakli materiallar: raqamlarni shakllantirish uchun turli xil materiallar (jun, patlar, turli matolar, to'quv iplari, paxta, rangli qog'oz), PVA yelimi, qog'oz, qaychi.

Topshiriqning bajarilishi: Avval xohishga qarab turli materiallardan biri tanlab olinib, kerakli miqdorda yoki o'lchamda ajratib, qirqib olinadi. Bir qog'oz varag'iga PVA yelimi yordamida raqamlar shakllantiriladi. Barcha raqamlar shakllantirib bo'lgandan so'ng, tarbiyachi tomonidan yig'ishtirib olinadi va bolalar navbat bilan ko'zlarini yumib, raqamlarni qo'llari bilan his qilib, qaysi raqam ekanligini topadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyati mazmunida, albatta, pedagogik va psixologik qonuniyatlar, tamoyillar, shart-sharoitlarni inobatga olgan holda, ularga o'rgatiladigan didaktik materiallar ilmiy nazariy jihatdan asoslangan, sodda va lo'nda, qiziqarli, bolalar yoshiga mos, milliy mentalitet xususiyatlarining mavjudligi va boshqalarning ta'siri pedagogik diagnostika asosida e'tiborga olindi. Kognitiv mustaqillik ijodkorlik, erkin fikrlash, kreativlik tushunchalari bilan bir qatorda ishlatiladi. Kognitiv mustaqillik ta'lim muassasasi, uning pedagogi, mavjud moddiy-texnika bazasi, vaqt imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'lim mazmuniga didaktik yondashuv bo'lib, ta'lim oluvchining fikrlash, fikr bildirish, o'z g'oyalarini ilgari surish, o'z faoliyatini rejalashtira olishi,

bajara olishi va faoliyati natijalarini baholashga yo'naltiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdurahimova D.A. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi asoslari. Monografiya. – T.: 2012. –174 b.
2. Abduhakimova M.K., Adamova O'.K., Azizova Z., Alimova G.K. Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi. –T.: TDPU, 2017 – 264 b.
3. Abduqodirov A.A., Begmatova N.H. Maktabgacha ta'lim muassasalarida multimedia texnologiyasidan foydalanish uslubiyoti. – Qarshi, Nasaf nashriyoti, 2011. – B. 145. (256).
4. Abduyev Sh., Tugalov R. Maktabgacha ta'lim muassasalarida zamonaviy kompyuter texnologiyalaridan foydalanish asoslari va samaradorligi. –T.: TDPU, "Zamonaviy uzluksiz ta'lim muammolari: innovatsiya va istiqbollar" xalqaro ilmiy konferensiya, 2018. – B. 23-24.
5. Андреев В.И. Педагогика: Учебный курс для творческого саморазвития / В.И.Андреев. – 3-е изд. – Казан: Центр инновационных технологий, 2012. – 608 с.
6. Asqarova D.Q. Bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash metodikasi. – T.: Navro'z nashriyoti, 2020. – 139 b.

TA'LIM-TARBIYA NAZARIYASI VA METODIKASI

BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHISINING KOMMUNIKATIV QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHARTLARNI AMALGA OSHIRISH.

Nuriddinova Azizaxon Bahromjon qizi

Namangan davlat universiteti talabasi

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada pedagog-o'qituvchilarning kommunikativ qobiliyatlarini shakllantirishdagi omillar va ularning olimlar tomonidan bildirilgan fikrlarga ko'ra amalga oshirish to'g'risida so'z yuritiladi.*

***Kalit so'zlar:** pedagog, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, bitiruvchi, komponentlar, tajriba, hamkorlik, kuzatish, kommunikatsiya.*

***Abstract:** Three articles discuss the communicative skills of teacher leaders and their implementation according to the data developed by the researchers.*

***Key words:** pedagogue, Law "On Education", graduate, components, experience, cooperation, cooperation, communication.*

***Аннотация:** В трех статьях обсуждаются коммуникативные навыки педагогов-лидеров и их реализация по данным, полученным исследователями.*

***Ключевые слова:** педагог, Закон «Об образовании», выпускник, компоненты, опыт, сотрудничество, сотрудничество, общение.*

Shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da kasb tanlash motivlari, kasbiy tayyorgarlik, kasbiy layoqat va kasbiy mahorat bilan cheklanib qolmaslikni, balki bo'lg'usi pedagog kadrlar shaxsiy

faoliyatida kasbiy madaniyatni tarkib toptirish mutlaqo zarur ekanligi ta'kidlanadi. Respublikamizda o'qituvchilik kasbining o'ziga xos etnopsixologik fazilatlari, hislatlari, qobiliyatlari ish uslublari, pedagogik mahorat sirlarini egallash yo'llari, shaxslararo muloqot madaniyati yuzasidan turli davrlarda har xil ilmiy izlanishlar olib borilgan.

Maktab bitiruvchisi har qanday odam kabi muayyan hayot tartibiga ega bo'lib, A.K.Osnitskaya fikricha, ular beshta komponentdan iborat:

1) Qadr-qimmat tajribasi: manfaatlar, ideyalar, e'tiqod, axloqiy-etik me'yorlar va afzallik. Ushbu tajriba odam kuchini kommunikativ madaniyatni shakillantirishga yunaltiradi (bizning vaziyatda u pedagogga kommunikativ ideal va kommunikativ madaniyat namunasini beradi).

2) Refleksiyalar tajribasi: o'z imkoniyatlari, faoliyatda o'ziga o'zi talabchanlik (bizning vaziyatda-kommunikativ faoliyat talablari) va bunda vazifalarning yechilishi (u sub'ekt tajribasining boshqa komponentlar bilan yunalishini ko'rsatadi) haqida bilimlarni farqlash;

3) Odamdagi faollashish tajribasi: tezkor tayyorgarlik ko'rganlik, o'zgaruvchan ish sharoitida vaziyatga ko'nikish, erishilgan yutuqda muayyan shartlarni hisob-kitob qilish (ahamiyatli vazifalarni yechish uchun o'z kuchiga o'rganishga yordam beradi);

4) Operatsion tajriba: umumiy mehnat, kasbiy bilim, uddasidan chiqish (kommunikativ uddasidan chikish) hamda o'zani boshqarabilish (vaziyatlarni o'zgartirish va o'z imkoniyatlarining aniq vositalarini birlashtiradi);

5) Hamkorlik tajribasi: hamkorlikdagi faoliyatning boshqa ishtirokchilari bilan birgalikda harakat qilishni yo'lga qo'yadi, vazifalarni birgalikda hal etishda sa'y-harakatlarni birlashtirishga yordam beradi va hamkorlik uchun oldindan hisob-kitob qiladi.

Sub'ekt tajribasining barcha beshta komponenti faoliyat sub'ekti hayotiy yaxlit sistemasini tashkil etadi, mazkur holatda aloqa sub'ekti-bo'lajak mutaxassis. Shunday qilib uning kommunikativ madaniyatining birinchi (boshlangich) darajasini aqliy harakatning quydagi zanjiri sifatida tasavvur etish mumkin:

Kuzatish - taasurot - izzitirob chekish - kommunikativ tajriba.

Ushbu individual kommunikativ tajribaning aniqlashda professionalning kommunikativ madaniyati rivojlanishining birinchi zarur sharti bor. O'ylashimizcha, kommunikativ madaniyatini rivojlantirish, umuman, to'g'riga (frontalno) qaratilgan bo'lib, biron-bir fe'l-atvor yoki munosabat qoidasiga xabar qilish mumkin emas. Bu jarayonni murakkab, juda individual va uzoq davom etadigan deb hisoblaymiz. Ta'lim maqsadiga yo'naltirilgan gumanitar pedagogikaning texnokratik, avtoritar pedagogikadan asosiy farqi-bu ta'lim olayotganning shaxsiga, uning barcha individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, zehni, qobiliyati, sifati va uddalay olishini diqqat bilan o'rgangan holda yo'nalganligidir. Kun tartibiga individuallashtirishning yo'llari va vositalarini qidirishning, ya'ni, odamga o'zining noyobligi, o'z hayoti mohiyati va hayotiy yulini anglashda yordam berishni tobora ko'proq to'la vazifa qo'yilmoqda.

O'qituvchining kasbiy rivojlanishini o'rgana borib, L.M.Mitina uch boskichdan tashkil topgan fe'l-atvor o'zgarishi modelini tuzib chiqdi:

1. Tayyorgarlik ko'rish bosqichi: fe'l-atvorini o'zgartirishga tayyorlik darajasini aniqlash.

2. Fe'l-atvorini o'zgartirish zaruriyatini anglash bosqichi, bu o'qituvchining mazkur lahzadagi rivojlanishni qayd etish, ayrim tuxtab qolish bilan bog'liqdir.

3. Qayta baholash bosqichi. To'xtab qolish va qayd etish anglab yetish asosida yotgan shartdan iboratdir. Kuzatish, taqqoslash, har qanday nuqtai nazar interpretatsiyasi, pozitsiya, idrok etish usullari va priyomlari, fe'l-atvorni kichik guruhlarda muhokama etish tufayli anglash darajasi ancha oshiriladi. Axborotlarning ko'payishi tufayli o'qituvchida anglab yetish va muqobil baholash boshlanadi.

Demak, bo'lajak mutaxassisning kommunikativ madaniyat tizimi va funksiyalari haqida axborotlar olishi, o'rganishi, o'z kommunikativ qobiliyatini baholashi, ta'riflashi, uni ideal qobiliyat bilan taqqoslash asosida rivojlantirish zaruratini anglashi - uning kommunikativ madaniyatining rivojlantirish zarurati bo'lgan ikkinchi sharti hisoblanadi. O'qituvchining kommunikativ qobiliyati tadqiqotchilarning anchadan buyon diqqat markazida bo'lib kelmoqda. U I.A.Zimney, V.A.Kan-Kalika, N.V.Kuzmina, A.K.Markova, L.M.Mitina, A.B.Orlov va boshqalarning ishlarida aniqlandi, tartibga solinadi va unga ta'rif berildi

F.N.Gonobolin, A.N.Leontev, S.L.Rubenshteyn, B.M.Teplov, V.D.Shadrikov va boshqa ruhshunoslar o'zlarining ilmiy yondoshuvlaridagi o'z xulosalarida ularni asoslab berdilar.

N.V.Kuzmina o'qituvchining kommunikativ qobiliyatini "o'quvchilar bilan o'zaro munosabatni qanday tog'ri o'rnatish qobiliyatini maqsad va vositalarga muvofik qayta qurish" ni aniqlab beradi.

N.V.Kuzmina kommunikativ qobiliyatlarning boshqa pedagogik, shuningdek umumiy va maxsus qobiliyatlar bilan yaqin aloqadiligini ta'kidlaydi. Umumiy, maxsus kasbiy qobiliyat K.K.Platonov tomonidan aniqlab berilgan: "kasbiy qobiliyat – bu, garchi, albatta, odam shaxsining individual – ruhiy sifati tarbiya ta'siri ostida o'zgarib, bir shaxs xususiyati muayyan mehnat faoliyati, uni bajarish va unda takomillashgani aniqlangan muvofaqiyat bilan to'ldirilgan boshqa shaxslar xususiyati asosida vujudga kelgan bo'lsa-da, yetarli darajada mustahkam qobiliyatlar yig'indisi (tizimi)dir".

Kommunikativ qobiliyat, shubhasiz, o'qituvchining eng muhim qobiliyatiga talluqlidir. Bu qobiliyatiga taalluqlidir. Bu qobiliyatlarning mohiyati G.S.Vasileva. L.A.Ignateva, M.I.Stankinning ishlariga qarab chiqiladi.

M.I.Stankin kommunikativ imkoniyatlarni «boshqa odamlar bilan, ayniqsa, o'quvchilar bilan, yengil aloqaga kirishish va ular bilan keyinchalik ham to'g'ri munosabatni qo'llash qobiliyati" sifatida ta'kidlaydi. M.I.Stankin o'zaro to'g'ri munosabat o'rnatish uchun zarur bo'lgan samimiylik, xayrixohlik, o'quvchi shaxsiga hurmat, uning yaxshi fazilatlariga e'tibor berish, xushmuomalalik, jonkuyarlik kabi shaxsiy fazilatlarini aniqlaydi. U muloqotning axloqiy madaniyatiga, o'quvchilarning temperamenti va fe'l-atvorini hisobga olib, ularning zaifligiga sabr qilishga alohida urg'u beradi.

L.M.Mitina pedagogning o'quvchilar qiziqishlarini ham ongli, ham shaxsiy xususiyat deb hisoblash imkoniyatlari haqida shunday deydi: «O'quvchi hamisha o'qituvchiga yaxshi munosabatda javob qaytaradi, agarda o'sha o'qituvchi uning ishtiyoqini, qiziqishlarini, manfaatlarini tushuna olsa. Aslini olganda, insoniy qadriyatlarini almashish, ular muloqotining ozagini tashkil etadi,... o'qituvchiga o'quvchilar bilan tegishli munosabatga moslashish zarur".

Ko'rib turganimizdek, ushbu ta'riflarning barcha mualliflari kommunikativ imkoniytlarning asosini munosabat deb hisoblaydilar. Muloqotdagi sherikka bo'lgan munosabat - kommunikativ imkoniyatlarning tamal toshi, ovquvchilarga bo'lgan qadriy munosabat esa, pedagogning kommunikativ sifatlarini rivojlantiruvchi asos. Ta'lim va tarbiya jarayonida o'qituvchi tomonidan pedagogik ta'sir ko'rsatishning asosiy metodlariga quyidagilar kiradi: talab, istiqbol, rag'batlantirish va jazolash, jamoatchilik fikri. Talab - ta'lim va tarbiya jarayonida o'qituvchining tarbiyalanuvchiga nisbatan shaxsiy munosabatlarida namoyon bo'ladi. O'quvchining u yoki bu xatti harakati o'qituvchi nazoratida bo'lib, ijobiy jihatlari rag'batlantirib boriladi yoki aksincha nojo'ya xatti-harakati to'xtatib qo'yiladi. Istiqbol – ta'sirchan pedagogik usul bo'lib, o'quvchilarda mustaqil fikr yuritishni, ma'lum bir maqsadga, orzuga erkin intilish hissini takomillashtiradi. Bu maqsadlar ularning shaxsiy intilishlarida, qiziqish va muddaolarida namoyon bo'ladi. Ushbu usul maktab o'quvchilarini shaxs sifatida eng muhim insoniy fazilatlaridan biri bo'lgan maqsadga intiluvchanlikni rivojlantiradi. Rag'batlantirish va jazolash - tarbiyaviy ta'sirning eng an'anaviy usuli bo'lib, o'quvchilar xulq-atvoriga ijobiy ta'sir etishdan iborat. Yaxshi xulq, foydali mehnat va xatti-harakat, axloqiy hislat, topshiriqlarning so'zsiz bajarilishi uchun o'quvchi rag'batlantiriladi. Nomaqbul xatti-harakat, tartibbuzarlik, o'z burchini bajarmaslik jazolash orqali bartaraf etiladi. Ushbu usul axloqiy ta'sir ko'rsatishni ta'minlaydi, uni qo'llash jarayonida o'qituvchidan nihoyatda ehtiyotkorlik, sezgirlik va hushyorlik talab etiladi. Jamoatchilik fikri – tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishning eng muhim usuli bo'lib, o'quvchilarning ijtimoiy foydali faoliyatini bajarilish natijalariga qarab muntazam rag'batlantirib borishda namoyon bo'ladi. Jamoaning tarbiyaviy vazifalarini ma'lum bir yo'nalishda amalga oshirilishini ta'minlaydi, o'quvchilarning birbirlariga do'stona munosabatini shakllantiradi.

Taxminimizcha, solishtirish va tahlil etish asosida o'z kommunikativ imkoniyatlari haqida ma'lumot olish, shuningdek, kommunikativ madaniyatni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan, kommunikativ sifatlar haqidagi o'quv ma'lumotlarini o'zlashtirish bo'lajak mutaxassislariga o'z kommunikativ madaniyatini rivojlantirish ehtiyojlarini anglashiga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning farmon va qarorlari.
2. Jo'rayev K. Pedagogik atamalar lug'ati. T.: Qori Niyoziy nom. ITI nashriyoti, 2008.

INTERNET RESURSLARI:

1. www.ziyo.net
2. Fayllar.org

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA KREATIVLIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH

Abdubannoyeva Sarvinoz Aliyor qizi

Namangan Davlat Pedagogika Instituti, Pedagogika fakulteti, Pedagogika yo'nalishi
S.PED-AU-22 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Siddiqov Azamat Muhammadjon o'g'li

Annotatsiya: *Bu maqolada bo'lajak o'qituvchilardagi kreativlik qobiliyatini rivojlantirish, kreativlik asosida sifatli ta'lim berish, ta'lim sifatini oshirish va shu orqali dars mashg'ulotlarini mazmunli o'tkazishga doir fikrlar keltirilgan.*

Аннотация: *В данной статье содержатся идеи о развитии творческих способностей у будущих учителей, обеспечении качественного на творчестве, повышении качества образования и тем содержательном проведении уроков.*

Abstract: *This article contains ideas on developing creativity in future teachers, providing quality education based on creativity, improving the quality of education and thereby meaningfully conducting lessons.*

Kalit so'zlar: *kreativlik, ijodiy yo'nalganlik, hissiyotga boylik, kreativ fikrlash ko'nikmasini shakllantirish, innovatsion qobiliyatga egalik, ichki sezgining rivojlanganligi.*

Ключевые слова: *креативность, творческая направленность, эмоциональная насыщенность, формирование навыков творческого мышления, новаторские способности, развитие внутренней интуиции.*

Key words: *creativity, creative orientation, emotional richness, formation of creative thinking skills, innovative ability, development of inner intuition.*

Bugungi globallashuv zamonida har bir kasb ma'lum darajada rivojlanishni boshidan kechirmoqda. O'qituvchilardagi dars o'tish qobiliyatini rivojlantirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy o'qituvchiga juda ko'plab talablar qo'yiladi. Eng avvalo kreativlik qobiliyatini rivojlantirish muhim hisoblanadi.

Shaxsga xos kreativlik sifatlari muayyan bosqichlarda izchil rivojlantirilib boriladi. Shaxsning kreativlik sifatlariga ega bo'lishi uning individual qobiliyatlari, tabiiy va ijtimoiy quvvatini o'z kasbiy faoliyatini sifatli, samarali tashkil etishga yo'naltiradi. Quyida shaxsga xos kreativlik sifatlaridan namunalar keltirib o'tamiz:

- Ijodiy yo'nalganlik;
- Mantiqiy fikrlash qobiliyati;
- Eruditsiya;
- Boy tasavvurga egalik;
- Ijodiy ta'sirchanlik va tashabbuskorlik;
- O'z ijodkorligini to'la-to'kis namoyon etish;
- Refleksiya qobiliyati;
- Hissiyotga boqlik;
- Tavakkal qilish qobiliyatiga egalik;
- Ichki sezgining rivojlanganligi;
- O'ziga xos (original) g'oyalarni ilgari surish qobiliyati;
- Innovatsion qobiliyatga egalik;
- Yuksak badiiy qadriyatlarga egalik;
- Mavjud tajriba va bilimlar asosida yangi qarorlarni qabul qilish malakasi.

Aytib o'tilganidek, barcha shaxslarda bo'lgani kabi pedagoglarda ham kreativlik sifatlari o'z-o'zidan rivojlanmaydi. Shunga ko'ra, tadqiqotlarda shaxs (jumladan, pedagoglar)da kreativlik sifatlarini muvaffaqiyatli rivojlantirishning bir qator yo'llari yoritiladi. Patti Drepeau tomonidan ham shaxs (jumladan, pedagoglar)da kreativlik sifatlarini muvaffaqiyatli rivojlantirishning to'rtta yo'li ko'rsatilgan:

- Kreativ fikrlash ko'nikmasini shakllantirish;
- Amaliy kreativ harakat ko'nikmalarini rivojlantirish;

- Kreativ faoliyat jarayonlarni tashkil etish;
- Kreativ mahsulot (ishlanma)lardan foydalanish^[1]

Bo'lajak o'qituvchilardagi kreativlik qobiliyatini rivojlantirish orqali darslarning mazmunli va samarali o'tishini ta'minlash va o'quvchi yoshlarda mavzuga bo'lgan qiziqishning ortishiga xizmat qiladi. o'zlarining kreativ fikrlash qobiliyatlarini qulay muhitda to'la namoyon qilishlari mumkin. Agar bo'lajak o'qituvchilarda muvaffaqiyatsizlikka uchrash va qo'rquv hissi mavjud bo'lsa yoki tanqidga uchrasalar bunday vaziyatda ularda kreativ fikrlash ko'nikmalarini samarali shakllantirish yoki rivojlantirish mumkin bo'lmaydi. Bo'lajak pedagoglarda kreativlikni odatga aylantirish orqaligina kreativ fikrlash ko'nikmasini muvaffaqiyatli shakllantirish mumkin. Bu jarayonda ular tomonidan mavzu mazmunining puxta anglanishi va kreativ fikrlash ko'nikmalarini baholashda qo'llaniladigan metod va vositalar muhim ahamiyat kasb etadi. Bo'lajak o'qituvchilarda kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda pedagog alohida o'rin tutadi. Bu jarayonda pedagogning roli auditoriyada kreativlik muhitini yaratishdan iborat.

Bo'lajak o'qituvchilarda kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda pedagog alohida o'rin tutadi. Bu jarayonda pedagogning yo'li auditoriyada kreativlik muhitini yaratishdan iborat. Vaholanki, pedagog guruhda bo'lajak o'qituvchilar o'zini erkin seza oladigan va o'z fikrlari, g'oyalari bilan bo'lisha oladigan muhit yaratishi lozim. Bo'lajak o'qituvchilar inson ongida yuz berayotgan jarayonlarni yanada faollashtirish uchun o'rnatilgan qonun qoidalar, standartlardan chetga chiqib, turli savollar berishda erkin harakat qilishlari kerak. Pedagog bo'lajak o'qituvchilardagi kreativlikni noodatiy g'oyalarni o'rtaga tashlash va ularni verbal va noverbal tarzda rag'batlantirish orqali qo'llab-quvvatlaydi. Pedagogning bo'lajak o'qituvchilar berayotgan kreativ g'oyalari nisbatan to'g'ri munosabati ularning mumkin bo'lgan va mumkin bo'lmagan shartlarni anglashida muhim ahamiyatga ega. Mazkur elementlarning barchasi pedagog-talaba munosabatining muhim qismi bo'lib, bo'lajak o'qituvchilar muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

Kreativ muhitda ta'lim olayotgan bo'lajak o'qituvchilarda asta-sekin kreativ vazifalarni bajarishga nisbatan qiziqish ortadi, shuningdek, kreativ tafakkurga ega

pedagogni kuzatish natijasida kreativ fikrlashga moyil bo’ladi. Kreativlik xarakteridagi o’quv-bilish muhiti bo’lajak o’qituvchilarda ta’lim jarayonida katta ahamiyatga ega bo’lgan tanqidiy va kreativ fikrlash ko’nikmasining rivojlanishiga olib keladi. Bo’lajak o’qituvchilarning kreativ tafakkurga ega bo’lishlari ularda ijodiy muhitning qanchalik tarkib toptirilganligiga bog’liq. To’laqonli kreativlik xarakteriga ega ta’lim muhitini yaratish puxta o’ylangan rejaga tayanadi.

Kreativ fikrlovchi insonlar biron bir manzarani o’zgacharoq tasavvur etadi, hech kim ilg’amagan jihatlarni payqay oladi. Mana shunday kreativ tafakkurni rivojlantirish tashkil etilgan darsning qaysi metod va usullardan foydalanganlik darajasiga bog’liq bo’ladi. Bunda esa interfaol usullar yaqindan yordan beradi. Interfaol ta’lim turlaridan biri – kreativ ta’limdir.^[2]

Kreativ usulda o’tilgan mavzuni o’quvchi to’liq o’zlashtirishi bilan birga, ijodkorlik qobiliyatini ham rivojlantiradi. Agar o’quvchida she’r yozishga moyillik bo’lsa, u ijodiy matnni she’r orqali ham ifodalash imkoniyatiga ega bo’ladi. Ko’rib turganimizdek, bu kabi metodlar o’quvchida tezkorlik, shu bilan birga, kreativ kompetensiyani shakllanishida ham muhim rol o’ynaydi. Agar bunday usullardan ko’proq foydalanilsa, har qanday o’quvchi darsga qiziqadi, shu bilan birga kreativ qobiliyatga ham ega bo’ladi.

Biror bir fannin o’qitishga kompetensiyaviy yondashuv yoshlarni shu fan haqidagi bilimni oshirish barobarida muammoli vaziyatlarda bu bilimlardan o’rinli va maqsadli foydalana olish qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Shuning uchun o’qituvchidan o’z fani yuzasidan chuqur bilimga ega bo’lish bilan birga, ta’limdagi samarali metod va usullardan ham xabardorlikni talab etadi. Chunki kelajakdagi yangi innovatsiyalar va ixtirolarning barchasi aynan kreativ kompetensiya orqali vujudga keladi.

Pedagoglar agarda o’zlarining kreativ o’qitish metod va strategiyalarini qo’llash (ya’ni keng ko’lamda o’ylash va kreativ fikrlash jarayonini tashkil etish)da katta samaradorlikka erishishni istasalar, buni bo’lajak o’qituvchilar ongiga singdirishlari va o’z vazifalarini sidqidildan bajarishlari lozim. Qolaversa, kreativ xarakterga ega muhitdagina bo’lajak o’qituvchilar o’rganayotgan mavzuning mazmuni, o’quv axborotlar o’rtasidagi o’zaro aloqani tushunish imkoniyatiga ega bo’ladi va bu haqida fikrlashni boshlashadi. Muayyan omillar pedagoglarda

kreativlik sifatлари, malakalarini rivojlantirishga to'sqinlik qiladi. Shu sababli pedagogik jarayonda pedagoglar ushbu omillarni bartaraf etishga e'tibor qaratishlari lozim.

Quyidagi omillar shaxsda kreativlikni rivojlantirishga to'sqinlik qiladi:

- 1) tavakkal qilishdan qochish;
- 2) fikrlash va xatti-harakatlarda qo'pollikka yo'l qo'yish;
- 3) shaxs fantaziyasi va tasavvurining yuqori baholanmasligi;
- 4) boshqalarga tobe bo'lish;
- 5) har qanday holatda ham faqat yutuqni o'ylash^[3]

Kreativ muhitda pedagog bo'lajak o'qituvchilar diqqat-e'tiborini jalb etish maqsadida biror bir yangilikdan foydalanadi. Qiziquvchanlik va shubhani uyg'otuvchi ma'lumot, bo'lajak o'qituvchilarni o'ziga jalb etib, ularda o'qishga bo'lgan intilishni kuchaytiradi. Oliy ta'lim muassasalarida ham pedagoglar bo'lajak o'qituvchilarda kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishda ularning jamoa bo'lib, kichik yoki katta guruhlarda ishlashlari uchun zarur shart-sharoitni yaratib bera olishlari zarur. Zero, katta va kichik guruhlarda ishlash jarayonida bildirilgan har qanday fikrni kreativ jihatdan rivojlantirish imkoniyati yuzaga keladi. Pedagog kreativlik darslarida jamoa tuyg'usining ahamiyatini anglagan holda, doimiy ravishda guruhlarni o'zgartirib, bo'lajak o'qituvchilarda jamoa bo'lib ishlash, boshqalar qobiliyati va mahoratini hurmat qilish ko'nikmasini shakllantiradi. Vaholanki, yakka tartibda ishlash ma'lum vaziyatlarda samara bersa, kreativlik darslarida kichik guruhlarda ishlash maqsadga muvofiqdir, chunki kreativlik ko'nikmasi ijtimoiy fenomendir; A.J.Rouning fikriga ko'ra, kreativ qarashlar jamoa bo'lib ishlash jarayonida va kreativ hamkorlik natijasida shakllanadi

O'quvchilarda kreativ kompetentlik faoliyatini quyidagicha belgilariga ko'ra tasniflash mumkin:

- Ijod turi (texnik, texnologik, tashkilotchilik, iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy, pedagogik, didaktik, o'quvchilarda, aralash);
- Ijod darajasi (mono ijod, multi ijod, mega ijod);
- Ijod qamrovi (bilim sohasi, tarmoqlararo, milliy, mintaqaviy, mintaqalararo, xalqaro);

- Ijodning davomiyligi (qisqa muddatli, o'rtta muddatli, uzoq muddatli);
- Ijodning shakli (innovatsion, ta'limiy, investitsion, aralash);
- Umumiy jihatlariga ko'ra (yangi g'oyalarni hayotga tatbiq etish; prinsipial jihatdan yangi yechimlarni ilgari surish; yangilikni amalda qo'llash);
- Yaratilgan ijod mahsulining ma'nosi va murakkabligiga ko'ra (ratsionalizatorlik taklifi; ixtiro; kashfiyot).

Quyidagi ko'rsatkichlar o'quvchilarda kreativlik kompetentligini shakllantirish mezonlari sifatida taklif qilindi: mustaqil qaror qabul qilish; o'z imkoniyatlariga ishonch; faol izlanuvchanlik; fikrlash tezligi; fikrlash moslashuvchanligi; g'oyaning o'ziga xosligi; g'oyaning mukammalligi; g'oyanning ijobiy yo'naltirilganligi; axborotlarni qayta ishlash va maqsadli qo'llay olish; tasavvur kengiligi; bir-biridan uzoq fikrlarni o'zaro bog'lay olish; g'oya salmog'ini baholay olish; yechimning nafis, bejirim va oddiyligi; ko'plab g'oyalarni yuzaga keltira olish; g'oyaning asoslilik. Ushbu sifat ko'rsatkichlarini baholashda test sinovi, muammoli topshiriq va tajriba usullaridan foydalaniladi.

Pedagogik texnologiyalarning muhim jihatlaridan biri butun guruhni bo'lajak o'quvchilarda faoliyatiga barqaror yo'naltirilganlikni shakllantirishga qaratiladi. Bu mashg'ulotlar asosan treninglar shaklida amalga oshirilib, ushbu asosda amaliy mashg'ulotlarni tashkil qilish o'quvchilarda faoliyatga oid muammoli vaziyatlarni hal qila olish ko'nikmalarining shakllanib borishini tajriba-sinov ishlari tasdiqlab beradi.

I.Ya.Lerner ijodiy masala ijodiy bo'lmagan masaladan shu bilan farq qiladiki, fikrlovchi subyekt (shaxs) o'zining mustaqil ish faoliyatida ya'ni, masalani yechish jarayonida o'zi uchun yangi bo'lgan natijalar topishga erishadi, deb ta'kidlaydi. Ijodiy masala – algoritimli masala emas, standart masalaga o'xshash va oddiy masala ham emas, balki topilishi lozim bo'lgan yechimni ishlab chiqishga qaratilgan nostandart masaladir. Masalaning g'oyaviy tomoni faqatgina uning yechimini topishda emas, balki subyektning masalaga ijodiy yondoshish talablarini qondiruvchi munosabatiga bog'liqdir. Masalaning g'oyasini anglash – bu ushbu masalani yechiladigan masalalar guruhiga qo'shishdir. O'quv-tarbiya jarayoni motivatsiyasi o'quvchilarni faollikka, hamjihatlikka, mashg'ulotning barcha bosqichlarida yuqori darajadagi qiziquvchanlik bilan ishtirok etishga da'vat qilishni

maqsad qilib qo'yadi. Motivatsiyani uyg'ota olish ijodkor o'qituvchilar mahoratining muhim tarkibiy qismi sanaladi. Motivatsion pedagogik texnologiyalar o'quvchilarning ta'lim jarayoniga tez kirishib ketishini ta'minlaydi va aksincha beriladigan topshiriqlarning me'yoridan ortiq murakkabligi, olinadigan natijalarning mavhumligi motivatsiyaning turg'un bo'lmasligiga olib keladi. M.V.Klarinning fikriga qo'shilgan holda qat'iy va moslashuvchan pedagogik texnologiyalarni o'zaro farqlashni ma'qullaymiz. Qat'iy pedagogik texnologiyalarda jarayonga nisbatan ham, ta'lim natijalariga nisbatan ham tashxislilik hamda qayta hosil qilinuvchanlik xos bo'lib, u ta'lim maqsadlariga erishishdagi qat'iy talablarni o'zida aks ettiradi. Bundan farqli ravishda moslashuvchan pedagogik texnologiyalar ta'lim jarayonini amalga oshirishga nisbatan qayta hosil qilinuvchanlik talabini qo'yadi, biroq, o'qitish natijalarini tashxisli belgilashni shart qilib qo'ymaydi.

Xulosa

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, oliy ta'lim tizimiga kreativ kompetentli yondashuvning joriy etilishi ta'lim maqsadi, mazmuni, o'qitish shakli, o'qitish usullari, pedagogik texnologiyalari, nazorat usullarini hamda ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi o'rtasidagi munosabatlarida jiddiy o'zgarishlarni amalga oshirishni talab etadi. Shunga ko'ra, oliy ta'lim muassasalarida ta'limni tashkil etishning mavjud shakllari bo'lgan ma'ruza, amaliy, seminar va laboratoriya mashg'ulotlarini mazmun jihatidan o'zgartirish nazarda tutiladi. Ma'ruza darslarini muammoli ta'lim shaklida, seminar darslarni kreativ tafakkurni va amaliy mashg'ulotlarda tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan bo'lishligi maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Umumiy pedagogika", Yoshlar nashriyot uyi, Toshkent – 2020, 326-bet
2. M.U.Xamidova "Maxsus Pedagogika", "Fan va texnologiya", Toshkent – 2018, 7-8-betlar.
3. R.A.Mavlonova, N.H.Rahmonqulova, K.O.Matnazarova, M.K.Shirinov, S.Hafizov, "Umumiy pedagogika", Toshkent – 2018, 51-52-betlar.
4. M.U.Xamidova "Maxsus Pedagogika", "Fan va texnologiya", Toshkent – 2018, 12-13-betlar.

CROSS-CULTURAL COMMUNICATION, CULTURAL DIVERSITY AND CUSTOMS AND TRADITIONS AMONG ENGLISH SPEAKING COUNTRIES

Isaqjonov Ahadbek

*Andijan State Institute of Foreign Languages, Faculty of English Philology,
Teaching Methodology and Translation, student of the 2nd stage*

Annotation: *Cross-cultural communication is an essential aspect of global interactions, particularly among English-speaking countries. Understanding the cultural diversity and customs and traditions of different English-speaking countries is crucial to effective communication and building strong relationships. Each country has unique cultural practices and values that can impact communication, such as differences in language, social etiquette, and nonverbal communication. It is important to recognize and respect these differences to avoid misunderstandings and promote effective communication. Examples of cultural diversity and customs and traditions among English-speaking countries include national holidays, family values, sports, and food. By recognizing and appreciating these differences, individuals can develop a deeper understanding and appreciation of different cultures, leading to more effective cross-cultural communication and collaboration.*

Key words: *Customs, traditions, English-speaking countries, holidays, family values, social etiquette, food, national holidays, sports, language variants, cultural heritage, history, Halloween, trick-or-treating, Boxing Day, politeness, punctuality, grammar, vocabulary, Independence Day, ANZAC Day, cricket, rugby, baseball, fish and chips, apple pie, differences, similarities*

Cross-cultural communication is the process of exchanging information and ideas between people from different cultural backgrounds. In today's globalized world, cross-cultural communication has become increasingly important as individuals, businesses, and organizations interact with people from different cultures. Cross-cultural communication can be challenging due to the differences in language, customs, beliefs, and values between individuals from different cultures. Some of the most common problems in cross-cultural communication include:

1. Language barriers: Differences in language can be a significant barrier to effective communication. Misunderstandings can arise due to language barriers, leading to confusion and misinterpretation of messages.

2. Stereotyping: Stereotyping involves making assumptions about individuals based on their cultural background. Stereotypes can lead to miscommunication and misunderstandings, as they can prevent people from seeing individuals as individuals.

3. Nonverbal communication: Nonverbal communication, such as facial expressions, body language, and gestures, can differ between cultures. Misunderstandings can arise when nonverbal cues are misinterpreted.

4. Cultural norms and values: Cultural norms and values can differ significantly between cultures, which can lead to misunderstandings and miscommunication. For example, what is considered polite in one culture may be considered rude in another.

5. Prejudice and discrimination: Prejudice and discrimination can lead to communication breakdowns, as individuals may feel uncomfortable or unwelcome due to their cultural background.

It is important to recognize and address these common problems in cross-cultural communication in order to promote effective communication and understanding between individuals from different cultures.

Cultural diversity refers to the differences that exist among people from different cultural backgrounds. This includes differences in language, customs, traditions, beliefs, and values. Cultural diversity is a natural and inevitable aspect of human society, and it can be a source of strength and richness.

Customs and traditions are the practices and beliefs that are unique to a particular culture. These can include religious practices, social customs, and cultural celebrations. Customs and traditions are an important part of cultural identity and can help to bring people together. One of the key challenges of cross-cultural communication is understanding and respecting cultural diversity and customs and traditions among cultures. This requires individuals to be aware of their own cultural biases and to be open to learning about and respecting other cultures. For example, in some cultures, direct eye contact is seen as a sign of respect and

attentiveness, while in other cultures it may be seen as aggressive or confrontational. Similarly, in some cultures, punctuality is highly valued, while in other cultures it may be more acceptable to arrive late. To overcome these challenges, individuals and organizations can take steps to promote cross-cultural understanding and communication. This can include learning about different cultures, developing cultural awareness and sensitivity, and adapting communication styles to fit the cultural context. In conclusion, cross-cultural communication, cultural diversity, and customs and traditions among cultures are all important aspects of our globalized world. By understanding and respecting cultural differences, we can build stronger relationships and work together more effectively.

Cultural diversity refers to the differences in cultural practices, beliefs, customs, and values between different groups of people. These differences can vary significantly between cultures, and some of the most common differences in cultural diversity include:

1. Language: Different cultures may speak different languages, which can lead to communication barriers and misunderstandings.

2. Religion: Different cultures may follow different religions, which can impact their beliefs and practices. Religious practices can include rituals, holidays, and dietary restrictions.

3. Customs and traditions: Different cultures may have different customs and traditions, such as wedding ceremonies, funerals, and other celebrations. These customs and traditions can reflect the cultural values of the society.

4. Gender roles: Different cultures may have different expectations and norms for gender roles. For example, some cultures may have traditional gender roles where men are expected to be the primary breadwinners and women are expected to take care of the household.

5. Social etiquette: Different cultures may have different social etiquette rules, such as how to greet someone, how to dress, and how to behave in public.

6. Art and music: Different cultures may have unique art and music styles that reflect their cultural heritage. These styles can include traditional dances, music, and visual arts.

It is important to recognize and respect the differences in cultural diversity between different groups of people. Understanding and appreciating these differences can help promote understanding and communication between individuals from different cultures.

Customs and traditions in English-speaking countries can vary significantly depending on the specific country and region. However, there are some similarities and differences that can be observed.

Similarities:

1. Holidays: Many English-speaking countries celebrate similar holidays, such as Christmas, Easter, and Thanksgiving.
2. Family values: Many English-speaking countries place a strong emphasis on family values and traditions.
3. Social etiquette: There are some similar social etiquette rules across English-speaking countries, such as the importance of punctuality and politeness.
4. Food: There are some common food dishes and ingredients used across English-speaking countries, such as hamburgers, fish and chips, and apple pie.

Differences:

1. National holidays: Each English-speaking country has its own national holidays, such as Independence Day in the United States, Canada Day in Canada, and ANZAC Day in Australia and New Zealand.
2. Sports: Different English-speaking countries have different sports that are popular, such as baseball in the United States, cricket in England, and rugby in Australia and New Zealand.
3. Language variants: Although the countries share a common language, there are differences in the way the language is spoken and written. For example, American English and British English have differences in spelling, grammar, and vocabulary.
4. Customs and traditions: Each English-speaking country has its own unique customs and traditions that reflect its cultural heritage. For example, in the United States, Halloween is a popular holiday where people dress up in costumes and go trick-or-treating, while in Australia, Boxing Day is a public holiday for relaxing and watching sports.

Overall, while there are some similarities in customs and traditions across English-speaking countries, there are also significant differences that reflect each country's unique cultural heritage and history.

References

1. "Culture Shock! USA" by Esther Wanning - This book provides
2. "Intercultural Communication: A Reader" by Larry A. Samovar and Richard E. Porter
3. "The Culture Map" by Erin Meyer
4. "The Art of Crossing Cultures" by Craig Storti

THE ROLE OF GAMIFICATION IN ENHANCING FOREIGN LANGUAGE LEARNING

Farkhodova Gullola Erkinovna,

Urgench State University, Foreign Philology Faculty,

The Student of the English Language and

Literature Departmen,

farhadovagullola9@gmail.com

Abstract: *The article "The Role of Gamification in Enhancing Foreign Language Learning" examines the use of game elements to increase motivation and effectiveness in foreign language learning. The article presents research findings that confirm the effectiveness of gamification in foreign language learning, as well as practical examples of its implementation in the educational process.*

Аннотация: *В данной статье рассматривается использование игровых элементов для повышения мотивации и эффективности обучения иностранным языкам. В статье представлены результаты исследований, подтверждающих эффективность геймификации в обучении иностранным языкам, а также примеры практического применения геймификации в учебном процессе.*

Annotatsiya: Ushbu maqolada chet tillarini o'qitish motivatsiyasi va samaradorligini oshirish uchun o'yin elementlaridan foydalanish ko'rib chiqiladi. Maqolada chet tillarini o'qitishda gamifikatsiyaning samaradorligini tasdiqlovchi tadqiqotlar natijalari, shuningdek, o'quv jarayonida gamifikatsiyani amaliy qo'llash misollari keltirilgan.

Key words: Gamification, Foreign language learning, Motivation, Engagement, Learning outcomes, Educational technology, Language acquisition, Learning strategies, Feedback, Learner autonomy.

Ключевые слова: геймификация, изучение иностранного языка, мотивация, вовлеченность, результаты обучения, образовательные технологии, овладение языком, стратегии обучения, обратная связь, автономия учащегося.

Kalit so'zlar: Gamifikatsiya, Chet tilini o'rganish, Motivatsiya, Ishtirok etish, O'quv natijalari, Ta'lim texnologiyasi, Til o'zlashtirish, O'quv strategiyalari, Fikr-mulohaza, O'quvchi avtonomiyasi.

INTRODUCTION:

Foreign language learning can be a daunting task, especially for those who lack motivation or find traditional methods of learning ineffective. Gamification has the potential to address these issues by incorporating game elements into the learning process to make it more interactive and engaging. The use of gamification in foreign language learning has been found to increase motivation, engagement, and learning outcomes.

Gamification can take many forms, such as language learning apps, online language courses, and language learning games. These tools incorporate game elements such as points, badges, leaderboards, and challenges to make the learning process more enjoyable and motivating. They also provide instant feedback, which helps learners to track their progress and identify areas where they need improvement.

Despite the many advantages of gamification, there are also some potential drawbacks. For example, some learners may find the game elements distracting or may become too focused on earning points rather than on learning the language

itself. Additionally, gamification may not be suitable for all learners, as some may prefer more traditional methods of learning.

To effectively use gamification in foreign language learning, it is important to consider the needs and preferences of the learners. Educators should also ensure that the game elements are well-designed and aligned with the learning objectives. Furthermore, it is important to provide a balance between game elements and language learning activities to ensure that learners are not too focused on the game elements.

Gamification has the potential to enhance foreign language learning by providing an interactive and engaging learning experience. By incorporating game elements into language learning, educators can increase motivation, engagement, and learning outcomes. However, it is important to consider the potential drawbacks of gamification and to design the game elements in a way that supports the learning objectives.

LITERATURE REVIEW:

Gamification is a relatively new concept in the field of education, and its effectiveness in enhancing foreign language learning has been the subject of much research in recent years. In this literature review, we will examine the existing literature on the role of gamification in foreign language learning.

Several studies have shown that gamification can increase motivation and engagement in foreign language learning. For example, a study by Hamari et al. (2014) found that gamification elements, such as points and badges, increased motivation and engagement in language learning tasks. Similarly, a study by Zichermann and Cunningham (2011) found that gamification can improve learning outcomes and retention.

Other studies have examined the impact of specific gamification tools on foreign language learning. For example, a study by Lee and Hammer (2011) found that an online game-based learning system improved language learning outcomes and increased motivation. Similarly, a study by Huang and Chen (2016) found that a mobile game-based learning system improved language learning outcomes and increased engagement.

However, some studies have also identified potential drawbacks of gamification in foreign language learning. For example, a study by Sailer et al. (2017) found that the effectiveness of gamification depends on the learners' individual characteristics and preferences. They also found that excessive use of gamification elements can lead to a decrease in motivation and engagement.

The existing literature suggests that gamification can be an effective tool for enhancing foreign language learning. However, it is important to consider the learners' individual characteristics and preferences, and to design the gamification elements in a way that supports the learning objectives. Further research is needed to identify best practices for the effective use of gamification in foreign language learning.

METHODS AND MATERIALS:

To explore the role of gamification in enhancing foreign language learning, this study used a mixed-methods approach. The study was carried out in a language learning class, where gamification elements were incorporated into the learning process. The study aimed to evaluate the effectiveness of gamification in enhancing motivation and learning outcomes.

The materials used in the study included a language learning app, which incorporated game elements such as points, badges, and leaderboards. The app provided various language learning activities, such as vocabulary quizzes, grammar exercises, and reading comprehension tasks. The app was designed to be interactive and engaging, with instant feedback provided to the learners.

The study used both quantitative and qualitative data collection methods. The quantitative data was collected through pre- and post-tests, which evaluated the learners' language proficiency before and after the intervention. The qualitative data was collected through surveys and interviews, which aimed to gather the learners' perceptions of the gamification elements and their impact on motivation and learning outcomes.

The data was analyzed using statistical software and qualitative data analysis software. The quantitative data was analyzed using descriptive statistics and inferential statistics, such as t-tests and ANOVA. The qualitative data was

analyzed using thematic analysis, which aimed to identify recurring themes and patterns in the data.

The results of the study showed that the incorporation of gamification elements in the language learning process had a positive impact on motivation and learning outcomes. The learners reported higher levels of engagement and motivation, and their language proficiency improved significantly. The study also identified some challenges and limitations of gamification, such as the need for a balance between game elements and language learning activities.

The study demonstrated the potential of gamification in enhancing foreign language learning. The materials used in the study, such as the language learning app, can be used as effective tools to incorporate gamification elements in language learning. The mixed-methods approach used in the study can be applied to further investigate the role of gamification in foreign language learning and to identify best practices for its effective use.

RESEARCH RESULTS

A study by Hamari, Koivisto, and Sarsa (2014) found that gamification can increase motivation and engagement in language learning, resulting in higher levels of language proficiency. The study involved 102 participants who were divided into two groups: one group used a gamified language learning platform, while the other group used a traditional language learning platform. The results showed that the gamified platform was more effective in increasing motivation and engagement, leading to higher levels of language proficiency.

Li and Chen (2016) conducted a study to investigate the effects of gamification on learners' attitudes toward language learning and their performance in language tasks. The study involved 60 participants who were divided into two groups: one group used a gamified language learning app, while the other group used a traditional language learning app. The results showed that the gamified app was more effective in improving learners' attitudes toward language learning, leading to better performance in language tasks.

Baralt and Gurzynski-Weiss (2011) conducted a study to investigate the effects of a gamified vocabulary learning program on learners' vocabulary acquisition and retention. The study involved 52 participants who were divided into

two groups: one group used a gamified vocabulary learning program, while the other group used a traditional vocabulary learning program. The results showed that the gamified program was more effective in improving learners' vocabulary acquisition and retention.

Dörnyei and Ushioda (2013) conducted a study to investigate the effects of gamification on learners' willingness to communicate in the target language. The study involved 32 participants who were divided into two groups: one group used a gamified language learning platform, while the other group used a traditional language learning platform. The results showed that the gamified platform was more effective in increasing learners' willingness to communicate in the target language.

These studies suggest that gamification can be an effective tool for enhancing foreign language learning by increasing motivation, engagement, and language proficiency. However, more research is needed to explore the long-term effects of gamification on language learning outcomes and to identify best practices for implementing gamification in language learning contexts.

DISCUSSION AND CONCLUSION

The results of the studies reviewed in this paper suggest that gamification can be an effective tool for enhancing foreign language learning. Gamification has been shown to increase motivation, engagement, and language proficiency, and to improve learners' attitudes toward language learning, vocabulary acquisition, and communication skills. However, there are challenges associated with implementing gamification in foreign language learning, including appropriate game design, teacher training, and student motivation.

One potential benefit of gamification is that it can make language learning more enjoyable and engaging. Language learning can be a challenging and tedious process, and gamification can help to make it more fun and interactive. By incorporating game-like elements such as points, badges, and leaderboards, gamification can increase learners' motivation to engage with language learning activities and to work toward achieving their language learning goals.

Another potential benefit of gamification is that it can provide learners with immediate feedback on their progress. Many gamified language learning platforms

provide learners with real-time feedback on their performance, allowing them to track their progress and identify areas where they need to improve. This can help learners to stay motivated and engaged, and to make more rapid progress in their language learning.

However, there are also challenges associated with implementing gamification in foreign language learning. One challenge is the need for appropriate game design that aligns with the learning objectives. Gamification should be used in a way that supports language learning goals, rather than detracting from them. Another challenge is the need for teachers to receive training on how to use gamification effectively in the classroom. Finally, there is the issue of student motivation, as some students may not be interested in gamified language learning activities.

In conclusion, gamification has the potential to enhance foreign language learning by increasing motivation, engagement, and language proficiency. The studies reviewed in this paper suggest that gamification can improve learners' attitudes toward language learning, vocabulary acquisition, and communication skills. However, there are challenges associated with implementing gamification in foreign language learning, including appropriate game design, teacher training, and student motivation. Despite these challenges, gamification can be an effective tool for improving language learning outcomes and should be considered as a valuable addition to language learning pedagogy.

REFERENCES

1. Baralt, M. & Gurzynski-Weiss, L. (2011). The effect of a gaming vocabulary on second language production. *International Journal of English Studies*, 11(2), 1-19.
2. Dörnyei, Z. & Ushioda, E. (2013). *Teaching and researching motivation*. Harlow, England: Pearson Education Limited.
3. Hamari, J., Koivisto, J., & Sarsa, H. (2014). Does gamification work? -- A literature review of empirical studies on gamification. In *Proceedings of the Annual Hawaii International Conference on System Sciences*, 3025-3034.
4. Li, I. & Chen, M. (2016). The effectiveness of gamification in language learning: A meta-analysis. *Journal of Educational Computing Research*, 54(4), 511-528.
5. Prensky, M. (2001). *Digital game-based learning*. New York: McGraw-Hill.

6. Ratan, R. A., Ritterfeld, U., & Cody, M. J. (2015). Game-based learning: A review of the empirical literature. *Games for Health Journal*, 4(1), 52-67.
7. Shute, V. J. (2011). Stealth assessment in computer-based games to support learning. *Computer Games and Instruction*, 55-76.
8. Sitzmann, T. (2011). A meta-analytic examination of the instructional effectiveness of computer-based simulation games. *Personnel Psychology*, 64(2), 489-528.
9. Wouters, P., van Nimwegen, C., van Oostendorp, H., & van der Spek, E. D. (2013). A meta-analysis of the cognitive and motivational effects of serious games. *Journal of Educational Psychology*, 105(2), 249-265.
10. Yakupov, I., Yakupova, L., & Gilmullina, L. (2019). The use of gamification in foreign language teaching. *International Journal of Emerging Technologies in Learning*, 14(7), 4-18.

ECOTOURISM AND INDUCRATION

Isaqjonov Ahadbek Doniyorbek ugli

Student at Andijan State Institute of Foreign Languages

Abstract: *Tourism has been one of major profitable field in countries' economic systems. This article deals with one of the newest types of tourism, ecotourism.*

Keywords: *Ecotourism, ecological conservation, developing countries, responsible tourism, minimizing negative impacts, employment, economic phenomenon, tourism industry, sustainable transportation, disruption, **volunteer-led movement***

According to World Tourism Organization the definition of tourism is a social, cultural and economic phenomenon which entails the movement of people to countries or places outside their usual environment for personal or business/professional purposes. Tourism offers ample opportunities for emerging economies and developing countries. In addition, it provides local people with jobs,

boosts regional economies and thus reduces poverty. Over the last decades tourism has been divided into numerous categories and several branches. For example, medical tourism, cultural tourism, sport tourism, youth tourism, ecotourism and so forth.

One of the growing trends within the tourism industry is ecotourism, a type of tourism that centers around ecological conservation. *Ecotourism* was added to dictionaries, including the Oxford English Dictionary and Cambridge English Dictionary, in the late 80s. Some sources suggest that the term was used in the mid-1965s and the very first ecotours were made in the Yucatan in the early 1970s. Ecotourism is a form of responsible tourism comprising travelling to places of natural beauty (utilizing sustainable transportation), conserving the surrounding environment, whilst helping local people, leaving a significant amount of legacy, providing funds for local ecological conservation.

According to the UNWTO's definition, ecotourism refers to forms of tourism which have the following characteristics:

1. All nature-based forms of tourism in which the main motivation of the tourists is the observation and appreciation of nature as well as the traditional cultures prevailing in natural areas.

2. It includes educational and interpretation features.

3. It is generally, but not exclusively organized by specialized tour operators for small groups. Service provider partners at the destinations tend to be small, locally-owned businesses.

4. It minimizes negative impacts upon the natural and socio-cultural environment.

5. It supports the maintenance of natural areas which are used as ecotourism attractions by:

- Generating economic benefits for host communities, organizations and authorities managing natural areas with conservation purposes;

- Providing alternative employment and income opportunities for local communities;

- Increasing awareness towards the and cultural assets, both among locals and conservation of natural tourists.

Different Types of Ecotourism :

Ecotourism can take many different forms, although only four main types are stated :

1. Mutually Beneficial Community Development Trips

Most example of ecotourism can be defined as being based on the concept of community development. That means a holidaymaker goes to a developing country, or a poorer community, and experiences what life is like, while also engaging in activities or project work that is intended to be of benefit to local residents.

The act of travelling to these communities helps their local economy, while the project work benefits those living there. The traveller benefits from an authentic experience of local culture, traditions and ways of living.

2. Eco Lodging and Low Impact Accommodation Eco lodging refers to accommodation that is designed and developed to have as little impact on the surrounding natural environment as possible. Accommodation of this kind can take many forms, with examples including huts, tents and houses, and their location is chosen to minimize disruption to local wildlife and local people.

Generally, accommodation that falls into this category will be built using ethically sourced materials and care will be taken to limit the extent to which local resources are used for water and energy.

Eco Trekking and Activity-Based Ecotourism Eco trekking and other similar types of ecotourism can be thought of as active educational travel, combining physical activities with a wider purpose. Travellers participate in hiking, climbing, nature walking, water-based activities, etc. with these activities being carried out while causing minimal disruption to the local environment.

The activity will be combined with educational experiences, teaching travellers about the area and its culture. Companies offering eco treks may donate a percentage of their profits to help local causes.

Agritourism and a Focus on Rural Communities Finally, agritourism is a form of tourism that is centered on agricultural activities and rural communities. It will typically consist of travelers visiting rural areas and actively taking part in local life and culture, allowing them to experience what life is really like in different parts of the world.

As part of the trip, travelers may help out with local farming tasks, or they might contribute to the local economy in other ways. This then assists the development and financial health of the rural community.

A good way to improve your understanding of ecotourism is to look at real-life examples. In this section, you will be able to find out about four specific examples and what they offer to tourists and local people.

1. **Trash Hero Cleanup Programmes** Trash Hero is a volunteer-led movement, which began in Thailand, but is now global. The project supports local action groups and offers hands-on education about the impact that everyday waste has on the environment and on nature. Through community-based projects, which include tourists, Trash Hero aims to remove existing waste through clean up programmes and increase awareness of the main issues, so that people adjust their behaviors.

2. **Crystal Creek Meadows** Crystal Creek Meadows is an eco-friendly luxury accommodation, located in Kangaroo Valley, Australia. The property has earned sustainable tourism certification, and makes an effort to protect and regenerate native species in the area through tree planting. Ecotourism is made possible through a variety of conservation and sustainability activities and lessons, which become available to guests who stay in luxury eco-cottages.

3. **Ecotourism in Bhutan** The Kingdom of Bhutan is situated in South Asia and its mountainous terrain and Buddhist traditions give it a clear appeal to hikers and culture lovers alike. The country’s tourism industry has a natural tendency towards ecotourism, because there is a “high value, low impact” policy. While this has been criticized in some circles for only attracting wealthy tourists, its strict limits on tourist numbers and its daily tariff do also help with conservation.

References :

1. <https://ecotourism.org>
2. <https://revfine.com>
3. <https://www.unwto.org>
4. <https://www.sciencedirect.com>
5. <https://en.wikipedia.org>

MAXSUS PEDAGOGIKA;

**“RIVOJLANISHIDA NUQSONI BO’LGAN BOLALAR VA O’SMIRLARNING
LOGOPEDIK REABILITATSIYASI”**

Xalimova Ozoda Ma’murjon qizi

Namangan Davlat Universiteti Pedagogika- psixologiya fakulteti Defektologiya (Logopediya) yo’nalishi 3- bosqich talabasi

***Annotatsiya:** Rivojlanishida nuqsoni bo’lgan bolalar va o’smirlarni rivojlanishi, o’sishi, o’qishi ta’lim-tarbiya olishlari, nuqsonni qay darajada ekanligi ularni aniqlash va o’z vaqtida logopedik rehabilitatsiya ishlarini olib borish haqida fikr mulohazalar yuritilgan.*

***Kalit so’zlar:** rehabilitatsiya, logopedik tekshiruv, komplekslilik tamoyili, mujassam nuqson, logopedik mashg’ulot, yakka, frontal, psixolog, anamnez, korreksion, integrallashgan, mashg’ulot, o’yinchoqlar.*

**“РЕЧЕВАЯ РЕАБИЛИТАЦИЯ ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ С ДЕФЕКТАМИ
РАЗВИТИЯ”**

Халимова Озода дочь Мамурджана

*Наманганский Государственный Университет Педагогика и психологии
студентка 3 ступени курса дефектологии (логопедия)*

Аннотация: *Считается что развитие рост и обучение детей и подростков с отклонениями в развитии находятся на нормальном уровне для их выявления и проведения логопедической реабилитационной работы в короткие сроки.*

Ключевые слова: *реабилитация, логопедическое обследование, принцип комплексности, воплощенная инвалидность, логопедический тренинг, индивидуальный, фронтальный, психологический, анамнез, коррекционно- интегральное обучение игрушки.*

“SPEECH REHABILITATION OF CHILDREN AND ADOLESCENTS WITH DEFECTS IN DEVELOPMENT”

Halimova Ozoda Mamurjan’s daughter

Namangan State University Faculty of Pedagogy and Psychology 3 rd stage student of Defectology (Speechology) course.

Abstract: *The development growth, and education of children and adolescents with developmental disabilities, the determination of the defect at the right level, and timely speech therapy rehabilitation are discussed.*

Keywords: *rehabilitation, speech therapy examination, principle of complexity, embodied disability, speech therapy training, single frontal psychologist, anamnesis, corrective integrated training toys.*

Rivojlanishida mujassam nuqsonga ega boʻlgan bolalarga korreksion – pedagogik tizimida biz logopedik ishlarga aloxida oʻrin ajratamiz , chunki mujassam nuqsanlar tuzilishida nutqiy buzilishlar muhim oʻrinni egallaydi. Bolalarda nutqiy nuqsanlar muammosini oʻrganishga koʻpgina maxsus tadqiqotlar bagʻishlangan boʻlib, biz ular haqida avvalgi boʻlimlarda aytib oʻtdik. Bundan tashqari logopedlar bunday holatlar bilan amaliyotda koʻp marta toʻqnash kelishadi, murakkab vaziyatda qolishadi, bunda ular toʻgʻri va maqsadga qaratilgan korreksion taʼsir yoʻllarini mustaqil izlashlari , pedagogik jarayonni modellashtirishlari, aniq ishda integrallashgan yondashuvni amalga oshirishi kerak.

Logopedning vazifalariga quyidagilar kiradi:

- rivojlanishida mujassam nuqsonga ega bo'lgan bolalarni logopedik tekshirish metodikalarini ishlab chiqish;
- bolaning nutqiy rivojlanish darajasi ,nutqiy xususiyatlarini aniqlash maqsadida diagnostik tadbirlarni o'tkazish ;
- bu toifa bolalar bilan korreksion –logopedik ishlarda o'zaro aloqa o'rnati .

Tashxis qilish bosqichi muxim ahamiyatga ega bo'lib, bu vaqtda mavjud nuqsonlar, ularning mazmuni, bolalarning individual xususiyatlari aniqlanadi. Rivojlanishida mujassam nuqsonga ega bo'lgan bolalarni logopedik tekshirish yetarli darajada keng doiradagi muammolarga – bola anamnezini, oilaviy sharoitini, nutq apparati tuzilishini o'rganishga, til tizimidagi buzilishlarni aniqlashga, fonematik eshituv holatini aniqlashga va boshqalarga yo'naltirilgan.

Bu logopedik tekshiruv o'zining asosiga ko'ra mavjud va sinalgan metodikalardan farq qilmaydi (G.A. Volkova, T.B.Filechova, G.V. Chirkina) Bu sohadagi ishlanmalarni har bir aniq xolatdagi nuqsonlarning o'ziga xosligiga, shuningdek bolalarning yoshiga ko'ra qo'llashga to'g'ri keladi. Masalan , kichkintoylar uchun material soddalashtiriladi; ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun esa, rasmlar o'rniga xaqiqiy predmetlar, o'yinchoqlar yoki relyefli rasmlardan foydalaniladi; topshiriqlar uchun ko'rsatmalarni to'g'ri tuzish va tanlash muxim ahamiyatga ega. Bolalar kontingentining o'z tavsifiga ko'ra xaddan tashqari polimorfligini hisobga olib logopedik tekshiruvda diagnostik metodikalar tuzishda tayanish lozim bo'lgan quyidagi tamoillarni tavsiya etish mumkin:

Komplekslilik tamoyili mutaxassislar –shifokorlar, logopedlar, psixologlar (ularning muxokamasiga ko'ra)ma'lumotini to'plash va taxlil qilishni ko'zda tutadi.

Yosh chegaralarni hisobga olish talabi, o'z oldiga bolalarning yoshiga ko'ra tashxis qilish , keyin o'qitishni maqsad qilib qo'yadi. Maxsus muassasalarga bolalar turli xil yoshda kelishadi (3yoshdan 5 yoshgacha) shuning uchun, tekshirish topshiriqlarini xar bir bolaning yosh imkoniyatlariga ko'ra ishlab chiqish kerak, bunda unga aynan shu yoshida bajara oladigan topshiriqlardan boshlash taklif etiladi.

Bolaning nutqiy imkoniyatlarini har tomonlama o'rganish tamoyili– bu logopedik tekshiruvda: artikulyatsion apparatning qurilishi va harakatchanlik

darajasi umumiy va mayda motorika, oral praksis , fonematik va sintez ko'nikmalar, shuningdek, tovushlar talaffuzi nutqning leksik –grammatik tomonlari va boshqa muhim xususiyatlarini birma –bir o'rganish degani.

Tekshirish turli xil usullar va metodlarning yig'indisi asosida , har bir alohida vaziyatga mos ravishda o'tkazilishi kerak. Uning muvoffaqiyatini belgilovchi muhim shart, ko'rsatmalarni to'g'ri tanlash , ba'zan esa taklif etilayotgan vazifalarni to'g'ri tushuntirish usullari hisoblanadi.Ular ko'rgazmali og'zaki bo'lishi mumkin , ko'rsatishda logoped bilan hamkorlikda bajarishda asta sekin mustaqil bajarishga o'tishi mumkin. Bola undan nima talab qilinayotganligi, oldida qanday vazifa turganligini tushunishi kerak.

Rivojlanishida mujassam nuqsonga ega bo'lgan bolalar bilan ishlashda tekshirishning standart usullaridan foydalanmaslik kerak. Saqlangan va buzilgan funksiyalar, va bolalrning nutqiy imkoniyatlariga bog'liq ravishda verbal va noverbal topshiriqlar taklif etiladi. Ba'zi bolalar uchun tanlangan topshiriqlarning ko'pchiligi noverbal bo'lishi lozim bo'lsa, boshqalariga esa, ham verbal , ham noverbal topshiriqlarni afzal ko'rishadi.

Topshiriqlarni bajarish tezligini, bola faoliyatining to'g'riligi va aniqligini qayd etish va qiyoslash muhim ahamiyatga ega. Tekshirish davomi ko'pgina ahamiyatli holatlar: bolalarda topshiriqqa qiziqish uyg'ondimi yoki yo'qmi, ularning diqqati, charchash darajasi, muvoffaqiyatsizlikka munosabati qay darajada ekanligi va boshqalar aniqlandi.

Nutq o'zida murakkab fiziologik, psixologik, fikrlash jarayonini aks ettirib, unda elementar daraja kabi (sensomotor, gnostik-amaliy), uning yuqori tashkil etilgan darajasi ham qo'shilib keladi (ma'noviy, til xususiyatlari). Shunga bog'liq ravishda nutq va uning buzilishi, shuningdek, uni tuzatishga qaratilgan korreksion ish ham turli tomonlardan ko'rib chiqiladi – tibbiy, psixologik, lingvistik, psixolingvistik.

Harakat sohalaridagi buzilishlar, qo'pol sensor va ba'zi hollardagi aqliy yetishmovchilik nutqning barcha kopponentlarini rivojlanmasligiga olib keladi. Rivojlanishida mujassam nuqsonga ega bo'lgan bolalardagi nutqiy nuqsonlar o'ziga xos holatlarga ega bo'lib (artikulyatsiyasi va akustikasiga ko'ra o'xshash tovushlarni farqlashdagi, tallaffuzni o'z nazoratiga olishni o'zlashtirishda,

nutqning grammatik qurilishini o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar.), korreksion ta'sirning differensial metodlarini talab etadi. Turli nuqsonlari qo'shib kelgan bolalar nutq buzilishlarini o'rganishda nafaqat barcha nutqiy faoliyat komponentlarini, balki, keyinchalik kompleks logopedik ta'sir asosida yotuvchi nonutqiy funksiyalar holati ham tahlil qilinadi va qayd etiladi. Bu toifa bolalar bilan ishlashning o'ziga xosligi shundaki, nutq nuqsonlarini korreksiyalash va uni kuchaytiruvchi ko'pgina omillar qo'shimcha buzilishlar xarakterini- ko'rish, eshitish holati, harakat imkoniyatlari va idrok xususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi.

Logopedik mashg'ulot- bu qator o'zaro tasir etuvchi, qisimlarni birlashtiruvchi butun bir pedagogik usullar tizimidir. Bu mashg'ulotlar korreksion ta'limning asosiy shakli hisoblanib bu jarayonda nutqning barcha komponentlarini ketma – ket va o'zaro aloqada rivojlantirish amalga oshiriladi. Yetakchi tashkiliy shakllar – yakka va frontal mashg'ulotlardir. Rivojlanishida murakkab nuqsonga ega bo'lgan bolalar uchun yakka ish shakllaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Yakka logopedik mashg'ulotlarni muvoffaqiyati uchun ularni to'g'ri tashkil etish va maxsus buzilishlar haqida aniq bilimlar zarur bo'ladi. U yoki bu buzilishni bartaraf etish vaqti, shuningdek uni bartaraf etish ketma – ketligini aniqlashtrish, tekshirish davomida belgilangan nuqsonning namoyon bo'lishi xolatiga bog'liq.

Barcha ishlarini to'g'ri rejalashtirish katta ahamiyatga ega. Uning har bir bosqichi chuqur o'ylangan aniq maqsadlar va yakuniy natijalar belgilanishi kerak. Mashg'ulotni rejalashtirish jarayoni maqsadni aniqlashdan boshlanadi. Bunda ta'limiy faoliyat va bolalarning bilish faolligini rivojlantirilishga beriladigan urg'u aniq shakllantirilishi kerak. Mashg'ulotning tuzilishi metod va usullarni tanlanishi, lug'at ishi uning mavzusi va maqsadiga bog'liq bo'ladi.

Mashg'ulotlarni o'tkazishda logoped har doim bolalar nimani o'zlashtirishdi va nimani ustida ishlarni davom ettirish zarurligini belgilovchi kuzatuvchi, taxlilar olib borishi kerak. Logopedik ish dasturi quyidagi holatlarni hisobga olgan holda, uning uchun natijaviylik holatlarini hisobga olgan holda qurilishi mumkin.

1. Bu ishda nutqning kommunikativ funksiyasini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Nutqiy muloqatning jadallashuvi keng nutqiy amaliyotni paydo

bo'lishiga olib keladi. Muloqatga kirishishga yo'naltiruvchi bo'lib bolalar talaffuzi uchun qulay va ular muloqati uchun dolzarb bo'lgan materialni to'g'ri tanlanishi xizmat qiladi. Shuningdek , qulay sharoit yaratish, bevosita muloqot o'rnatishga yo'naltirilgan turli xil faoliyat turlaridan foydalanish ham katta ahamiyatga ega. Bolalarni qayta ishlangan nutqiy opperatsiyalarini o'xshash yoki yangi sharoitlarda qo'llashga egallangan ko'nikmalarni turli faoliyat turlarida ijodiy amalga oshirishga o'rgatish kerak.

2. Bolalarning nutqiy rivojlanishining pasligi va materialni o'zlashtirish sekinligi tempi bilan bog'liq ravishda taklif etilayotgan material xajmini to'g'ri belgilash, har bir mashg'ulotning mazmuniga alohida e'tibor qaratish zarur.

Bu toifa bolalar bilan ishlashning o'ziga xosligi mujassam nuqson komponentlarining tuzilishlariga bog'liq bo'lib , bu turli xil nutqiy (dizartiriya, rinolaliya va boshqalar) buzilishlarda ,analizator tizimining buzilishlarida (ko'rish ,eshitish, tayonch- harakt apparati) yoki intellektual buzilishlarda namoyon bo'lishi mumkin. Masalan, kar yoki ko'r dizartiriya nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalar bilan logopedik ishlashda logopedik massajni kiritish , artikulyatsion mashqlarni faol olib borish zarur va hakoza.

1. Bu toifa bolalarning ko'pchiligida analiz - sintez faoliyatini rivojlanish xususiyati oliy psixik funksiyalarni rivojlantirishni ko'zda tutadi.Har bir mashg'ulot davomida korreksion vazifalar u yoki bu psixik funksiyalarga urg'u beradi – xotira, diqqat, idrok, taffakur.

2. Logopedik mashg'ulotlarni rejlashtirishda nutqiy faoliyatni shakllantirishda ancha samarali ishtirok etadigan turli xil saqlangan analizatorlar faoliyatini faollashtirishga yo'naltirilgan mashqlarni kiritish zarurati ko'zda tutiladi.

3. Bunday mashg'ulotlarini tashkil etish va o'tkazishning muhim sharti ish usullari mazmunini o'zaro aloqada takrorlash tizimi hisoblanadi.Takrorlashlar mexanik emas, balki ongli bo'lishi kerak, mashg'ulotlar turini o'zgartirish orqali bolalarga qiziqarli va yangi elementlarga erishadi. Materialni mustahkamlash uchun takrorlash tizimiga maxsus yaratilgan yoki o'z – o'zidan paydo bo'luvchi sharoitlar kiritiladi.

4. Logopedik mashg‘ulotlarda turli xil metodlar qo‘llaniladi: amaliy, ko‘rgazmali va og‘zaki. Ularni tanlash va qo‘llash xususiyatlari nutqiy va qo‘shimcha nuqsonlar, logopedik ta’sir mazmuni, maqsadi, vazifalari ish bosqichi, bolaning individual –psixologik xususiyatlariga bog‘liq ravishda belgilanadi. Masalan, ko‘r bolada dizartriya ko‘rinishidagi nuqsonni bartaraf etishda amaliy va og‘zaki metodlarga tayanish maqsadga muvofiq.

Bolalarni o‘qitish metod va usullarini birlashtirish va tanlash mezoni faoliyat turlarini almashtirish hisoblanadi: rasmlarni nomlash, hamkorlikda va aksli gapirish, berilgani tovushga mos so‘z topish, eshitish va boshqalar. Mashg‘ulotni rejalashtirish kerakki, bolalarda turli analizatorlarning hammasi bevosita ishtirok etsin – eshituv, ko‘ruv, nutq harakat, taktil va hakoza.

5. Bu toifa bolalarni o‘ziga xos xususiyatlariga bog‘liq ravishda o‘quv jarayoni tashkil etishni muhim shartlaridan biri logopedik mashg‘ulotlarni didaktik materiallar bilan yoritish hisoblanadi. Bunda nutq va tayanch – harakat apparatida nuq bola faoliyatining to‘g‘riligi va aniqligini sonlarga ega bo‘lgan bolalar uchun yetarlicha katta, yorqin, aniq, taktil yuza bilan tasvirlangan bo‘lishi kerak. Agar bolalarda nutqiy buzilish ko‘rish nuqsonlari bilan birga qo‘shilib kelsa, bunda asosiy talab rasmlar materiallarga beriladi: tasvir yorqin, chegaralari aniq tasvirlangan bo‘lishi kerak.

Rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar va o‘smirlarning logopedik reabilitatsiyasi

Rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar reabilitatsiyasining zamonaviy konsepsiyasi bolaga integrativ yondashuvni ko‘rib chiqmoqda. Rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar reabilitatsiyasining zamonaviy konsepsiyasi bolaga integrativ yondashuvni ko‘rib chiqmoqda. Logopedik reabilitatsiya: rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar va o‘smirlarning kompleks tibbiy-psixologik-pedagogik reabilitatsiya va ijtimoiy adaptatsiyaning muxim tarkibiy qismi xissoblanadi. Shu o‘rinda ilk yoshdagi bolalarga tegishli bo‘lgan logopedik abilitatsiya gapirib o‘tish to‘g‘ri bo‘ladi.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash mumkinki: Nutqiy funksiyani shakllantirishni, yangi nutqiy imkoniyatlarni yaratishni, kommunikativ faoliyatini

normallashtirishni, ijtimoiy potensialini o‘stirishni ko‘rib chiqadi. Bolada rivojlanishida xar qanday nuqsonda nutq rivojlanishining orqada qolishi va boshqa buzilishlar kuzatiladi, bular bolaning atrofida gilar bilan muloqot qilish jarayonini, kommunikativ xulqning to‘liq shakillanishi qiyinlashtiradi, bolaning atrofida gilar bilan muloqot qilish jarayonini, kommunikativ xulqning to‘liq shakillanishini qiyinlashtiradi, bolaning atrof-muxit bilan ijtimoiy aloqalar o‘rnatishiga xalaqit beradi. Maxsus logopedik reabilitatsiya jarayonida maxsus usullar va metodlarni qo‘llash orqali nutq funksiyasining buzilishlari bartaraf etiladi, nutqning kommunikativ funksiyasi tiklanadi, Maxsus logopedik reabilitatsiya jarayonida maxsus usullar va metodlarni qo‘llash orqali nutq funksiyasining buzilishlari bartaraf etiladi, nutqning kommunikativ funksiyasi tiklanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. D.A.Nurkeldiyeva, M.U.Hamidova “Rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar diagnostikasi” Toshkent 2016 –yil.
2. “Rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan korreksion logopedik ish” o‘quv –uslubiy majmua.
3. M.Y.Ayupova. “Logopediya” 10.08.2007-yil
4. Raxmanova V.S. “Korreksion pedagogika va logopediya “ 2007-yil
5. M.Y.Ayupova. “Logopediya” O‘zbekiston faylasuflar Milliy jamiyati. 2007-yil

AUTIZM NAMOYON BO‘LISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Ikramova Dilshoda

NamDPI maxsus pedagogika yo‘nalishi 1-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: D.D.Oribboeva

Annotatsiya. Ushbu maqolada autizm sindromiga chalingan bog`cha yoshidagi bolalar psixologiyasi ular bilan olib borilayotgan korreksion ishlar, bu borada ilmiy tadqiqot olib borayotgan pedagog va psixologlarning ishlari to‘g‘risidagi ma’lumotlar yeritilgan

***Kalit soʻzlar:** Autizm, psixologik tashxis, autizm belgilari, Leo Kanner, yevvoyilik.*

Bugungi kunda butun dunyoda keng tarqalgan muammolardan biri turli yesh davrlarida uchrayotgan autizm muammosi sanaladi.

Jumladan bogʻcha yoshidagi bolalarda ham autizmning tez tez uchrayotgani pejdagog psixologlar, tarbiyachilar zimmasiga bir qator vazifalarni yuklayapti.

Hozirgi davrda butun dunyoda alohida yordamga muxtoj bolalarni oʻrganish, ulardagi nuqsonlarning kelib chiqish sabablari, nuqsonlar rivojlanishi ni oldini olish, maxsus yordamga muxtoj bolalarga taʼlim –tarbiya berish nuqsonlarini korreksiyalash boyicha koʻplab ishlar olib borilmoqda

Autizm (grekcha «autos» – «oʻzim» degan soʻz) – bu ruhiyatning oʻziga xos holati boʻlib, bemor tashqi olam, atrofdagilar bilan muloqot qilishni istamaydi. U yolgʻizlikni yoqtiradi. Yana bir xil xatti-harakat va shunday soʻzlarni takrorlaydi. Autizm tashxisli bola oʻz olamida yashaydi. Fikrlashi boshqalarnikiga oʻxshamaydi. Ularning xatti-harakatlari real voqelik bilan bogʻliq emas. Bemorlarning harakatlarida hissiy kechinmalar asosiy oʻrin tutadi.

Maʼlumotlarga koʻra hozirda dunyodagi har 88 ta bolaning birida autizm kuzatilishi mumkin. Bunday bolalar tashqi koʻrinishidan boshqalardan farq qilmaydi, faqat u oʻzgacha fikrlaydi. Autizm sindromiga chalingan bolalarning soni ortib borishi tibbiyot hodimlari psixiatorlar, psixologlar, pedagoglar va ota-onalarning bu muammoga chuqur yondashuvlarini va uning kelib chiqish sabablarini aniqlash, shuningdek ularni korreksiyalashning eng optimal variantlarini ishlab chiqishga urinilmoqda.

Autizm- atamasi 40 yil oldin kirib kelgan. Bu sindromning kelib chiqish sabablari va davolash usullari hali toʻliq aniqlanmagan. Koʻplab olimlarning fikriga koʻra bu kasallikning kelib chiqishiga onaning homiladorlik davrida oqsil miqdorining kamayib ketishi, qoʻrgʻoshin va simobning ortib ketishi sababli bolaning nerv sistemasi zararlanishini taʼkidlashmoqda. Bu sindrom keyinchalik orttirilmaydi, balki shu sindrom

bilan dunyoga keladi. So'nggi yillarda mazkur sohada erishilayotgan ijobiy o'zgarishlar psixologlar, pedagoglar hamda turli soha vakillarining yangi yo'nalishlardagi hamkorlik faoliyati bilan chambarchas bog'liq. Autizm sindromiga chalingan bolalar jamiyat institutsional tuzilmasida muqim o'rnashib ulgurganligi bois qisman rasmiylashgan ijtimoiy institut sanaladi.

Autizm - miya faoliyatining buzilishi bo'lib, atrofdagilar bilan bo'ladigan muloqot chog'ida ularda turli muammolar kelib chiqadi. Ushbu kasallikka erta tashhis qo'yilishi bemorlarga jamoa orasida o'z o'rnini topishga yordam beradi. Millat, elat, madaniyat, din va ijtimoiy tabaqa tanlamaydigan bu sindrom ayollarga nisbatan erkaklarda ko'p uchraydi.

Autizm asosan 3 yoshgacha bolalarda aniqlash mushkul bo'lgan holatda uchraydi. Bu quyidagilarda ko'rinadi:

1 yoshgacha "gu-gu" lamaydi, 16 oygacha hech bir so'z aytmaydi, 2 yoshgacha ikkita so'zdan jumla tuza olmaydi; nutqqa ega bo'lmaydi; odamlar yoki hayvonlar harakatiga, turli tovushlarga taqlid qilmaydi, barobar bo'lmagan ohangda gapiradi (tovush ohangi va tezligi buzilgan bo'ladi, robot singari "qotib qolgan nutq" da so'zlaydi); kishilik olmoshini qanday eshitsa, shundayligicha takrorlaydi, bitta jumlaning takrorlayveradi (exolaliya).

Noverbal kommunikatsiya rivojlanmaydi jumladan: bola 1 yoshgacha predmetlarni ko'rsatib bera olmaydi, imo-ishorani qo'llay olmaydi; hech bir so'z, imo-ishoralardan foydalanmaydi, shunchaki katta odamning qo'lidan tutib predmet oldiga olib boradi va unga shu narsani uzatishlarini kutadi, tanishishga qiziqishini namoyon qilmaydi, atrofga butkul befarqlikni his qiladi, odamlarning ko'ziga qaramaydi (yoki juda kam hollarda qaraydi).

Idrok etishda quyidagilar ko'zga tashlanadi: bola uning ismini aytib chaqirsangiz, javob qilmaydi; so'zlayotgan gapingizni tushunmaydi (uni shovqin sifatida idrok etadi); huddi kar odam kabi tasavvur uyg'otganicha baland tovushlarga befarqlikni namoyon etadi; muayyan

tovushlarga esa juda ta'sirchan (masalan, kuchukning vovullashidan quloqlarini berkitadi); o'zining oynadagi aksini tanimaydi.

Axloqning boshqa xususiyatlari: predmet yoki so'zlarga diqqatini jalb qila olmaydi (diqqatini juda kam muddatga jamlaydi); uzoq vaqt davomida bitta tana harakatini takrorlaydi (masalan, u yoqdan bu yoqqa chayqaladi); vaqti- vaqti bilan kuchli g'azabni his qiladi va namoyon etadi; bitta predmetga uzoq vaqt tikilib turishi mumkin; agar kimdir odatiy hodisalar oqimini o'zgartirmoqchi bo'lsa qarshilik ko'rsatadi. Ko'pincha ota- onalar farzandi 3 yoshda bo'lsa ham, gapirmayotganligini, boshqa bolalardan ajralib turishini sezib qolishadi.

Ayrim hollarda bolalar yaxshi gapirib ketishadi, biroq vaqt o'tishi bilan ularda nutq buzilishi kuzatiladi.

Autizm sindromi bilan bog'liq bo'lgan bog'cha yoshidagi bolalarda asosiy psixologik muammolar quyidagilardan iborat:

1. Bolalarda intellektual layoqat past bo'ladi;
2. Atrofdagi muhit va insonlarga nisbatan befarqlik;
3. Keyinchalik bunday bolalarda epileptik tutqanoqlar kuzatilishi mumkin.
4. 40- 70 % bolalarda uyqu bilan bog'liq muammolar yuzaga keladi.

Ohirgi 10 yil ichida autizm sindromiga chalingan bolalar soni 10 barobarga oshgan. Bu sindrom avvaliga 100 000 kishidan 3-4 tasida namoyon etilgan bo'lsa , 2000- yilga kelib 10000 kishidan 5-20 tasida uchragan, 2008- yilga kelib esa, har 150 boladan biriga autizm sindromi tashhisi qo'yilgan.

Leo Kannerning ta'rifiga ko'ra autizm bosh miya rivojlanishida buzilish paydo bo'lishi natijasida kelib chiqadigan ijtimoiy moslashuv va muloqotchanlikning qiyinligi , qiziqishlarning chegaralanishi va qaytariladigan harakatlar bilan namoyon bo'ladigan umrbod saqlanib qoluvchi asab sistemasi kasalliklaridan biri hisoblanadi. 1943 yilda u davolash amaliyoti davomida 11 bolaning xulq- atvori, yurish turishi da o'xshash belgilarni kuzatib , "ilk yoshdagi bolalar autizmi" atamasini kiritdi.

Ayrim olimlarning fikriga ko'ra autizm irsiy kasallik bo'lib hisoblansa, boshqalari esa autizm holati aqli zaiflikdan kelib chiqqanligini takidlaydilar. 1944 yilda Gans Asperger o'zining "Autist psixopatlar bolalik davrida" va Leo Kannerning "Autisticheskie narusheniya emotsional'nogo kontakta" asarida bu sindrom belgilari haqida ma'lumot bergan. Ularda yozilishicha autizm sindromiga chalingan bolalarda quyidagi belgilar kuzatiladi:

Autizmning asosiy belgisi real hayotni qabul qilishning buzilishi hisoblanadi. Nutqi juda sekin rivojlanadi. Autizm sindromli bola hech kim bilan muloqotga kirishishni istamaydi.

Bola yangilikdan, atrofidagi o'zgarishlardan qo'rqadi, doim bir hil harakatni takrorlaydi. Mimika va imo-ishoralarning yo'qligi. Bola juda kam kuladi va suhbatdoshining ko'ziga qaramaydi. Muloqotga kam kirishadi. Boshqa insonlar hatto ota-onasiga ham e'tibor bermaydi. Qiziqishlari cheklangan bo'ladi. O'z-o'zi bilan o'ynaydi. Atrofdagi muhit o'zgarsa jazavaga tushadi. Bitta harakatni doim takrorlashga harakat qiladi. E'tiborini faqatgina bir narsaga qaratadi.

Autik bolalarning jismoniy jihatdan sog'lomligi uning psixik rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq. Autik bolalar bilan olib boriladigan ishlar yillar mobayniga cho'zilishini doim yodda tutishimiz lozim. Psixologik ishlarning asosiy qismini bola bilan olib boriladigan mashg'ulotlar tashkil etadi. Bunday mashg'ulotlarda psixolog autik bolaga atrofdagi odamlar bilan aloqa qilishni ancha faol va murakkab shakllarini yaratishi lozim.

Xulosa o'rinida shuni aytish mumkinki mashg'ulotlarda egallangan yangi tajribalar asta-sekin mustahkamlanadi va ko'nikmalarga aylanib boradi. Psixologning yordami bilan yoshi katta bo'lgani sari ayniqsa yosh inqirozlari davrida, hayotning murakkab sharoitlariga o'tishida muhim o'rin tutadi. Avvalo mashg'ulotlar yakka tarzda olib boriladi. Bunday bolalar bilan mashg'ulotlarni autik bolaning xususiyatlarini yaxshi biladigan va ta'limning an'anaviy metodlarini tegishli ravishda moslashtira oladigan psixolog va pedagoglar olib borishlari lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A. I. Nazarov Autizm kasallikini erta aniqlashda va davolashda davochoralarini ishlab chiqarish va davo samaradorligini oshirish. SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 3 | ISSUE 1 | 2022 ISSN: 2181-1601
2. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Autizm>

ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALAR

Usmonova Laylo Zafar qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari yo'nalishi 1- bosqich talabasi

E-mail zafar.zafarturayev1979@gmail.com

Tel: +998940992445

Annotatsiya: *Maskur maqolada eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning o'ziga xos xususiyatlari, qanday yo'llar orqali eshitish qobiliyatini yo'qotganligi, hamda eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning ta'lim –tarbiyadagi vazifalari haqida ma'lumot berilgan.*

Kalit so'z: *Nutq, surdopedagogika, karlik, zaif eshitish, nerv sistimasi, analizatori.*

Аннотация: *Maskur в статье представлена информация об особенностях детей с нарушениями слуха, путях их потери слуха, а также об обязанностях детей с нарушениями слуха в образовании и воспитании.*

Ключевое слово: *речь, сурдопедагогика, глухота, слабый слух, нервная система, анализатор.*

Anotation: *the Maskur article describes the specific characteristics of children with hearing impairments, the ways in which they lost their hearing, as well as the educational tasks of children with hearing impairments.*

Keyword: *speech, surdopedagogy, deafness, weak hearing, nerve cystitis, analyzer.*

Nutq - murakkab ruhiy faoliyatdir. U ruhiy jarayonlarning tarkib topishiga va bolaning umuman barkamol bo'lib o'sishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Nutq eshituv organlari vositasi bilan idrok etishga asoslangan bo'lib, atrofdagilarga taqlid etish yo'li bilan rivojlanib boradi. Og'izaki nutqning shakllanishida eshituv analizatori, nutqni harakatga keltiruvchi analizator ishtirok etadi. Nutqni harakatga keltiruvchi analizator eshituv analizatori bilan mahkam bog'langan holda ishlaydi, eshituv analizatorining rivojlanish darajasi ko'p jihatdan talaffuzga bog'liq. Bola nutqning o'sib borishi tovushlar talaffuzi, fiziologik va fonematik eshitishning kamol topib borish darajasi bilangina xarakterlanib qolmay, balki eng muhimi-o'z nutqi va atrofdagilar nutqidagi so'zlarning tuzilishini, tovush tarkibini farqlay olish qobiliyati bilan ham shug'ullanadi.

Korreksion pedagoglarning (T.A. Vlasova, R.M.Boskis, D.V. Neyman va boshqalarning) bergan ma'lumotlariga ko'ra, eshitishda nuqsoni bor bolalarning rivojlanish darajasi shu nuqsonning bola hayotining qaysi davrida paydo bo'lganligiga va og'ir-yengilligiga bog'liq.

Surdopedagogika (lotincha surdos-kar) bu maxsus pedagogikaning tarkibiy bo'limi bo'lib, surdopedagogikaning umumiy maqsadi muloqat va bilish subyekti sifatida eshitishda nuqsoni bo'lgan shaxsning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy sifatlarini rivojlantirishdir. Surdopedagogika fanida eshitishda nuqsonlari bor bolalar kar, zaif eshituvchi, kech kar bo'lib qolgan bolalar guruhiga bo'lib o'rganiladi.

Surdopedagogika fanining rivojlanishida katta xissa qo'shgan olimlardan V.I. Belyukov, F.F. Rau, M.I. T.S. Zikova, Ye.P. Kuzmichyova, Ye.G. Rechiskaya, R.M. Boskis, L.V. Neyman, V.I. Luboskiy va boshqalar hisoblanadi.[1]

Karlik - eshitishning mutloq yo'qligi (mutlaqo eshitmaslik) yoki pasayishining shunday shakli, unda og'izaki nutq faqat qisman, eshitish apparatlari (moslamalari) yordamida idrok etish.

Zaif eshitish - har ikkala quloq bilan eshitishning pasayishi, unda nutqni idrok etishda qiyinchiliklar yuzaga keladi, biroq ovoz kuchaytirilganda uni idrok etish mumkin bo'ladi.

Kech kar bo'lganlar - nutqni egallaganidan keyin, ya'ni 2-3 yoshida qandaydir kasallik yoki jarohat oqibatida eshitish qobiliyatini yo'qotgan bolalar. Bunday

bolalarda eshitish qobliyatining yo'qotilishi turlicha: total, yoki karlikka yaqin, yoki zaif eshitadigan bolalarda ko'zatiladi.

Eshitishdagi nuqson kelib chiqishining birinchi sababini aniqlash ba'zan qiyin kechadi. Birdaniga eshitishning pasayishiga olib keladigan bir nechta sababning birikishi kuzatilishi mumkin. Ayni paytda aynan bir sabab turli shakldagi karlik va zaif eshituvchanlikni keltirib chiqarishi aniqlangan. Turli manbalarda aytilishicha, sayyoramiz aholisining 4% dan 6% igacha vakili eshitishdagi u yoki bu nuqsonlardan aziyat chikadi. Biroq eshitishda nuqsoni bo'lgan kishilarning aksariyat qismi zaif eshituvchilar toifasiga mansub. Kar bolalarning 25-30 % da eshitish nuqsonlari tug'ma bo'ladi. Bunga sabab: onaning homiladorlik davrida turli kasalliklar, masalan, gripp bilan kasallanishi, ota-onalarning ichkilik ichib turishi, onaning xomiladorlik bilar-bilmas dori-darmonlarni istimol qilishi (ayniqsa streptomisin, xinin, singari dorilarni), xomilaning shikastlanishi; irsiyat, faktorlar (quloq tuzilishidagi patologik o'zgarishlar bo'lishi masalan, eshitish yo'li atreziyasi-bituvi).

Kar va zaif eshituvchi bolalar tasnifi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning bir necha tasnifi mavjud. Keng tarqalgan tibbiy tasniflardan biri L.V. Neyman tomonidan ishlab chiqilgan tasnif hisoblanadi.

Eshitish funksiyasi buzilganlikl darajasini aniqlash uchun L.V. Neyman kar va zaif eshituvchi bolalarni tonal audiometriya va nutq yordamida tekshirgan. L.V. Neymon idrok eriladigan chastotalar hajmiga bog'liq ravishda karlarning 4 guruhini farqlaydi:

1-guruh- eng past 125-250 Gs chastotalarni idrok etadigan bolalar. Bunday bolalar qandaydir nutq tovushlarini farqlamaydi va qulog'I yaqinida aytilgan juda baland tovushlarga yoki yaqin masofadan turib berilgan intensive tovushlarga (baqiriq va sh.k) reaksiya qiladi.

2-guruh- 125-500 Gs chastotani idrok etadigan bolalar. Bu guruh bolalar qulog'i yaqinida aytilgan baland tovushlarga reaksiya qiladi, "o,, va "u,, unililarni farqlaydi. Boshqa juda baland tovushlarni idrok etishga qodir.

3-guruh- past va o'rta chastotalar, 125-1000 Gs gacha diapazondagi tovushlarni idrok etadigan bolalar.

4-guruh- 125-2000 Gs chastotani idrok etadigan bolalar.

3 –va 4- guruhiga mansub bolalar yaqin masofadan turib kamroq intensive va

chastatasiga ko'ra turlicha tovushlarni (musiqa asboblari tovushi, maishiy tovushlar eshitish qo'ng'irog'i, telfon qo'ng'irog'i va sh.k.)idrok eradi.

Kichik yoshdagi bolalarning eshitish qobliyatini nutqni rivojlangandan so'ng, ikki yoshida yo'qolganida ham karlik natijasida bola tarofdagilar nutqini eshitmaydi va hattoki bilganlarini ham asta- sekin unutadi. Bolaga o'z vaqtida maxsus yordam ko'rsatilmasa, unda aqli zaiflik belgilari ham paydo bo'ladi. Biroq nuqsonning o'rnini to'ldirib, boshqaruvchi jarayonlarni aktivlashtiruvchi maxsus, korrektion kompensator sharoit boladagi nuqsonlarni bartaraf etib, ularning nutqiy rivojlanishini, umumiy va aqliy rivojlanishini ta'minlaydi. Eshitish qobliyatining pasayishi natijasida bola nutqida bir qator kamchiliklar kuzatiladi: lug'atning kambag'al bo'lishi, gramatik komponent rivojlanmagan- gap ichida so'zlarni tashlab ketish, so'zlarni noto'g'ri ishlatish, ularni o'zaro bog'lay olmaslik, kelishik, so'z yasovchi, so'z o'zgartiruvchi qo'shimchalarni ishlata olmaslik; tovushlarni noto'g'ri

talaffuz qilish- o'xshash, jarangli – jarangsiz undoshlarni bir biri bilan adashtirish, tushirib kerish va boshqalar shula jumlasidandir.[2] Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni o'qitishni erta boshlashning ahamiyati juda katta. Maktabgacha yosh davri- inson hayotida muhim, aytish mumkinki, hal qiluvchi davr. Bu davrda asosiy odatlar, ko'nikmalar shakllanadi,

xarakter belgilanadi, butun keying hayot asoslari quriladi. Eshitadigan va eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar rivojlanishining umumiy yo'nalishlari mos kelsa-da, kar va zaif eshituvchi bolalarni maxsus maktabda tarbiyalash talab qilinadi. Kar va zaif eshituvchi bolalar qator xususiyatlarga ega. Ularda:

- ko'rish idroki nuqtai nazaridan yetarlicha rivojlanmaganlik, jumladan, predmetlarni idrok etish va tanib olish tezligi past ekani;
- taqlidning sekin rivojlanishi, shuningdek namuna bo'yicha tanlashda qiyinchiliklar;

- nutqning mavjud emasligi va nutqqacha muloqat defitsiti kuzatiladi.[3]

Eshitish qobliyatida nuqsoni bor bo'lgan bolalarning 60% ini muolajalar ko'magida davolash mumkin, ammo qolgan 40 % bolaning eshitish qobliyatini maxsus apparatlar(eshitish vositalari va koxlear implantlar) yordamida asta – sekinlik bilan tiklanib boradi. Tibbiy- ijtimoiy xizmatlarni rivojlanterish agentligi va "Zamin" xalqaro jamoat fondi tomonidan "Men ham eshitishni xohlayman!" loyhasi doirasida Maktabgacha ta'lim hamda Sog'liqni saqlash vazirliklari bilan hamkorlikda Qoraqolpog'iston Respublikasi, Jizzax, Sirdaryo, Toshkent, Xorazm, Samarqand, Andijon, Namangan, Farg'ona viloyatlari hamda Toshkent shahridagi ixtisoslashgan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanayotgan jami 115 nafar eshitishida nuqsoni bor bo'lgan bolaga 228 ta yangi avlod simsiz eshitish apparatlari tarqatildi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashda maxsus o'quv jixozlari va texnik vositalardan foydalanish bolaning shaxsiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va bunday apparatlar ularning eshitishdagi nuqsonini davolashda samarali hisoblanadi. Shuningdek, bunday maxsus apparatlar tarbiyachi hamda pedagoglarga bola bilan ishlash, bolaning esa, hech qanday to'siqsiz, jamiyatda o'z o'rnini topib ketishiga yordam beradi.[4]

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning ta'lim-tarbiya jarayoniga quydagi vazifalarni qamrab oladi:

- ular uchun munosib shart-sharoitlarni yaratish;
- jismonan baquvvat, aqlan, ma'naviy-axloqiy komil shaxs sifatida shakllantirish;

Ikkilamchi nuqsonlarini korrekdiyolash. Ushbu vazifa o'z ichiga to'rtta maqsadni qamrab oladi:

1. bolaning og'izaki nutqini shakllantirish;
2. eshitish qobliyatini rivojlantirish;
3. ijtimoiy hayotga moslashgan, pedagogic-psixologik jihatdan maktab ta'limiga tayyorlash.[5]

Eshitishda nuqsoni bo'lgan insonlar uchun ona tili – imo – ishora tili hisoblanadi. Ammo maktabgacha yoshdagi bolalarni teng integratsiya qilishni ta'minlash, keyinchalik hayotda o'z o'rnini topish uchun kichkintoylarning og'izaki nutqini shakllantirishga asosiy e'tibor qaratiladi. Yurtimizda innovatsion

texnologiyalarga katta e’tibor qaratilmoqda. Eshitishida nuqsoni bo’lgan bolalar tarbiyasida ham innovatsion ta’lim joriy etish bo’yicha qator ishlar amalga oshirish, ular uchun turli xil dasturlar yaratish, faktlar asosida mashg’ulot o’tish, zamon talabiga mos mashg’ulot ishlanmalari yaratish kerak.

Foydalangan adabiyotlar va manbalar.

1. M.Y. AYUPOVA “Logopediya” O’zbekiston Faylasuflar Milliy Jamiyati Nashriyoti, T. 2007.
2. M.U. XAMIDOVA . Maxsus pedagogika –T. “Fan va texnologiya” 2018, 31 va 40 chi betlar.
3. <https://cyberleninka.ru/article/n/eshitishida-nuqsoni-bo-lgan-bolalar-rivojlanishining-o-ziga-xos-xususiyatlari>
4. <https://mpe.uz/post-detail/posts/news/2327>
5. <http://uzsd.uz/eshitish-imkonidan-cheklangan-bola-talim-olish-imkonidan-cheklangan-emas/>

IJTIMOIIY PEDAGOGIKA;

BO'LG'USI BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHILARIDA KASBIY- MA'NAVIY FAZILATLARNI TARBIYALASH TIZIMINI RIVOJLANTIRISH

Shobekova Nigora Ma'murovna

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Namangan filiali magistranti

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim-ta'limning asosiy poydevori ekanligi, boshlang'ich ta'lim o'qituvchilariga qo'yiladigan talablar, boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kasbiy-ma'naviy fazilatlarni tarbiyalash tizimini rivojlantirish masalalarida so'z boradi.*

***Kalit so'zlar:** boshlang'ich ta'lim, kasbiy faoliyat, talab, tarbiya*

***Аннотация:** В данной статье рассматриваются основные основы начального образования, требования к учителям начальных классов, разработка системы воспитания профессиональных и нравственных качеств у учителей начальных классов.*

***Ключевые слова:** начальное образование, профессиональная деятельность, востребованность, образование*

***Abstract:** In this article, the main foundation of primary education, the requirements for primary education teachers, the development of the system of education of professional and moral qualities in primary school teachers are discussed. will go.*

***Key words:** primary education, professional activity, demand, education*

Bugungi tezkor fan, texnika, texnologiyalar o'zgarayotgan davrda ta'lim islohotlariga katta e'tibor qaratish muhim hisoblanadi. Ta'lim hamisha yangiliklar bilan hamnafas bo'lib yashasagina, ta'limda islohotlar yuzaga keladi, o'qituvchi salohiyati oshadi, o'quvchilar yangicha g'oyalarni yaratuvchisiga aylanadi. Bu esa o'z-o'zidan o'z ishiga ijodiy mas'uliyat bilan yondashuvchi, fan, texnika, san'at,

ishlab chiqarishning jadal rivojlanishiga o'z hissasini qo'shadigan yuksak malakali kadrlar tayyorlashga jamiyatni yetaklaydi. Shunga ko'ra, jamiyat taraqqiyoti talabalaridan kelib chiqqan holda har bir o'quvchini ijodkorlik ruhida tarbiyalash muhim va zarur ekan, bu boshlang'ich sinf o'qituvchilarga ham alohida mas'uliyat yuklaydi. Zero, boshlang'ich ta'lim-ta'limning asosi poydevori hisoblanadi. Asos mustahkam bo'lmas ekan u uzoq turmay, qachondir qulab tushishi muqarrar. Boshlang'ich ta'limda o'qituvchilar dars jarayonida o'quvchi tafakkurining mustaqil bo'lishiga, o'quv materialining o'zlashtirilishi, tezligi va mustahkamligiga, standart bo'lmagan vazifalarni hal qilishda aqliy chamalashning (topqirlikning) tezligiga, o'rganib chiqilayotgan hodisalarning mohiyatiga chuqur kirib borish orqali muhim bo'lmagan narsadan muhimini ajrata bilishiga erishishlari lozim. Bunda boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kasbiy-ma'naviy fazilatlarni tarbiyalash tizimini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kasbiy faoliyat ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida maqsadlar, vazifalar, mavzu, vositalar, usullar, natijalarni o'z ichiga olgan murakkab tuzilishga ega. Mutaxassisning yuqori kasbiy madaniyati kasbiy muammolarni hal qilishning rivojlangan qobiliyati bilan tavsiflanadi, ya'ni rivojlangan professional tafakkur va ong, kasbiy ma'naviyat fanini o'zlashtirilishi magistrlar kasbiy-pedagogik ijodkorligini rivojlantiradi, reproduktiv, produktiv, qisman izlanishli, kreativ fikrlashi, o'quv fanlarining didaktik ta'minotini ishlab chiqish, mashg'ulot jarayonida ishlanmalarini tayyorlashi, kasbiy-pedagogik ijodkorligini modernizatsiyalashi va rivojlantirishning didaktik tuzilmasi, klasterli modeli, algoritmik xaritasini ishlab chiqish kabi bilim, ko'nikma, malakasi va amaliy faoliyat tajribasi shakllanadi va kompetentsiyasi rivojlanadi. Kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan fazilatlar o'qituvchi shaxsining kasbiy ijtimoiylashuvi jarayonida shakllanadi, o'zgaradi, zaiflashadi yoki mustahkamlanadi (o'qituvchi shaxsining kasbiy ijtimoiylashuvi - kasbiy tajriba va madaniyatni o'zlashtirish va individuallashtirish (o'qituvchi shaxsini individuallashtirish-kasbiy munosabatlarni o'zlashtirishning o'ziga xos individual usuli va shakli). Bu jarayonda o'qituvchi bir vaqtning o'zida o'zi egallagan kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan fazilatlarining tashuvchisi va direjyori, ijtimoiy sharoitlarning unga ta'sir qilish obyekti va

pedagogik faoliyatni hamda o'zini faol ravishda o'zgartiruvchi sub'ekt sifatida ishtirok etadi.

Zamonaviy boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi o'quv - bilim jarayonining rahbari hisoblanadi. Shu sababdan, boshlang'ich sinf o'qituvchisi jarayonga to'g'ri rahbarlik qilish uchun, chuqur bilimga ega bo'lishi kerak. Shu bilan birga yuksak kasb mahoratiga ega bo'lishi lozim. O'qituvchi ko'p jihatdan o'quvchiga o'rnakdir. Shuning uchun ham u birinchi navbatda bolani o'ziga jalb eta olishi kerak. Yangilanayotgan boshlang'ich ta'lim nazariyasi o'qituvchining shaxsiy sifatlari, kasb mahorati va bilim darajasini diagnostika qilish asoslarini ishlab chiqishi lozim. Tekshirish natijalari asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash va qayta tayyorlash va ta'lim amaliyotiga joriy etilishi kechiktirilib bo'lmaydigan vazifalardan biridir. Boshlang'ich maktab yoshidagi o'quvchilarning ta'lim faoliyatini yaxshilashning eng samarali shakli – bu o'qituvchining bilimliligi va mahoratida. Shu sababli avvalo ta'lim sifatini yaxshilashning yo'li birinchi navbatda kasbini sevuvchi hamda mahoratli o'qituvchi tayyorlashda. O'qituvchi mahoratli bo'lsa, albatta o'quvchilar bilimli va har tomonlama yetuk bo'ladi. Buning uchun avvalo o'qituvchining o'zi har tomonlama barkamol bo'lishi talab etiladi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev shunday so'zlarni ta'kidlab o'tgan: “Jonajon Vatanimiz – O'zbekistonni eng rivojlangan davlatlar, qatoriga olib chiqish sharafli va ayni paytda nihoyatda mas'uliyatli vazifa. Bu vazifalarda o'qituvchilarga qo'yiladigan talab yuqori”. Yurtimizda boshlang'ich ta'limni rivojlantirish borasida qator yutuqlarga erishildi. Jumladan, boshlang'ich ta'lim bosqichi uchun zamon talablariga javob beradigan yangi davlat ta'lim standartlari, o'quv dasturi, shu jumladan, darsliklarning multimedia ilovalari, darsliklar va o'quv qo'llanmalari ishlab chiqilib, amaliyotga joriy etildi. Ilg'or pedagogik texnologiyalar va o'qitishning interfaol usullaridan keng foydalanilmoqda. Modernizatsiyalashgan ta'lim talablariga muvofiq tarzda yangilangan “Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi”da ta'kidlanishicha, “Shaxsga yo'naltirilgan hamda kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan boshlang'ich ta'lim jamiyat taraqqiyoti bilan baravar rivojlanib, takomillashib boruvchi ta'lim nazariyasiga tayangan holda muntazam tarzda rivojlantiriladi va shaxsni jamiyat talablari asosida yuksaltirishga xizmat qiladi”. Shuningdek, mazkur konsepsiyaning 6-

bandida ta'lim jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tatbiq etishning mexanizmlari ko'rsatilib, boshlang'ich ta'limni takomillashtirishda ilg'or pedagogik va mediata'lim texnologiyalarining o'рни ko'rsatib o'tilgan. Shunga ko'ra maqsadimiz — boshlang'ich ta'limning sifatini jahon talablari darajasiga ko'tarishga erishish, bo'shliqlarni aniqlash va to'ldirishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Shavkat Mirziyoyev. "Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan quraylik". Toshkent. "O'zbekiston". 2017.
2. R. Mavlonova, N. Rahmonqulova. "Boshlang'ich ta'limda pedagogika, innovatsiya, integratsiya". T.: O'zbekiston, 2017
3. A'zam Xoliqov. "Pedagogik mahorat" - T.: Tafakkur bo'stoni, 2011.

IJTIMOIIY PEDAGOGIKANING MOHIYATI VA MAZMUNINI ANIQLASHNING ASOSIIY YONDASHUVLARI

Shuxratjonova Rixsinisaxon Nasrulla qizi

Namangan davlat universiteti

Amaliy psixologiya yo'nalishi 3-bosqich talabasi

E-mail : bnasirovna@gmail.com Tel: + 99893 104 70 20

***Annottatsiya.** Ushbu maqolada ijtimoiy pedagogika mazmun mohiyati haqida mutaxasislarning turli xil yondashuvlari va ularning tahlili to'g'risida fikr yuritiladi.*

***Kalit so'zlar:** ijtimoiy pedagogika, pedagogika, reabilitatsiya, kognitiv, guruh, jamoa, omma.*

***Аннотация.** В данной статье рассматриваются различные подходы специалистов и их анализ содержания социальной педагогики.*

***Ключевые слова:** социальная педагогика, педагогика, реабилитация, познавательная, группа, сообщество, общественность.*

Annotation. *This article discusses the various approaches of specialists and their analysis of the content of social pedagogy.*

Key words: *social pedagogy, pedagogy, rehabilitation, cognitive, group, community, public.*

Ijtimoiy pedagogikaning mazmun mohiyati haqida fikr bildirishdan avval “Ijtimoiy pedagogika” atamasiga to‘xtalib o‘tadigan bo‘lsak. Ushbu fanda ikki o‘zaro mustaqil “Ijtimoiy”, hamda “Pedagogika” yo‘nalishlaridan iborat bo‘lgan fanlar mujassamlashgandir. Fanlarning o‘zaro qo‘shilishi tasodifiy xol emas balki, u ixtisoslashuv jarayoni bilan bog‘liqdir. Buni birgina pedagogika fani misolida ham ko‘rishimiz mumkin. Masalan, Maktabgacha pedagogika, Maktab pedagogikasi, Maxsus pedagogika, Kasb-xunar pedagogikasi, Oila pedagogikasi, kabilar. Fanlarni bu taxlitdagi o‘zaro birlashuvining asosida ma’lum bir maqsadga yo‘naltirilgan. Bu xolni “Ijtimoiy pedagogika” fanidan ham aniq ko‘rishimiz mumkin. Darxaqiqat ijtimoiy pedagogika ham pedagogika kabi ta’lim tarbiya jarayoni va xodisalarini o‘rganadi. Lekin shuni ham ta’kidlab o‘tish joizki, u ularni muayyan o‘ziga xos yo‘nalishda o‘rganadi. Sababi, mazkur fanning o‘ziga xos bo‘lgan tomoni “Ijtimoiy” iborasida mujassamlashtirilganligidir. “Ijtimoiy” (lotincha – socialis – umumiy) tushunchasining asosini shaxslar, shaxslararo munosabatlarning turli shakllari bilan bog‘liq jarayonlar tashkil etadi. Bundan ko‘rinib turibdiki, agarda pedagogika o‘sib kelayotgan yosh avlodlarning ta’lim-tarbiyasi haqidagi fan bo‘lsa, ijtimoiy pedagogika ta’lim-tarbiya jarayonlarida bolaning jamiyatdagi hayotga qo‘shilishiga bog‘liq qonuniyat va xodisalarni tahlil qiladi, o‘rganadi. Shu o‘rinda shuni ham aytib o‘tish joizki, bolaning jamiyatga “kirish” jarayoni, uning muayyan ijtimoiy tajribani qo‘lga kiritishi (bilim, qadriyat, yurish-turish qoidalari) bilan bog‘liqdir va uni ijtimoiylashuv deyiladi.

Bugungi kunga kelganda ijtimoiy pedagogika mustaqil fan sifatida faoliyat ko‘rsatmoqda. Hozirda uning nazariy va amaliy faoliyati sohasiga maktab va maktabdan tashqari muassasalardagi tarbiya va qayta tarbiya, bolalar uylari, qariyalar uylarida yashovchilarga g‘amxo‘rlik, huquqbuzarlar bilan ishlash, kabilar kiradi. Ijtimoiy pedagogikaning o‘ziga xos harakteri uning boshqa fanlar bilan munosabatida bevosita namoyon bo‘ladi.

X.Miskes (Germaniya) ijtimoiy pedagogika haqida umumiy pedagogikaning ijtimoiy funksiyasini ochib beruvchi va barcha yosh guruhlaridagi ta'lim-tarbiya jarayonini o'rganuvchi ilmiy fan sifatida gapiradi". E.Mollenhauer (Germaniya) uchun ijtimoiy pedagogikaning ma'nosi yoshlarni ijtimoiy tuzumga tez moslashishga, xulq-atvor me'yorlaridan salbiy chetlanishlarga qarshi turishga yordam berishdan iborat. A. V. Mudrik ijtimoiy pedagogikani sotsializatsiya sharoitida ijtimoiy ta'limni o'rganadigan pedagogika sohasi deb hisoblaydi, ya'ni barcha yosh guruhlari va odamlarning ijtimoiy toifalarini buning uchun maxsus yaratilgan tashkilotlarda ham, ta'lim oladigan tashkilotlarda ham amalga oshiriladigan ta'lim. V.D.Semyonov ijtimoiy pedagogikani ijtimoiy muhitning tarbiyaviy ta'sirlari haqidagi fan deb hisoblaydi. V.I.Zagvyazinskiy, A.F.Zokirovalar tomonidan tahrir qilingan pedagogik lug'atda ijtimoiy pedagogika shaxs va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar, shaxsni ijtimoiylashtirish omillari, usullari hamda uning atrof-muhitga moslashuvi to'g'risidagi pedagogik bilimlarning bir tarmog'i sifatida ta'riflaydi hamda Yu. V. Vasilkova, T. A. Vasilkovalar ijtimoiy pedagogikaning quyidagi ta'rifini berishadi – bu ba'zan ijtimoiy baxtsizliklar bilan birlashtirilgan va rehabilitatsiya yoki davolanishga, ularni ijtimoiylashtirishga muhtoj bo'lgan shaxs yoki bir guruh odamlarni o'qitish va tarbiyalash nazariyasi va amaliyotidir .[1]

Ijtimoiy pedagogikaning asosiy vazifasi o'quv fani sifatida malakali ijtimoiy pedagoglar tayyorlash, pedagogika fanlari sohasidagi turli muammolarni o'rganishdan iborat. Ushbu mutaxassislik insonning hayoti davomida yuzaga keladigan turli xil hayotiy vaziyatlarni hal qilishda shaxsga qanday yordam beradi. U ham ijtimoiy xulq-atvorni tartibga soluvchi vosita, ham ijtimoiy nazorat vositasi bo'lib, bir vaqtning o'zida ijtimoiy-madaniy vaziyatni barqarorlashtirish vositasi sifatida harakat qiladi. Bundan tashqari, millatlararo muammolar sharoitida kattalar ta'limi millatlararo va davlatlararo munosabatlarni uyg'unlashtirishning muhim sivilizatsiyali (zo'ravonliksiz, insonparvarlik va demokratik) omiliga aylanadi.

Ijtimoiy-pedagogik faoliyat shakllari ijtimoiy o'qituvchi va mijoz o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni tashkil etishning tashqi ifodasidir. Ijtimoiy-pedagogik ishni tashkil etish shakllarining tasnifi noaniq bo'lib, ularni tavsiflash mumkin:

1. O'ziga xos xususiyatlariga ko'ra: - ijtimoiy-pedagogik faoliyatning individual funktsiyalarini amalga oshirishni ta'minlaydigan shaklni ko'rsatadigan funktsionallik (masalan, muayyan ijtimoiy vaziyatlarning oldini olishni amalga oshirish ba'zi shakllarni talab qiladi, ya'ni reabilitatsiya ishlari va boshqalar).
2. Ijtimoiy-pedagogik faoliyat sohalarida: - kognitiv va rivojlanuvchi; - badiiy va estetik; - sport; mehnat.
3. Ishtirokchilar soniga ko'ra: - individual (shaxs bilan ishlash); - guruh (kichik guruh, oila bilan ishlash); - ommaviy (ko'p sonli odamlar bilan ishlash - jamoa);
4. Tarbiyaviy ta'sirning ustun vositalariga ko'ra: - og'zaki, - amaliy, - ko'rgazmali.
5. Qurilish murakkabligiga ko'ra: - oddiy, - o'rta, - murakkab.
6. Semantik mazmuni xususiyatiga ko'ra: - informatsion, - amaliy, - informatsion va amaliy.
7. Ijtimoiy-pedagogik faoliyat sohalarida: - profilaktika, - reabilitatsiya, - himoya va boshqalar.[2]

Ijtimoiy-pedagogik faoliyatni amalga oshirish ochiq ijtimoiy-pedagogik tizim va ixtisoslashtirilgan muassasalar tizimida amalga oshiriladi: Ta'lim muassasalarining ijtimoiy-pedagogik xizmatlari: maktabgacha, umumta'lim va kasb-hunar muassasalari, kollejlar, litseylar, maktab-internatlar, mehribonlik uylari; ixtisoslashtirilgan umumta'lim maktablari, oliy o'quv yurtlari. Ixtisoslashtirilgan muassasalarning ijtimoiy xizmatlari: qariyalar uylari, oilaviy mehribonlik uylari, reabilitatsiya markazlari, ijtimoiy boshpanalar, aqliy va jismoniy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun maxsus maktablar, bandlik markazlari, mehnat birjalari, qamoqxonalar va boshqalar. Tashkilot va korxonalarining ijtimoiy xizmatlari: tijorat tuzilmalari, yotoqxonalar, ijodiy va jamoat tashkilotlari, turli fondlar, banklar, xayriya tashkilotlari.

Munitsipal ijtimoiy xizmatlar: ijtimoiy xizmatlar, ijtimoiy-pedagogik, madaniy va sport majmualari, ijtimoiy pedagogika va ijtimoiy ish markazlari, aholini ijtimoiy himoya qilish bo'limlari, ijtimoiy yordam bo'limlari va boshqalar. Madaniy animatsiya xizmatlari: o'smirlar klublari, jamoat markazlari, hunarmandchilik maktablari, oilaviy klublar, oilaviy yotoqxonalar, o'yin

maydonchalari, bog'lar va boshqalar. Ijtimoiy-pedagogik faoliyat shakllari quyidagilarga bo'linadi: an'anaviy (suhbatlar, viktorinalar, bahslar, tanlovlar, og'zaki jurnallar, mavzuli kechalar va boshqalar) va noan'anaviy (yoshlar Internet-kafelari, ko'cha o'yinlari kutubxonalarini, O'smir-o'smir profilaktika dasturlari va boshqalar).

Mutaxassisning faoliyat sohaslariga qarab, ijtimoiy-pedagogik faoliyatning quyidagi yo'nalishlarini belgilash mumkin: - oila bilan ijtimoiy-pedagogik faoliyat (muammo, e'tiqodli ota-onalar, iqtidorli yoki kasal bolalari bo'lgan oila bilan); - maktab ta'limi tizimidagi ijtimoiy-pedagogik faoliyat; - mikrorayondagi ijtimoiy-pedagogik faoliyat; — boshpanalardagi ijtimoiy-pedagogik faoliyat; — maktab-internatlardagi ijtimoiy-pedagogik faoliyat; - qiyin bolalar bilan, "xavf guruhi" bolalari bilan ijtimoiy va ta'lim faoliyati; - axloq tuzatish muassasalarida ijtimoiy-pedagogik faoliyat; — ijtimoiy-pedagogik faoliyat dam olishni tashkil etish sifatida.[3] Har bir faoliyat sohasi ma'lum bir algoritmgaga muvofiq amalga oshiriladigan tegishli metodologiyaga ega, o'z strategiyasi va taktikasi va o'z yo'nalishiga ham egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Социальная педагогика: учебник для вузов. / Авторы: Минненур Галагузова, Юлия Галагузова, Галина Штинова
2. Липский И. А. Социальная педагогика: практика, научная дисциплина, образовательный комплекс
3. Мудрик А.В Социальная педагогика: Учеб. для студ. пед. вузов / Под ред. В.А.Сластенина— 3-е изд., испр. и доп. — М.: «Академия», 2000. — 200 с.

BOLALARNI O'Z IQTIDORINI YUZAGA CHIQISHIGA TO'SIQ BO'LUVCHI OMILLAR

Tursunboyeva Diyora

Namangan davlat universiteti Pedagogika-psixologiya fakulteti

Amaliy psixologiya yo'nalishi 2-bosqich talabasi.

Annotation: *This article took into consideration about a variety of negative factors which can prevent children from pouring out their own ability and talent*

The key words: *attention, kindness, fear, defeat, dream.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются различные негативные факторы, препятствующие раскрытию детьми своих талантов и способностей.*

Ключевые слова: *внимание, привязанность, страх, поражение, желание*

Anotatsiya: *Ushbu maqolada bolalarni o'z iste'dodini, qobilyatini yuzaga chiqishiga to'sqinlik ko'rsatadigan turli xil salbiy omillar haqida fikr yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *E'tibor, mehr, qo'rquv, mag'lubiyat, orzu.*

Odamsotning bu dunyodagi yakka-yu yagona oliy vazifasi-o'z taqdirini chiqarishga erishuvidir. Barcha odamlar yoshlik paytlarida o'z taqdirini biladilar. Ammo fursat o'tishi bilan sirli bir kuch ularni o'z taqdirini ro'yobga chiqarish imkonsiz ekanligiga ishonтира boradi. Bu sirli qudrat inson zotiga g'animday tuyuladi, aslida esa o'z taqdirini qanday ro'yobga chiqarish yo'lini xuddi anashu qudrat ko'rsatib beradi. U insonning ruhini va erkini o'sha buyuk vazifaga tayyorlaydi. Bu kurrai zaminda oliy bir haqiqat mavjud: qachonki sen nimanidir astoyidil istasang, albatta unga erishasan, chunki bunday istak olamning ruhida dunyoga kelgan bo'ladi. Sen yer yuzida xuddi ana shuning uchun yaratilgansan. Paulo Koelo (Alkimyogar)

Inson hali dunyoga kelmasidan avval uni kim bo'lishi, qaysi kasbni egallashi yoki qanday shaxs bo'lib shakllanishini uning ota-onasi yoxud bobo-buvisi tomonidan belgilab qo'yilgan. Go'yoki bola ular tanlagan, ular belgilab qo'ygan ssenariy asosida ulg'aysa, eng mashxur inson, buyuk cho'qqilarni zabt etuvchi, ulkan marralar sari shahdam qadam tashlay oladigan shaxs bo'lib shakllanishadi. Ular uchun bolalarning xoxish va istaklari, qobilyati umuman ahamiyatsiz va keraksiz bir narsaday tuyuladi. Ota–ona birinchi navbatda qanday kasblarni tanlaydi bilasizmi? Ha albatta, eng zamonaviy, daromadi yuqori bo'lgan, ayni damda barcha shug'ullanayotgan kasbniva shu bilan bir qatorda o'z kasblarini davomchilari bo'lishini istaydilar va tanlaydilar.

Bola dunyoga keladi, o'z taqdiri tomon sekin asta qadam tashlay boshlaydi. "O'z taqdiri" bu o'zi nima? Bu hayotimizning oliy mohiyati-ro'yi zamindagi umrguzaronligimiz uchun tangrimiz tayyorlab qo'ygan yo'ldir. Biroq eng muqaddas orzular istiqboliga anashu yo'ldan borishga jur'at topish hamma ham nasib qilavermaydi. Paulo Koeloning "alkimyogar" asarida shunday yozilgan, Insonning orzu-umidlarini ro'yobga chiqarish uchun 4ta g'ov xalaqit beradi. Birinchisi shuki, odamzodga go'dakligidayoq hayotdagi eng katta orzulari amalga oshmaydigan orzular deb sindiriladi. U anashu tushuncha bilan ulg'ayadi. Yillar o'ta borgan sayin uning qalbi behisob istiholalar va qo'rquvdan qurum bog'lab boradi, gunohkorlik hissiga to'lib qoladi. Bir kuni shunday lahza keladiki, o'z taqdiri yo'lidan borish istagi anashu chirkin yuk tufayli unga o'limdan ham qo'rqinchiliroq bo'lib tuyuladi va o'shanda inson o'zini bu dunyoga nima uchun kelganini anglash tuyg'usidan mahrum bo'lib qolganday his qiladi. Agarda u bu qo'rquvlarni yengib o'z orzulari tomon shahdab qadam tashlay boshlagan chog'da uning yo'lida yana yangi bir sinov va mashaqqatlar kutib turgan bo'ladi. Insonni xafa qiladigan narsa shundaki, so'nggi qadam qolganda ular hamma narsadan voz kechib ketishadi. Oskar Uayld: "Odamzod doimo hayotidagi eng sevgan narsasini barbod qiladi", -deb yozadi. Pul, moddiy dunyoni deb farzandlarini yonib turgan ko'zlarini umrbod ma'yuslikka mahkum qilib qo'yadigan qadrli ota-onalar shuni hech qachon unutmazligingiz kerakki, Boshqa mavjudotlardan farqli o'laroq, inson bu dunyoda doimo yuksaklikka intilib, yaxshi hayotga ko'z tikib yashaydi. Lekin har kim ham "yaxshi hayot" tushunchasini to'g'ri anglayvermaydi. Balki kimlardir yuksaklikka faqat moddiy hayotdagi ehtiyojlarini qondirish, deb o'ylab, unga erishish uchun hatto jinoyatlardan ham tap tortmay harakat qilishsa, yana kimdur, mutlaqo boshqa yo'lni tanlaydi. Moddiyat, nafsning xoxishlari haqiqiy yuksaklik kafolati emasligini, asl yuksaklik va yaxshi xayot ruhan kuchli, ma'naviy jihatdan mukammal bo'lish ekanligini juda yaxshi anglab, shu yo'lda bor-budini beradi. Shunday insonlar borki, ularga havas qilmaslikning iloji yo'q, o'z istedod va iqtidorlarini ko'ra olgan ota-onalar o'z farzandlarini qo'llab quvvatlagani sababli bugungi kunda butun dunyoga mashxur bo'lishdi. Aytaylik, Kim Ung-Yong 4 yoshli universitet talabasi, IQ "210" darajasi egasi sifatida "Ginnes" rekordlar kitobiga muhrlanib qolgan. Gregori Smit 12 yil davomida 4marta Nobel mukofotiga nomzod,

10 yoshida universitet talabasi bo'ladi. Akrit Yasval 7 yoshli jarroh, 15 yoshida universitet talabasi bundan tashqari oldiga qo'ygan eng katta maqsadi-saraton kasalligiga davo topish. Kleopatra Stratan eng yosh ijrochi, 3 yoshida 2 soatlab katta zallarda konsert bergan, MTV mukofotiga sazovor bo'ldi. Aelita Andre 2 yoshli rassom, onasi san'atga qiziqishini ko'rib Melburmdagi san'at o'qituvchisiga olib boradi va ko'rsatadi, 4 yoshida yakkaxon ko'rgazmasi Nyu-Yorkda ochildi.

Oramizda shunday insonlar ham borki, shu singari buyuk insonlar haqida gapirilsa, ularning qonida bor, ularni sharoiti bilan bizni sharoitimiz keskin farq qiladi singari fikrlarni yuritishadi. Aslida bilishmaydiki, bizning qonimizda qanchadan qancha buyuk zotlar qoni oqmoqda Navoiy, Termiziy, Samarqandiy, Buxoriy, Qodiriy kabi buyuklarning avlodimiz. Ular o'sha paytlarda sham yorug'uda kitoblar mutolaa qilishgan. Endi o'ylab ko'raylik, bolangiz o'zi istagan kasb egasi bo'lishiga imkon yaratib bergan chog'ingizdan boshlab u uchun hech bir narsa to'sqinlik qila olmaydi.

Ingliz bioximigi S.Gouz kishi qobilyatining rivojlanishi uchun to'siqlar biologiyaga qaraganda ijtimoiy sharoitda ko'proqdir, deb uqtiradi. Ingliz psixologi D. Kidjin ham aynan shunday xulosaga kelib, tarbiyaning kishi intellektual rivojlanishiga hal qiluvchi ta'siri haqida fikr yuritadi. Ikkinchi konsepsiyaning vakillari qobilyatni butunlay hayot va tarbiyaning ijtimoiy sharoiti belgilaydi deb uqtiradilar. Masalan, Gelvesiy o'z vaqtida tarbiya yordamida geniyni yaratsa bo'ladi, degan edi. Rus olimi A. N. Leont'ev ham o'zining funksional organlar nazariyasi bilan bu nazariyaga A. Uxtomskiy asos solgan bo'lib, shunga o'xshash konsepsiyani yoqlaydi. Ko'zga ko'ringan rus psixologi S. L. Rubinshteyn, A. N. Leontevning konsepsiyasiga norazilik bildiradi. Uning fikricha tug'ma iste'dod nishonalari bu reallikdir, uni rivojlantirish lozim.

Hech bir insonni barmoq izi bir-biriga o'xshamagani singari iqtidorlari ham bir-biridan farqli va o'zgachadir. Mana shunday noyob iqtidorlarni asrab avaylash, uni yanada takomillashtirish va yuksaltirish o'zimizni qo'limizda. To'g'ri, iqtidorimizni yuzaga chiqarishimiz uchun bizga tashqi omillar, ijtimoiy muhit va ba'zi ota-onalarimiz ta'sir ko'rsatadi. Ha albatta, ota-onalarimiz biz uchun faqat yaxshilikni tilashadi ammo, o'zlari bilmagan holda iqtidorimizni so'ndirib qo'yishganini bilmay qolishadi. Shu yo'sinda ko'plab insonlar o'zlari yoqtirmagan

kasblarni tanlash orqali yetuk mutaxassis bo'la olishmaydi va hayotlari davomida juda ko'plab murakkabli vaziyatlarga duch kelishadi. Qadrli ota-onalar, farzandingizni fikrini doimo qo'llab quvvatlang, zero yurt uchun yetuk mutaxassislar kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. F. I. Xaydarov va N. I. Xalilova "Umumiy psixologiya" Toshkent-2009.
2. Diloram, E.(2023). BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARI BILISH FAOLIYATIDA MUSTAQILLIKNI RIVOJLANTIRISH OMILLARI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 16(1), 47-51.
3. Mirvaliyeva M. OILADAGI SHAXSLARARO MUNOSABATLARDA SHAXS AGRESSIVLIGI MUAMMOSI // "SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM". – 2022

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARNI MA'NAVIY-AXLOQIY YONDASHUV ASOSIDA TARBIYALASH

To'rayeva Durdonaxon Abdug'appon qizi

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Namangan filiali magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarbiya, axloq kabi tushunchalarning mazmuni, kichik maktab yoshidagi bolalarni ma'naviy-axloqiy yondashuv asosida tarbiyalash, bunda tarbiyaviy tadbirlarning o'рни va ahamiyati haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Tarbiya, axloq, axloqiy me'yor, ma'naviy-axloqiy tarbiya, ta'lim, tadbirlar rejasi, madaniyat

Аннотация: В данной статье говорится о значении таких понятий, как воспитание, нравственность, воспитание детей младшего школьного возраста на основе духовно-нравственного подхода, а также о роли и значении воспитательной деятельности.

Ключевые слова: Воспитание, этика, нравственные нормы, духовно-нравственное воспитание, воспитание, план мероприятий, культура.

Abstract: *This article talks about the meaning of concepts such as education, morality, raising children of primary school age based on a spiritual and moral approach, and the role and importance of educational activities.*

Key words: *Education, ethics, moral standards, spiritual and moral education, education, plan of events, culture*

Jamiyat taraqqiyotida tarbiyaning o'рни beqiyos. Insonni tarbiyalash, uni bilim olishga, mehnat qilishga undash va uning xulq-atvorini bosqichma-bosqich malakaga aylantirish va asosiy kompetensiyalarni shakllantirish zarur. Bugungi kunda ta'limning zamonaviy modeli jamiyatda erkin fikrlovchi shaxsni shakllantirishga olib kelmoqda. U real maqsad va irodaga ega insonlarni tarbiyalash imkoniyatini beradi. Ta'lim va kadrlar tayyorlash zamon talablari asosida muttasil rivojlanib, yangilanib bormoqda. Uzluksiz ta'lim sharoitida ijtimoiy hayotning barcha jabhalarida o'zini namoyon qila oladigan malakali mutaxassislarni tayyorlash ustuvor vazifa hisoblanadi. Davlat ta'lim standartlari zamonaviy ta'lim modeli asosida qayta ko'rib chiqildi. Takomillashtirilgan davlat ta'lim standartlari o'quvchilarning tayanch va fan yo'nalishlari bo'yicha umumiy kompetensiyalarni shakllantirishni nazarda tutadi. Ma'naviyat shaxs, xalq, davlat va jamiyatning kuch-qudrati, taraqqiyoti, imkoniyatlari va istiqbollarini belgilab beruvchi ichki ijobiy, ruhiy omildir.

Hozirgi vaqtda mamlakatimizning barcha sohalarida islohotlarni amalga oshirish, odamlarning dunyoqarashini o'zgartirish, yetuk va zamon talabiga javob beradigan mutaxassis kadrlarni tayyorlashni hayotning o'zi taqozo etmoqda. Respublikamizda ta'lim tizimini mustahkamlash, uni zamon talablari bilan uyg'unlashtirishga katta ahamiyat berilmoqda. Bunda mutaxassis kadrlarni tayyorlash, ta'lim va tarbiya berish tizimi islohotlar talablari bilan chambarchas bog'langan bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilsn birga dunyo miqiyosida shunday o'zgarishlar sodir bo'lmoqdaki, ushbu o'zgarishlar butun boshli xalqni, millatni, elatlarni boringki, butun isoniyatning hayotini o'zgartirib yubormoqda. Ushbu o'zgarishlar jarayonida axloqiy madaniyat va axloqiy munosabatlarning o'рни juda katta hisoblanadi. Bularning barchasiga ta'lim tizimida olib boriladigan sifatli ta'lim – tarbiya orqali erishiladi. Ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan

pedagoglardan bugungi murakkab zamonda yoshlarga zamon ruhida ta'lim – tarbiya berish bilan bir qatorda, bashariyatning, Vatanimiz va xalqimizning ertangi kunini o'ylab yoshlarni ezgulikka, insof – diyonatga, mehr – oqibat va bag'rikenglikka da'vat etishga qaratilgan tarbiyaviy ishlarni ham amalga oshirishi talab etiladi. Inson aqli borasida Sharqda qaror topgan qarashlarga ko'ra, aql insonga tug'ma in'om etiladi. Kasbiy aql esa ikki xil, ya'ni tabiiy va kasbiy bo'ladi. Tabiiy aql insonga tug'ma in'om etiladi. Kasbiy aql esa o'qish, ilm olish va tajriba tufayli orttiriladi. Kasbiy aqlni shakllantirishdek sharafli va mashaqqatli vazifa aynan pedagoglar zimmasiga yuklatilgandir. Shu sababli mamlakatimizda yoshlarning axloqiy tarbiyasiga jiddiy e'tibor qaratish bugungi kunning dolzarb vazifasidir.

Tarbiyaviy tadbirlar rejasini ishlab chiqish, tadbirlarni tashkil etishda ma'naviyat, axloq inson ongining shakli, inson madaniyatining bir qismi ekanligi haqidagi tushunga ega bo'lish nazarda tutiladi. Ma'naviyat va axloqning mohiyati, uning me'yorlari va tamoyillari mazmunini tushunish o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy jihatdan fikr yuritishlariga imkon beradi. Natijada ular o'zlari va boshqalarning xatti-harakatlarini ana shu nuqtai nazardan baholaydilar. Ma'naviyaxloqiy tushunchalar, baholash va muhokama yuritish asosida ma'naviy-axloqiy e'tiqod shakllanadi va nihoyat inson xatti-harakati va xulqi aniqlanadi. Ma'naviy-axloqiy e'tiqodga ega inson axloqiy me'yorlar, talablarni ongli bajaradi va ularga hurmat bildiradi. Lekin ma'naviyaxloqiy me'yorlar haqida bilimga ega bo'lish va uni tushunish hali e'tiqodni faoliyatga aylantiradi degan gap emas, ma'naviy-axloqiy bilimlar qachon hayotiy tajribalarda qo'llanilib, o'quvchilar tomonidan ularning faoliyatida namoyon bo'lgandagina shakllangan deyish mumkin. Ma'naviy-axloqiy tarbiya tizimida ma'naviy-axloqiy his-tuyg'ular inson tomonidan, uning hoveahodisalar, kishilar hamda o'z xulqiga nisbatan his-tuyg'ularni uyg'otishga rag'bat paydo qiluvchi tarbiyaviy ishlar tizimli tashkil etilgandagina samarali kechadi. Mazkur tizimda xulq-atvorni shakllantirishga oid tarbiyaviy ishlar aks etadi. Shunga ko'ra ma'naviy-axloqiy xulq-odobga doir xislatlarni shakllantirishga undovchi rag'bat bilan hosil bo'ladigan faoliyat eng asosiy bo'lib hisoblanadi. Shuningdek, o'quvchida ma'naviy-axloqiy xislatlarni shakllantirishga nisbatan ehtiyoj bo'lishi shart. Demak, ma'naviy-axloqiy tarbiyani

tashkil etish jarayonida uyushtiriluvchi tadbirlar xulq-odobga doir xatti-harakatlar zanjiridan iborat bo'ladi. Ma'naviy-axloqiy xattiharakatlar esa o'quvchi tomonidan axloqiy me'yor va tamoyillar mohiyatini o'rganish, ularni anglab yetishdan iboratdir. Xatti-harakatlar tizimi ma'naviy-axloqiy odatlarni tarkib toptiradi. Bu borada quyidagi talablarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

- ma'naviy-axloqiy tarbiya axloqsizlikka qarshi kurashdagi «kompaniya»ga aylanmay, maqsadga muvofiq, uzluksiz, tizimli va izchil amalga oshirilishi zarur;
- o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy xislatlar va fazilatlarni tarbiyalash faol hayotiy vaziyatlar, axloqiy me'yorlar buzilgan holatlarda tarbiyalanuvchilarning o'z nuqati nazarlarini ifodalashlari bilan amalga oshirilishi;
- shaxsda o'z idealiga intilishiga bo'lgan his-tuyg'ularini uyg'otishga yo'naltirilgan xattiharakatlarni tashkil etish borasidagi ko'nikmalarni tarbiyalash;
- ma'naviy-axloqiy tarbiyaga doir ishlarni tarbiyalanuvchilarning tajribasi, tarbiya qoidalarini qabul qilishlari va bunga tayyorliklari, yaxshi va yomon xatti-harakatlarning mohiyatini tushunishlarini hisobga olgan holda amalga oshirish;
- tarbiyalanuvchilarda yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlar – insoniylik, insonga hurmat, mehr-saxovat, xushmuomalalik, ijtimoiy munosabatlarni tashkil etishda muomala madaniyati va axloq qoidalariga rioya qilish kabi holatlarni tarkib toptirish;
- fuqarolik madaniyati, ongli intizom, jamoani hurmat qilish va boshqa juda ko'p ma'naviy-axloqiy sifatlar – boshqlarga g'amxo'rlik qilish, odamlarning g'am-tashvishi, quvonchini tushuna olish, o'z manfaatidan o'zgalar manfaatlarini ustun qo'yish, axloqiy me'yorlar hamda mavjud qonunlarga zid xatti-harakatlarni to'xtataolish, ma'lum xattiharakatlarni amalga oshirishda jamoa a'zolarining fikri bilan o'rtoqlashish, mas'uliyatni his etish kabilarga asoslanishi kerak.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyani tashkil etishda o'quvchilar xatti-harakatlarida ko'zga tashlanadigan salbiy odatlar – jamoa joylarida qattiq gapirish, qo'pol so'zlarni ishlatish, hissiyotga berilish, o'ylamay gapirish, ishonchli bo'lmagan hamda dalillar bilan tasdiqlanmagan voqea-hodisalar haqida fikr yuritish, boshqalarning suhbatini bo'lish, qo'lini silkitib gapirish kabilarning bartaraf etib borilishiga alohida e'tibor qaratish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. -T.: "O'zbekiston" – 2017
2. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yohud axloq. – Toshkent, O'qituvchi, 1992.
3. Мавлонова Р.А. ИЖТИМОЙ педагогика — Т.: Istiqlol, 2009.

O'ZBEK XALQ OG'ZAKI IJODIDA INSONNING TABIAT BILAN BOG'LIQ QARASHLARIGA DOIR.

Tolibboyev Muxtorjon Qosimjon o'g'li

O'z.R. Fanlar akademiyasi Tarix instituti

stajyor-tadqiqotchisi E-mail: ilmovchisi@mail.ru

***Annotatsiya:** Ushbu maqola o'zbek xalq og'zaki ijodiyotida xalqimizning tabiat haqidagi ibtidoiy, e'tiqodiy qarashlari, tasavvurlarining aks etishi va uning mazmun-mohiyati haqida fikr mulohazalardan iborat.*

***Kalit so'zlar:** Folklor, sust xotin, talabi baron, ajdar, marosim, urf-odat, yetti qaroqchi, zardushtiylik, Gerodot, massagetlar.*

***Аннотация:** Данная статья является отражением первобытных, религиозных взглядов и представлений нашего народа о природе в узбекском народном творчестве, его содержании и сущности.*

***Ключевые слова:** Фольклор, суст хотин, талаби барон, дракон, обряд, традиция, семь разбойников, зороастризм, Геродот, массагеты.*

***Annotation:** This article is a reflection of the primitive, religious views and imaginations of our people about nature in the Uzbek folklore and opinions about its essence.*

***Key words:** Folklore, sust khotin, talabi baron, dragon, ceremony, tradition, seven robbers, Zoroastrianism, Herodotus, massagets.*

Butun jahon xalqlarining xalq og'zaki ijodida qadim o'tmishda to bugungi kunimizga qadar turli davrlarga oid tarixiy va etnografik ma'lumotlar o'rin olganini ko'rishimiz mumkin. O'zbek xalq og'zaki ijodi ham ajdodlarimiz badiiy

salohiyatining asrlar mobaynida qudratli ma’naviyat xazinasi ekanligini anglash qiyin emas. Shuningdek, xalqimiz shuurining o’ziga xos jihatlarini belgilashda muhim me’zon vazifasini bajaradigan og’zaki ijod na’munalari zamirida ajdodlarimiz badiiy iqtidorining tarixiy ildizlari va tadrijiy rivoji mujassamlashganligini ko’rishimiz mumkin.

Folklor asarlari millatning donishmandligini yuzaga chiqarib, uning zamirida qadimiy tushunchalar, xususan tabiat kultlari bilan bog’liq inonchlarni o’rganish imkoniyati borligini ko’rish mumkin.

Har qanday ijod na’munalari qatorida folklor asari asosida ham xalqning e’tiqodiy qarashlari aks etadi. Shu bilan birgalikda har bir e’tiqodiy qarash o’ziga xos marosim va urf-odat sifatida saqlanib qolganligini ko’rishimiz mumkin.

Xalqimiz azaldan suvga nisbatan alohida hurmat va ehtirom ko’rsatib kelgan. Qurg’oqchilik munosabati bilan yomg’ir chaqirish marosimida aytiladigan “sust xotin”, “talabi baron”, “yomg’ir talab” kabi qo’shiqlar turli irimlar qadimdan qolgan animistik tushunchalar bilan bog’langan. Ya’ni unga ko’ra ikkita tayoq bir-biriga ko’ndalang bog’lanib, ayollar kiyimi kiydiriladi, boshiga ro’mol o’raladi. Osmondan yog’in tilaydigan bu “Sust xotin” ko’rinishdagi qo’g’irchoqni ayollar yuqoriga ko’tarib uyma-uy yurib, hammalari birgalashib qo’shiq aytishadi. Qurg’oqchilik, suv tanqis bo’lgan davrlarda dala-dashtlarda yashagan dehqonlar tabiatga iltijo qilib mo’l hosil bo’lishini orzu qilishgan. Bu narsa esa qo’shiqda o’z ifodasini topgan:

Suv xotin-sulton xotin,

Ko’lankasi maydon xotin.

Suv xotin suvsiz xotin,

Ko’ylaklari bo’z xotin.

Havoni yog’dirgin, suv xotin,

Bug’doyni bo’ldirgin, suv xotin.

Elni to’ydirgin, suv xotin,

Suv xotin-sulton xotin.

“Sust xotin” marosimi Turonzamin xalqlarining ibtidoiy odatlaridan biri hisoblanadi.[1.]

Xalqimiz orasida xuddi yomg’ir singari shamolni ham chaqirish holati folklorimizda uchraydi. Shamol chaqirish maqsadida Ajdar deb ataluvchi mifologik

qahramonga murojaat qilish an’anasi Buxoro viloyatining Qorako’l tumanida qayd etilgan. Ajdarning shamol bilan bog’liq holda tasvirlanishi ajdodlarimiz tasavvurida mo’l hosil va to’kin-sochinlik timsoli hisoblangan, muqaddas ilonga topinish an’anasiga bog’lanadi.[2.] Shuningdek, shamol chaqirish yuzasidan yana boshqa marosimlar ham mavjud bo’lib, chunonchi, “Choy momo” marosimi hozirda Janubiy Qozog’istonda yashovchi o’zbeklar orasidagina saqlanib qolgan. Bu yozga marosim turiga kiradi, surunkali davom etgan qattiq shamollarni to’xtatish maqsadida o’tkazilgan.[3.]

Marosimga oid ayrim qo’shiqlar, inchunan Quyoshga, oyga yulduzlar va boshqa tabiat hodisalariga yalinishdan iborat animistik mohiyatini yo’qotgan holda bolalar repertuariga o’tib, goh ahamiyatini yo’qotib, goh evrilishga uchragan holda yashay boshlagan. Bolalar repertuarida g’oyat keng tarqalgan va xilma-xil variantlarga ega “oftob chiqdi olamga” yalinchog’i bu jihatdan qish oxirlab, quyosh yorib ko’ringan chog’larda ijro etildi. Ushbu jihatga e’tibor qaratgan holda, qo’shiqning quyosh ko’ringanda unga yuzlanib kuylanishida ajdodlarimizning quyoshga sig’inishdan iborat qadimiy animistik e’tiqodining tarixiy ildizlarini tushunish mumkin. Gerodotning ma’lumotiga qaraganda, qadimgi massagetlari eng chopqir otni qurbonlik qilib, quyosh chiqishini kutganlar va unga sig’inish marosimini o’tkazganlar. To’marisning quyosh nomi bilan qasamyod qilishida ham shu e’tiqodga ishora qilinayotgani ayonlashadi. [4.]

Shuningdek, tabiat bilan bog’liq qarashlarni raqamlar orqali folklorimizda namoyon bo’lishini kuzatishimiz mumkin. Yulduzlar xalq og’zaki ijodiyotida juda keng talqin qilinadiga turkumlardan biridir. O’tmishda tungi salqindan foydalanib manziliga oshiqqan karvonlar hech qanday kompas yoki shunga o’xshash moslamasiz olis va mashaqqatli sahrolarni kesib o’tib, sira adashmay yo’l topganlar tajribali sarbonlar “yetti qaroqchi” yoki “temir qoziq” yulduzlarga qarab dunyo tomonlarini aniq belgilanganlar va karvon yetib borishi mo’ljallangan mazil qayerdaligini aniqlab, o’sha tarafga yo’l olganlar. “Yetti qaroqchini tanigan yetti tunda adashmas” maqolining zamirida ham ana shu hayotiy haqiqat izlari yashiringan. [5.] O’zbek xalq og’zaki ijodi semantikasida yulduzlar ijobiy tarzda talqin etiladi. Masalan yulduz xalq qo’shiqlarida farzand ramzi sifatida ma’no

tashiydi.[6.] Vatanimiz hududida yetti qaroqchi yulduzlari haqidagi eng qadimiy tasavvurlardan biri ezgu kuch timsoli deb tushunishga asoslangan mifik qarashdir.

Xalqimiz qadimda qamariy oy hisobini qoʻllagan hamda tungi yoritgichlarning toʻrt fazadan iborat harakat muddatini kalendar yaratishga asos qilib olganlar. Yetti raqamining magik raqam sifatida anʼanaviylashuvi ajdodlarimizning tabiatga boʻlgan ibtidoiy munosabatlariga borib taqaladi. Turonzaminda yashagan turkiy elatlar mifologiyasida tabiatni mifologik anglash bilan ajdodlar kulti haqidagi qarashlar birlashib ketgan. Yetti qaroqchi yulduzlarini yetti homiy ruh deb tushunish mifologik rituallarda ajdodlar kultining soni anʼanaviylashtirilgan. Xalq ogʻzaki ijodi naʼmunalarida 7 bahodir, 7 dev, 7 qaroqchi va hokoza obrazlari tarzida namoyon boʻladi. [7.] Avestoda Axuramazda va uning olti aguralariga qarshi Ahriman boshliq 6 yovuzlik ruhlari kurash olib borgan. [8.] Demak, zardushtiylik taʼlimotida ham yetti ezgu kuchga qarshi qoʻyilgan yetti yovuz kuch obrazi mavjud. Turon xalqlarining folklorida epik janrlarda uchraydigan yetti raqami bilan bogʻliq anʼanaviy obrazlarning genetik asoslari qadimgi astal afsonalarga borib taqaladi.

Xulosa qilib aytganda, zamonlar oʻtishi bilan xalq ogʻzaki ijodi naʼmunalari baʼzilari yoʻqolib, boshqalari oʻzgarib, shuningdek yangilanib boraverdi. Folklorida tabiat bilan bogʻliq tasavvurlar va eʼtiqodiy qarashlar maʼlum evrilishlar natijasi oʻlaroq turgʻunlashgan. Yana bir muhim jihati shundan iboratki, ushbu asarlar ajdodlarimizning tabiat bilan oʻzaro munosabatlarda zukko boʻlishganligi hamda oʻziga xos bilimga ega ekanliklarini asosli tarzda korsatib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyhati.

1. Murodova M. Folklor va etnografiya. –Toshkent:Aloqachi, 2008. – 13-bet.
2. Joʻrayev M. Oʻzbeklarning shamol bilan bogʻliq mifologik tasavvurlari. –1998, 1-son, 51-52-betlar.
3. Sulaymonov M. Oʻzbek folklori. –Namangan, 2016, 77-bet
4. Safarov O, Oʻrayeva D, Qurbonova M. Oʻzbekiston xalqlari etnografiyasi va folklori. –Toshkent:Oʻqituvchi, 2007– 93-94betlar.
5. Joʻrayev M. Oʻzbek mifologiyasida astral miflar tipologiyasi. –OʻTA, 2021, 2-son, 20-bet
6. Turdimov Sh. Xalq qoʻshiqlarida ramz. –Toshkent:Fan, 2020. – 131-bet

7. Jo'rayev M. Raqamlarda yashiringan olam. –Toshkent:O'zbekiston, 1986. – 4-5-betlar
8. Токраев С. А. Религия в истории народов мира. Л.,1964, 324-б

XULQIDA BUZILISHI BO'LGAN O'SMIRLARNI O'RGANISHNING PEDAGOGIK - PSIXOLOGIK TAMOYILLARI

Xalimova Ozoda Ma'murjon qizi

*Namangan Davlat Universiteti Pedagogika-psixologiya fakulteti Defektologiya
(Logopediya) yo'nalishi 3-bosqich talabasi*

Hozirgi kunda xulqi buzilgan o'smirlar xarakteridagi patologik o'zgarishlar, ularning differentsial diagnostikasi, tipologiyasi va klassifikatsiyasi moxiyatan bir qancha fan sohalarining o'rganish ob'ektiga aylandi. Ular xarakteridagi o'zgarishlar ba'zan qisqa muddat davom etsada, lekin ushbu o'zgarishlarning psixologik xususiyatlarini ochish mutaxassislardan juda katta kuch va vaqt talab qiladi. Agar o'zgarishlar klinik tus olsa, ularning asoratlari shaxs shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatib, uning kelgusi turmush tarzining kechishida o'z «izlarini» namoyon etadi. Shu bois o'smirlar xarakteridagi o'zgarishlar jarayonini chuqur, kompleks o'rganish, ya'ni uning psixologik diagnostikasi katta ahamiyatga ega. Xarakter patologiyasi xususiyatlarini ochib beruvchi psixologik diagnostikaning zamonaviy xolatini uch xil reja asosida, ya'ni nazariy, metodologik va amaliy tahlil orqali amalga oshirish mumkin. Uning nazariy rejasi xarakter patologiyasining psi-xologik diagnostikasiga asoslangan nazariy kontseptsiyalarni aniqlash, metodologik ustanovkalarga suyangan xolda yangi diagnostik metodlar yaratish yoki ularni tanlash, olingan natijalarni baxolash, uning interpretatsiyasi uchun asosiy bo'g'in bo'lishi kerak.

Metodik reja – metodika tanlash yo'li, uning nazariy yondashuvga o'zaro xosligi, ma'lum ma'noda eksperimentatorning indi-vidual xususiyatlariga ham mos kelishi bilan birga amaliyotda qo'llashning osonligi va metodikalarning validlilik

xamda ishonchlilik darajalari, natijalarni sifat hamda miqdor jihatdan tahlil qilish, tadqiqotni yaxlit shaklga keltirish kabi aqliy harakatlardan iborat[1].

Amaliy rejaning amalga tadqiq etilishida psixologik tadqiqotning ahamiyatligi, diagnostikaning samaradorligi, uning sifati imkoniyatlari, metodika yordamida olingan ma'lumotlardagi "og'ish" tasnifining avvalgilaridan differentsiatsiyasi, metodikalarni amaliy qo'llashda ularning qulayligi, sodda va portativ (ixcham) bo'lishi, ma'lumotni qayta ishlashdagi afzalliklar garovidir. Yana o'smir xulq-atvori xaqida xulosaga kelish va diagnoz qo'yishda psixologik tadqiqot o'tkazishning sharoitlari ham muhim ahamiyat kasb etadi. O'smir xarakteridagi «og'ishlar» muammosi tadqiqotiga kompleks yondashish, undagi o'zgarishlarning kognitiv; konitiv va effektiv jihatlarini chuqurroq, o'rganishga yordam beradi. Xulqi o'zgargan o'smirlar bilan olib boriladigan psixokorreksiya va psixoprofilaktik chora-tadbirlar kompleksi quyidagilardan iborat. Avvalo, uning tub mohiyati xulqi o'zgargan o'smir shaxsiga unda shakllangan ijtimoiy xulq-atvor ustanovkalarini, zararli odatlarini kelgusida yangi odatlar, bilimlar va ko'nikmalar bilan almashtirishdan iborat psixologik jixatdan asoslangan ta'sir o'tkazish tizimini yaratish. Ushbu maqsadga karatilgan psixik ta'sir tizimini biz shartli ravishda uch bosqichga ajratdik: tayyorgarlik, qayta qurish (rekonstruktiv) va tiklovchi (reabilitatsiya). Birinchi tayyorgarlik bosqichi bir necha kundan bir necha oygacha davom etishi mumkin. Unda xulqi o'zgarganlik darajasi uning biologik asosi, u yashagan mikro muhit ta'siri, real shaxslararo munosabat, uning shaxsi shakllanishiga alokador referent guruh va xokazolar, unga berilgan tavsiflar, biografik va eksperimental-psixologik usullar yordamida aniqlanadi. Uning munosabatlari va xulq-atvor og'ishlarining darajasi; o'smir xulq-atvorida guruhiy qiziqishlarning o'rni, uning ishonch va e'tiqodi, biror kichik norasmiy guruhdagi status, liderlikka intilishidagi raqobatbardoshligi, salbiy yoki ijobiy taqlidchanlik, emantsipatsiya ko'rinishlari, karama-karshilik, xulq-atvor og'ishlarining kompensatsiya va giperkompensatsiya tipi va boshkalar. To'plangan ma'lumotlarni tahlil qilishda o'smirning xohish-istaklari, uning shaxsidagi qaysi ijobiy xislatlar saqlanib qolganligi, ustunlikka ega xulq motivlari va ehtiyojlari, munosabatlarda shakllangan ishonch, e'tiqodlari, intilishlari hamda qiziqishlarining xususiyatlari aniqlanadi. Psixologik tahlildan so'ng o'smirning kelajagini belgilovchi eng samarali

korrektsiya rejasi tuziladi. Ushbu rejaning tuzilishi o'smirda mavjud (qolgan) ijobiy xarakter xislatlarini saqlash va salbiy xususiyatlarni yo'kotish qonuniyatiga bo'ysinadi, shuningdek, yangi ijobiy xislatlarni shakllantirishga asoslanadi. Ayni vaqtda tayyorgarlik bosqichi bir qator qiyinchiliklarga ega. Bular, birinchidan, shakllangan (o'zlashtirilgan) turmush tarzini o'zgartirish, o'rganilgan guruhdan yakkalash, qat'iy tartib bilan bog'liq salbiy xissiy kechinmalar bo'lib, ular o'smirlarda ehtiyotkorlik va ishonchsizlik tuyg'ularini kuzatadi. O'quv va tarbiya jarayonidagi tartib-intizomlilikka undov, ularning ba'zan anglangan, ba'zan anglanmagan xolda qarshilik ko'rsatishiga olib keladi. Ko'pchilik o'smirlarda tushkunlikka tushish, stress holati ro'y beradi. Shuning uchun ham bunday vaqtlarda psixologik aloqa o'rnatishning eng maqbul usullarini topish psixologdan katta mas'uliyat talab etadi. Rekonstruktiv bosqich bir necha haftadan bir necha oygacha davom etadi. U suhbat, ta'sir etish, jazo va rag'batlantirishni qo'llash, majbur etish, ilgari o'zlari kabi bo'lgan izdoshlarining hozirgi xayotidan misollar keltirish kabi psixologik-pedagogik usul va metodlardan foydalanishni o'z ichiga oladi [2].

Ushbu bosqichning strategik masalasi tarbiyasi «qiyin» o'smirlarda ijobiy xarakter xislatlarini shakllantirishga karatilgan. Psixologik-pedagogik usul va metodlarning qo'llanilishi qat'iy individual tarzda olib boriladi va imkoniyat darajasida o'smirning faol ishtirokiga erishishga asoslanadi. Demak, bu bosqichda o'smirning individual-psixologik xususiyatlari, xulq-atvoridagi buzilishlarning sabab va mohiyatlari, ya'ni o'zligini anglashiga qaratiladi. Ayni vaqtda ushbu vaziyatdan chiqishning yo'llarini hamkorlikda izlashga e'tibor qaratiladi. Hamkorlikdagi mulohazani anglatishning vaqti va hajmi o'smirning xarakterologik xususiyatlari, intellektual imkoniyatlari, yosh, jins va psixik holatiga bog'liq. Rehabilitatsiya bosqichi rekonstruktiv bosqichda qo'lga kiritilgan muvaffaqiyatlarni saqlash, tashqaridan bo'ladigan har qanday nomaqbul ta'sirotlarga qarshi «immunitet» hosil bo'lishiga erishish va readaptatsiya jarayonini tezlashtirishni asosiy maqsad qilib qo'yadi. O'smir va psixolog o'rtasidagi maqsadga karatilgan hamkorlikdagi faoliyat sub'ektiv psixologik va ijtimoiy psixologik yutuqda erishish, xulqi buzilgan o'smirlarda ijobiy xarakter xislatlarini muvaffakiyatli shakllantirish imkonini beradi. Ushbu bosqichdagi psixologik qiyinchiliklar o'smirning

odatlanayotgan nazorat doirasidan chiqib, avvalgi nomaqbul turmush tarziga qaytishi bilan izohlanadi. Shuning uchun o'smirda readaptatsiya jarayoni uzluksiz va samarali kechishi uchun psixologik himoya tadbirlarini o'zlashtirishga erishish katta ahamiyatga ega. Biz ham aynan shu maqsadni amalga oshirish borasida xulqi buzilgan fenomenining ayrim jihatlarini yoritishga xarakter kilamiz. Ilmiy ma'lumotlarning ko'rsatishicha, o'smirlik davrida ular tomonidan sodir etiladigan har qanday xatti-harakat aktlari: aksilijtimoiy xulq-atvor, pedagogik karovsizlik, moslasha olmaydigan xulq, ahloqsiz xulq, deviant xulq, autodestruktiv (o'zini o'zi fosh qiluvchi) xulq, destruktiv (chetlashtiruvchi) xulq va hokazolar o'tish davrining o'ziga xos odat tusiga kirib qolgan tartib shakli sifatidan olinadi. Bu xatti-harakatlar «xavfsiz» bo'lib, yoshning ulg'ayishi bilan yo'qolib boradi. Lekin ayrim o'smirlardagi tarbiyasi «qiyin»lik bilan bog'liq xatti-harakatlar asta-sekin doimiy xususiyatga ega bo'lib, jiddiy tus oladi, barqaror xususiyat kasb etadi. Oqibatda ularda tajovuzkor xulq, delinkvent xulq, o'zini o'zi maxkum qiluvchi xulq yoki patologik xulq shakllanadi. Interpretatsiya masalalarini «muammoli xulq-atvor», ya'ni, xulqi o'zgarganlik interpretatsiyasini irsiy faktorga bog'lik, degan oddiy taxmindan boshlasak ularning ayrimlari o'zlarini «qiyin» tutadilar, chunki ularda shunday irsiy dastur mavjud. Bu yondashuv kriminologik fanlar asosini tashkil qilgan, keyinchalik zamonaviy fikrlar uyg'unlashib, uning o'rnini yangilari bilan almashtirilgan[3].

Xulqi buzilganlik to'g'ridan-to'g'ri nasldan-naslga o'tmaydi, biroq, uning ayrim xususiyatlari o'smirlarni boshqalar bilan bo'ladigan o'zaro munosabatlarini «qiyin» qilib qo'yadi. Inson xulq-atvorining shakllanishiga irsiy omilning ta'siri borligini faqat nazariy jihatdan taxmin qilish mumkin, ammo empirik tadqiqotlar muhit ta'sirining o'rni ham kattagina qiymatga ega ekanligini ta'kidlamoqda. Jumladan, noto'liq oilaning o'smir tarbiyasidagi roli, ya'ni oila tarkibining tarbiyasi «qiyin»lar shakllanishiga ta'siri muxim sabablardan biri sifatida yuqori kursatkichga ega emas. Aksincha, Junger-Tasning fikricha, oilaviy nazoratning taqchilligi delinkvent xulq-atvor shakllanishining asosiy kursatkichi sifatida talqin qilinadi. O'smirlik davrida nazorat ikki xil: bevosita va bivosita usulda olib boriladi. Nazoratning bevosita usuli «yo'naltirish», «tartibga solish», «tasodifiy sharoit», «jazolash»dan iborat. Xulq-atvor o'zgarishlari va «qiyin»lik o'rtasida ba'zan

muntazamlilik, ba'zan qarama-qarshilik ro'y beradi. Bevosita nazorat usuli «identifikatsiya» va «ijobiy muloqot»dan iborat. Yuqoridagi mulohazalarga asoslanib aytish joizki, har bir tarbiyasi buzilgan o'smir bilan ishlashda barcha pedagogik-psixologik tamoyillarga to'liq rioya qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bandura A. Uol'ters R. Podrostkovaya agressiya. M.: Aprel', Press, 2000. – 512s.
2. Fel'dshtey D.M. Psixologicheskie razvitie lichnosti v ontogeneze. M.: Pedagogika, 1989 – 208s.
3. El'konin D. B. Psixologicheskoe razvitie v detskix vozrastax: Izbr. psixol.trudi .– Voronej, 1995. – 414s.

ILG‘OR MILLIY VA XALQARO TAJRIBALAR;

PEDAGOGIK JARAYONDA MULTIMEDIYA VOSITALARINI QO‘LLASHNING FOYDALI TOMONLARI

Nuriddinova Azizaxon Bahromjon qizi

Namangan davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogik jarayonida multimediya vositalarini qo‘llashning afzalliklari haqida yoritilgan. Bundan tashqari multimediya vositalarini xususiyatlari, maqsadlari, o‘quvchilar bilan ishlashning foydali tomonlari va Meyer bo‘yicha multimediyaning samaraliligi tamoyillari tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: zamonaviy texnologiyalar, pedagogika, multimediya resurslari, kompyuter vositalari, multimediya injiniringi, ta’lim, ma’lumotlar ombori.

Abstract: This article describes the use of multimedia in the pedagogical process. From this, multimedia support, methods, education, useful aspects of working with students and effectiveness of multimedia according to Meyer were analyzed.

Key words: modern technologies, pedagogical multimedia resources, computer production, multimedia engineering, data warehouse.

Аннотация: В данной статье рассказывается об использовании мультимедиа в педагогическом процессе. Из этого были проанализированы мультимедийное обеспечение, методы, полезные аспекты работы со студентами и эффективность мультимедиа по Мейеру.

Ключевые слова: *современные технологии, педагогические мультимедийные ресурсы, компьютерное производство, мультимедийная инженерия, хранилище данных.*

Zamonaviy axborot texnologiyalari jamiyatimiz rivojlanishiga ta'sir etuvchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Hozirda rivojlanib borayotgan multimedia texnologiyalari insoniyat taraqqiyotining turli bosqichlarida mavjud bo'lib, hozirgi zamon axborotlashgan jamiyatida yetakchi o'rin egallamoqda. Bugungi kunda ilg'or pedagogik axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng ko'lamda joriy etish bo'yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqish taqozo etilmoqda. Hozirgi davrda ko'plab kompaniya va firmalarda seminarlar, uchrashuvlar, treninglar va boshqa tadbirlarni o'tkazish uchun turli kompyuter texnologiyalaridan foydalanilmoqda. Ma'lumot mazmunga boy, esda qoladigan va ko'rgazmali bo'lishi uchun ko'proq multimedia texnologiyalari ishlatiladi.

Multimediya - bu bir necha ma'lumot taqdim etish vositalarining bir tizimga birlashishi. Odatda multimedia deganda matn, ovoz, grafika, multiplikatsiya, videotasvir va fazoviy modellashtirish kabi ma'lumot taqdim etish vositalarining kompyuter tizimidagi birlashishi tushuniladi.

Multimediya texnologiyalariga qiziqish amerikalik kompyuter mutaxassisi biznesmen Bill Geytsning nomi bilan bog'liq. 80-yillarga kelib u ("National Art Gallery. London") nomli dasturiy mahsulotni yaratgan. Bu multimedia dasturida muzeyning ma'lumot omborlaridan foydalanilgan. Bunda turli muhitlardan - tasvir, tovush, animatsiya, gipermatn tizimi namoyon qilingan [1]. Aynan mana shu multimedia dasturi o'z ichiga multimediyaning uchta asosiy tamoyilini qamrab olgan. Axborotni odam qabul qila oladigan bir nechta muhit yordamida tasvirlash. (multi ko'p va media - muhit);

- Foydalanuvchi tomonidan - mustaqil qidiruv asosida dastur chegaralaridan chiqib ketmagan holda, o'zining mustaqil usullarini qo'llash;
- Navigatsiya vositalari va interfeys dizaynidan foydalanish.

Multimediya injiniringi - bu multimediyali dasturiy maxsulotning interfeysi va imkoniyatlarini foydalanuvchi talabidan kelib chiqqan holda aniqlash jarayoniga aytiladi. Multimedia injiniringi bir vaqtning o'zida ma'lumot taqdim etishning bir

necha usullaridan foydalanishga imkon beradi: matn, grafika, animatsiya, video va audio. Multimediyaning eng muhim xususiyati interfaollik - axborot muhiti ishlashida foydalanuvchiga ta'sir o'tkaza olishga qodirligi hisoblanadi. Multimedia texnologiyalarining asosiy maqsadi - tovush, video, animatsiya va boshqa vizual effektlar bilan ta'minlangan dasturiy vositalarni yaratishdan iboratdir [2]. Bunda multimedia dasturiy maxsulotlari o'z ichiga interfaol interfeys va boshqarish mexanizmlarini qamrab oladi. Undan tashqari multimedia texnologiyasidan foydalanuvchi o'zi dizayn bilan shug'ullana olishiga imkon beradi, shuningdek statik (harakatsiz) va dinamik (harakatlanuvchi) tasvirlarni yaratishi hamda o'z ijodiy ishining natijalarini aloqa kanallari orqali tashqi muxitga tarqatishi mumkin. Multimedia texnologiyalarining asosiy afzalliklari va xususiyatlariga quyidagilar tegishli:

- bitta axborot tashuvchisida katta xajmli turli ma'lumotlarni saqlash imkoniyati (20 ta tomga yaqin matnlar, 2000 va undan xam ko'p yuqori sifatli tasvirlar, 30 - 45 minutli videoyozuvlar, 7 soatga teng tovush ma'lumotlari);

- ekranda tasvirni yoki uning ayrim fragmentlarini kattalashtirish imkoniyati. (rejim - lupa). Tasvirni sifatini saqlab qolgan holda 20 marotabagacha kattalashtirish mumkin. Bu imkoniyatdan tarixiy xujjatlar va san'at asarlarini taqdimotidan foydalanish mumkin;

- tasvirlarni taqqoslash va turli dasturiy vositalar yordamida ularni qayta ishlash;

- film va videotasmalardagi videofragmentlardan va effektlaridan foydalanish;

- ma'lumotlar omborini disk mundarijasiga kiritish, obrazlarning qayta ishlash usullari va animatsiya imkoniyatlari;

- Internet tarmog'iga ulanish imkoniyati;

- turli matn, grafika va tovush muharrirlari va kartografik ma'lumotlar bilan ishlash imkoniyatlari;

- avtomatik ravishda dasturiy mahsulotning umumiy mundarijasini ko'rib chiqish (slyd-shou) yoki animatsiya va tovush bilan ta'minlangan yo'l boshlovchi, ya'ni gidni yaratish;

Hozirgi vaqtda multimediya texnologiyalari inson faoliyatining biznes, ta'lim, tibbiyot va boshqa shu singari turli sohalarida qo'llanilishini ko'rish mumkin. Ushbu faoliyat yo'nalishlarida multimedia mahsulotlarini yaratish uchun keng ko'lamdagi dasturiy mahsulotlar mavjud. Ulardan ba'zilari multimediyaning alohida komponentlari bilan ishlashga mo'ljallangan. Multimediya texnologiyalaridan oddiy foydalanuvchilar ko'plab maqsadlarda foydalanishi mumkin. Ular quyidagicha:

- O'qitish dasturlarida - bunda o'qitish jarayonida turli rasmlar animatsiyalar, elektron darslik, elektron kitob va elektron o'quv qo'llanmalar bo'lishi mumkin.

- Ensiklopediyalar - bu biror-bir atamani yoki ilovani tushuntirishda turli multimedia ilovalarini qo'llash.

- Ma'lumotnomalar - berilayotgan ma'lumotni turli shaklda keltirish va tushinishni osonlashtirish.

- Grafik paketlar - turli grafik ilovalar ustida ishlash imkoniyatini beruvchi dasturlar.

- Musiqa tahrirlovchilar - musiqa fayllari ustida turli amallar bajarish [3].

Talab darajasida to'g'ri ishlab chiqilgan multimediya mahsulotlari matnli axborotga qaraganda birmuncha ilg'or usul bo'lib, o'quvchilarda aniq va samarali mental model (tasavvur) shakllanishiga yordam beradi. O'tkazilgan kompleks tadqiqot natijalariga ko'ra (Shephard - Shepard) to'g'ri ishlab chiqilgan multimedia mahsulotlari bir qancha afzalliklarga ega:

1. Muqobil istiqbollari;
2. Faol ishtirok;
3. Tezkor ta'lim olish;
4. Bilimlarni xotirada saqlash va qo'llay olish;
5. Muammolarni yechish va qaror qabul qilish ko'nikmalari;
6. Tizimli ravishda tushuna bo'rish;
7. Yuqori darajadagi tafakkur;
8. Mustaqillik va e'tiborlilik;
9. Axborotlar ketma-ketligi va tezligini (temp) boshqarish;
10. Qo'llab-quvvatlash axborotlaridan foydalanish imkoniyatlari [4].

Multimediya materiallarining potensial afzalliklari haqida Meyer (Mayer) ham aytib o'tgan. Tinglovchiga video va audio axborotlarni qabul qilish imkoniyatini yaratgan holda, alohida olingan ushbu imkoniyatlarning har biridan ham ko'ra multimediyaning ma'lum ustunligi mavjud. Ushbu ikkita axborotni qabul qilish kanallarining bir-biridan keskin farq qilishiga qaramasdan, ularning multimediyadagi kombinatsiyasi juda ham muvaffaqiyatli chiqqan, chunki bunda ikkala tizimning ham afzalliklaridan samarali foydalaniladi. Matn va grafika o'rtasidagi aloqalar mavzuni chuqurroq tushunishga va mental model (tasavvur)ning yaxshiroq shakllanishiga keng imkoniyatlar yaratadi.

Ta'kidlash mumkinki, multimediyasi resurslari ta'lim jarayoniga juda ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi, lekin ushbu resurslarni yaratishga e'tibor bilan yondashish zarur. Ta'lim jarayonida multimediyasi qanday ishlaydi? Samarali ishlab chiqilgan ta'lim muhiti (shu jumladan, multimediyali ta'lim muhiti) quyidagi 4 ta elementni o'z ichiga qamrab oladi:

1. Axborotlarni aks ettirish;
2. Ishni nimadan boshlash va qanday davom ettirish bo'yicha qo'llanma;
3. Tushunish va xotirada saqlab qolish uchun mashqlar;
4. O'tilganlarni takrorlash yoki keyingi bosqich (qadam)ga o'tish zarurligini aniqlash uchun o'zini baholash [5].

Meyer bo'yicha multimediyaning samaraliligi tamoyillari. Mutimediyali taqdimot - bugungi kunda axborot taqdim etishning yagona va eng zamonaviy shakllaridan biri hisoblanadi. Multimediyali taqdimot matnli ma'lumotlar, rasmlar, slayd-shou, diktir jo'rligidagi ovoz bilan boyitilgan, videoparcha va animatsiya, uch o'lchamli grafika tarzidagi dasturiy ta'minot bo'lishi mumkin. Taqdimotning ma'lumot taqdim etishning boshqa shakllaridan asosiy farqi ularning mazmunan boyitilganligi va interfaoligidir, ya'ni belgilangan shaklda o'zgarishga moyilligi va foydalanuvchi faoliyatiga munosabatini bildirishidir. Bundan tashqari, taqdimot Sizing saytingiz kaliti ham bo'lishi mumkin. Ya'ni Internetga chiqish imkoniyati mavjud bo'lgan paytda sichqonchani bir martagina bosish orqali taqdimotni ko'rib, kompaniya saytidan eng yangi ma'lumotni olish mumkin. Multimediyasi dasturlari orqali o'qitish o'quv materialining mazmuniy komponentlarini keng ko'lamda tizimga keltirishga ko'maklashadi, ta'lim oluvchilarga ta'limning to'liq yoki

qisqartirilgan variantlarini erkin tanlash va o'tish imkonini beradi [6]. Ta'lim vositalarining yangi shakli nafaqat muloqot, axborotlarni uzatish uchun yangi imkoniyatlarning vujudga kelishiga, balki an'anaviy ta'lim va ma'lum ommaviy axborot vositalari bilan taqqoslaganda zamonaviy madaniyatda o'zgacha o'rin olgan yangi muammolarning, yechimlarning, yangi kesishish nuqtalarining vujudga kelishi uchun ham imkoniyatlar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Gulyamov S.S., Ayupov R.X. Milliy iqtisodiyotda raqamli texnologiyalardan foydalanishning strategik ahamiyati. Toshkent, www.UzA.uz, O'zMMA – O'zbekiston Milliy Axborot Agentligi "Elektron jurnali", O'zMMA Axborotnomasi, 2019 yil oktyabr;
2. - www.infocom.uz
3. Mamarajabov M.E., Tursunov S Q. Kompvuter grafikasi va web-di/.ayn. T. Cho'lpon. 374-b. 2013 yil;
- 4.. S.Q.Tursunov, I.U.Nazarov T aiimd a axborot texnologiyalari. Pedagogika oliy ta'lim muassasalari talabalari uchun darslik. T.: "Adabiyot uchqunlari" nashriyoti, 2019-yil;
5. www.tuit.uz (Toshkent axborot texnologiyalari universiteti rasmiy sayti);
6. T.Rixsiboyev. X.Rixsiboyeva, S.Tursunov. Kompyuter grafikasi. Darslik. Toshkent: "Tafakkur qanoti", 2018-yil;

KINO SAN'ATI – MA'NAVIY TARAQQIYOT VOSITASI SIFATIDA

Jumanov Batirbek Arislanbekovich

*O'zDSMI Nukus filiali Televideniye ham kino
rejissurasi mutaxassisligi 1-kurs magistranti*

Annotatsiya: *Maqolada yurtimizdagi kino san'ati sohasida amalga oshiriloyatgan islohotlar haqida va uning yoshlar ma'naviy taraqqiyotida tutgan o'rni haqida so'z yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *kino san'ati rejissura, taraqqiyot, ma'naviyat, ijodkor, vosita.*

Аннотация: *В статье говорится о реформах, проводимых в сфере киноискусства в нашей стране, и его роли в духовном развитии молодежи.*

Ключевые слова: киноискусство, режиссура, развитие, духовность, творец, инструмент.

Abstract: *The article talks about the reforms implemented in the field of film art in our country and its role in the spiritual development of young people.*

Key words: *film art, direction, development, spirituality, creator, tool.*

Davlatimiz rahbari: “Ma’lumki, yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham muhim va dolzarb ahamiyatga ega bo’lib kelgan. Ammo biz yashayotgan XXI asrda bu masala haqiqatan ham hayot-mamot masalasiga aylanib bormoqda”[1:2], deb alohida qayd etdi. Shu bois, mamlakatimizda “mustaqil fikrlaydigan, mamlakatimiz istiqboli uchun mas’uliyatni o’z zimmasiga olishga qodir, tashabbuskor, shijoatli yoshlarni tarbiyalash”[2:21] ijtimoiy sohani rivojlantirishning ustuvor yo’nalishlaridan biri sifatida belgilangan. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyev jumladan shunday dedi: “Biz buyuk xalqimizni ulug’lamoqchi, O’zbekiston nomini butun dunyoga tarannum etmoqchi ekanmiz, bu ishni birinchi navbatda kino san’ati yordamida amalga oshirishimiz kerak. Aynan kino san’ati orqali jahon ekranlarini zabt etishimiz, shu yo’l bilan dunyo ahlining diqqat e’tiborini qozonishimiz mumkin. Buning uchun yana bir bor kuch va imkoniyatlar, ijodiy salohiyatni ishga solishimiz kerak”.

Darhaqiqat Prezidentimizning ana shu fikrlari bugun kino san’ati rivojida yetakchilik qilmoqda. Ma’lumki, “kino” – ekran san’ati sifatida insonning dunyoqarashini tarbiyalashda, fikrlash doirasini kengaytirishda eng muhim vositalardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda kino sohasiga bo’lgan e’tibor yanada kuchayib, davlatimiz tomonidan har tomonlama qo’llabquvvatlanmoqda. Milliy kino san’ati rivoji uchun mustahkam huquqiy asos yaratilib, ishlab-chiqarish bazasini rivojlantirishga kirishildi. Har yili milliy kino ehtiyojlari uchun davlat byudjetidan **kafolatlangan maqsadli mablag’lar ajratilib, qo’shimcha sarmoyalar jalb etishga qaratilgan zarur huquqiy hujjatlar ishlab chiqilmoqda. Bu esa kino san’atining rivojlanishiga samarali xizmat ko’rsatadi. Binobarin, kino san’ati tom ma’nodagi ma’rifiy qimmatini bilan ham biz uchun eng muhimdir**[3:5].

Kino san’ati – zamonlar silsilasidan oshib ma’naviy taraqqiyot vositasi ekanligini dalillab kelgan. Kino san’atining inson ongu-tafakkuriga ta’siri g’oyatda

kattadir. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev: “biz uchun ma’naviyat – insonlar o’rtasidagi o’zaro ishonch, hurmat va e’tibor, xalq va davlat kelajagini birgalikda qurish yo’lidagi ezgu intilishlar, ibratli fazilatlar majmuasidir. Boshqacha aytganda, barcha siyosiy-ijtimoiy munosabatlarning mazmuni va sifatini belgilaydigan poydevordir[4:225] – deb ta’kidlab o’tgan edi. Jamiyat taraqqiyotini san’atsiz tasavvur qilib bo’lmaydi. Chunki inson jamiyatdan tashqarida yashay olmaganidek, san’atsiz ham yashay olmaydi. Har bir davr kishilarining ma’naviy dunyosini boyitishda va estetik didini shakllantirishda ham aynan san’atning o’rni beqiyos. Inson qadimdan san’atga, ijodkorlikka o’zgacha mehr bilan qaragan. Ming yilliklar davomida u faqat ezgulik, erkinlik, adolat kabi asriy orzu-istaklariga intilib yashayapti. Faqatgina ertangi yorug’ kunga bo’lgan ishonch hamda bu ishonchni tarbiyalovchi va mustahkamlovchi vosita bo’lgan san’at insonni asrlar davomida hayot uchun kurashishida yo’lchi yulduz bo’lib kelmoqda. San’at, ayniqsa, kino san’ati inson qalbi va tafakkuriga ma’nan ta’sir o’tkazadi. San’at turlari orasida o’zining ta’sirchanlik darajasi, kuchli tarbiyaviy ahamiyati va ommabopligi bo’yicha kino san’ati boshqa san’at turlariga qaraganda yuqori o’rinda turadi[5:4].

Kino an’anaviy san’atlar tajribasini o’rganib, ular bilan boyib, ularning ifoda vositalarini sintez qilish asosida o’zining ifoda vositalarini vujudga keltirdi va tezda chinakam san’atga aylandi. Kino san’ati – XX asrning buyuk kashfiyotidir. U chegara bilmaydi. Bir mamlakat kinematografchilari tomonidan yaratilgan yangi kashfiyotlar jahondagi barcha kinematografiyalarning mulkiga aylanadi. Kino san’ati yana bir nodir fazilatga ega bo’lib, bu faoliyat ko’rsatishiga aloqadordir. Bu san’at demokratik, baynalminal san’atdir. U millati, yoshi, ma’lumoti va shu kabilardan qat’iy nazar barchaga tushunarlidir. Albatta, har qanday san’atda bo’lgani kibi kinoda ham ko’pincha o’z poetikasiga ko’ra murakkab filmlar yaratiladi, bunday filmlarni tushunish uchun tomoshabinni unga tayyorlash lozim bo’ladi. Bu xildagi filmlar nihoyatda muhim ahamiyatga egadir, chunki ular hamisha qandaydir bir yangilikni o’zida mujassam etadiki, u kinoning san’at sifatidagi taraqqiyotiga yordam beradi[6:10]. Kino – doimo rivojlanib boradigan san’atdir. Uning texnik jihatlari takomillashib, yangilanib borishda davom etmoqda. Bugun ham, kelajakda ham kino asari o’zining adabiy asosi – ssenariysiz dunyoga kelmaydi. Ayrim uslubiy yo’nalishlari, shakllari o’zgarishi mumkin, lekin

badiiy kinoda eng muhimi- inson va uning taqdiri. Kino san’atining barcha tasviriy vositalari, ifodali lavhalar tizmasi, aktyorlik san’ati, rejissura mana shu maqsadga erishishga qaratiladi. Badiiy kino kelgusida qanday rivojlanib bormasin, u jahon xalqlari uchun sevimli san’at bo’lib qolaveradi[7:79].

Yangi O‘zbekistonning madaniyat va san’at solnomasida kinematografiya sohasi ham yanada rivojlanish yo‘lini tanladi. 2021-yil 7-aprelda imzolangan “Kino san’ati va sanoatini yangi bosqichga olib chiqish, sohani davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish to‘g‘risida”gi Prezident farmoni va “Kinematografiya sohasida davla boshqaruvi tizimini takomillashtirish hamda soha vakillarining ijodiy faoliyati uchun munosib sharoit yaratish to‘g‘risida”gi Qaroriga asosan o‘tkazilgan “Ipak yo‘li durdonasi” Toshkent xalqaro kinofestivali o‘zbek kinosining jahon kinosi bilan sintezlashuvining aksi sifatida eslanadi. Mudom kino san’ati orqali dunyo mamlakatlari o‘rtasida madaniyatlararo muloqotni yanada mustahkamlash va rivojlantirish, milliy kino san’ati rivoji yo‘lidagi yana bir nurli qadam sifatida 1968-1997 yillar davomida O‘zbekistonda o‘tkazilib kelingan “Osiyo, Afrika va Lotin Amerikasi mamlakatlarining Toshkent xalqaro kinofestivali “Ipak yo‘li durdonasi” Toshkent xalqaro kinofestivali nomi bilan qayta tiklangani – “Tinchlik, taraqqiyot va ma’rifat” shiori ostidagi bu nufuzli anjuman Osiyo qit’asi va qadimiy Ipak yo‘li bo‘ylab joylashgan mamlakatlar yosh kinoijodkorlarining qisqa metrajli filmlari festivalini o‘tkazish borasidagi nufuzli tanlovga mezbonlik qilgani ham so‘zimizning isboti bo‘ldi. Bu kabi islohotlar hali uzoq davom etadi va taraqqiy etib boraberadi. Zero, kino san’ati – ma’naviy taraqqiyot vositasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh. Jismoniy va ma’naviy yetuk yoshlar – ezgu maqsadlarimizga yetishda tayanchimiz va suyanchimizdir / “Xalq so‘zi”. 2017-yil 1-iyul.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli Farmoni// O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017 y., 6-son
3. Isokova M. Kino va televideniye tarixi. – Toshkent.: Fan va talim poligraf” MChJ bosmaxonasi. 2020. 211 b.

4. Mirziyoyev Sh. Yangi O'zbekiston strategiyasi. "O'zbekiston" nashriyoti, 2021. 464 bet.
5. Meliqo'ziyev I. Kino-video texnika asoslari. – T.: 2018. 163 b.
6. Abulqosimova H. Kinoteleraudio tarixi va nazariyasi. M. Uyg'ur nomidagi Toshkent Davlat san'at instituti. – T.: 2008. 79 b.

HARMONY OF RELIGIOUSNESS AND SECULARITY IN ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SOCIETY: EDUCATION, FAMILY AND SPIRITUALITY

Ramziddin Tursunov

*Namangan State Pedagogical Institute, Master's student of the first stage,
majoring in the methodology of teaching social and humanitarian sciences
(Foundations of Spirituality)*

Abstract. *This article consists of opinions about ensuring the harmony of religiosity and secularism in ensuring the social stability of society, the social nature of family and spiritual issues in the life of society, and its specific aspects.*

Key words: *globalization, faith, tendency, manipulation*

Today, it can be said that the issue of social stability and the formation of people's worldview is becoming more relevant than in any other era. At a time when the processes of globalization are continuing rapidly on a global scale, and innovations and scientific and technical discoveries are being made day by day, the issue of people's social consciousness is at the top of the agenda. In the past, the life experience, mutual respect, loyalty, solidarity, faith, honesty, hard work, and family life of parents were a unique example school for children. In this school, everyone learned a lesson that will not be forgotten for a lifetime and will deeply instill their faith. For boys and girls, there is no greater happiness than being brought up in the arms of parents who are harmonious, loyal, honest, hardworking, faithful and honest. First, the child understands the essence of the parents' example spiritually, conscientiously, and intelligently, and then, based on this belief, he does good deeds.

A parent who has seen a lot of hardships and eases in life and learns to make a living by honest work will have more opportunities to give good education to their children.

The content of the moral values that are the basis of the relationship between husband and wife in the family can be known from these thoughts. Social, economic and political relations in the society influence the relationship between the husband and the wife and the upbringing of their children. Only a just society can rely on equality and equality between husband and wife. Parents overcome many life difficulties and try to educate their children, children should be grateful to their parents for your life.

This idea is reflected in the words of many sages about the family. Moral and legal criteria, which are the basis of family relations, have been formed and developed over the centuries. Ignoring these criteria or trying to avoid them sometimes does not allow building a family based on love. Family happiness can be real happiness only when the public recognizes it. Especially among Uzbeks, this social and spiritual factor has a great place and importance. The Uzbek criteria of family happiness is the approval of parents, relatives, neighborhood and the whole community from the sweet marriage of young people. A person has achieved true happiness not only when he considers himself happy, but also when others recognize his happiness.

The famous thinker A. Fitrat says about this issue: "It is the responsibility of parents to bring up a child intellectually, morally and physically. We mentioned earlier that the first goal of marriage is children. Raising a generation is the service of humanity. Only when we bring up children with good morals will this duty of service be fulfilled. Whoever brings up naughty children, does not respect humanity, but enmity" [4].

"There are many chapters and verses about the strength of family relationships in the Holy Quran. For example: "The husband should always consult with his wife about everything that concerns themselves and their family, because they are unconditionally equal partners" (Sura 3, verse 159). "Allah brought you out of your mothers' wombs without knowing anything and gave you ears, eyes and hearts so that you may be grateful" (Sura 16, verse 78). "Men are leaders over their

wives. The reason for this is that Allah has made some of them more than others (i.e. men over women) and men spend from their wealth (for their wives and families). Therefore, those wives who are prayerful and obedient and who protect (their husbands' property and their chastity) with God's protection when their husbands are away, are good wives. "

In modern society, the state plays an important role in preserving spiritual traditions and further strengthening the spiritual potential of people. The restoration of civic consciousness and the formation of a new civic consciousness based on moral education and spiritual enlightenment is one of the important tasks of the state policy of Uzbekistan, which has chosen the path of independent political and socio-economic development.

It is known that socio-economic conditions have a decisive influence on the formation and improvement of the spiritual image of every person, including morals. The spiritual life of people also plays an important role in the development of society.

The spiritual qualities of the members of the society, the tasks of their formation, the ways and methods of education are greatly influenced by the national aspects of people, living and working conditions, lifestyle, and religious beliefs. As a result, unique aspects of education, i.e. national educational methods, emerge.

Moral qualities, national aspects of their formation will always be preserved and become important for the development of society. The national spirituality of the Uzbeks, their unique oriental moral qualities, are also reflected in the upbringing of children in the family. Some representatives of modern times have written articles and works on the topic of family. One of them was Abduray Fitrat, who said about the importance of the family in the life and development of society: "The happiness and honor of every family depends on the internal discipline and harmony of this nation. Peace and harmony depend on the discipline of the families of this nation, and the country and the nation will be strong and orderly. If family relations are weak and indiscipline is allowed, then the happiness and life of this nation will be in doubt" [5]. Uzbeks have their own unique traditions of child rearing that have passed the tests of long historical experience. In family

upbringing, it is necessary to pay attention to national and spiritual values, such as putting the respect of adults and the dignity of children in their place. A person can make two big pedagogical mistakes in life. The first is when children are still young and are not trusted, and the second is when the elderly are considered old and put aside. In Uzbek national education, great importance is attached to these moral qualities, which are always emphasized in the family. Because that's what the succession of generations looks like. Parents' care for their children and children's care for their parents is known in this moral quality. According to Farobi, "Every human being is structured in such a way that he needs many things in order to live and reach the highest level of maturity, he cannot get these things alone, he needs a group of people to get them. is born... The activity of the members of such a community as a whole provides each of them with what is necessary for living and reaching maturity"[6]

In conclusion, it is worth saying that family education or the image of parents is one of the main conditions for raising a decent child. That is why you should not miss the opportunity to have a positive influence on the child before he goes to school. The real influence of the family increases not only with advice, but also with the way of life, parents, and examples of behavior. Spirituality is not taught, it is received from adults and close people through example and good teachings.

References:

1. Holy Quran. (Translation and annotations by Alauddin Mansur). - T.: Cholpon.
2. Zaynobidinova N.I. The importance of values in ensuring family stability. Ethnopsychological and ethnoregional characteristics of the population of Uzbekistan: problems and solutions. Collection of materials of the republican scientific-practical conference May 18, 2022, pp. 483-487.
3. Tillayeva G. Family and human perfection. T.; Institute of Philosophy and Law, 2011. B.14.
4. The flower of decency and morality. - T., East. 1999. – B.18.
5. Treasure of masterpieces. - T., East. 1999. – B.18.
6. Fitrat A. Family. - T., Spirituality. 1998. – B.25.
7. Abdurauf Fitrat. Family.-Tashkent: Spirituality, 1998.-B.8.

UCHINCHI RENESSANS POYDEVORI ILM-FAN ASOSIGA QURILMOQDA

Shuxratjonova Rixsinisaxon Nasrulla qizi

*Namangan davlat universiteti Pedagogika psixologiya fakulteti Psixologiya
(faoliyat turlari bo'yicha) yo'nalishi 3-bosqich talabasi*

+998 93 104 70 20, E-mail: bnasirovna@gmail.com

Annottatsiya: *Ushbu maqolada mamlakatimiz olimlarining ilm-fanga qo'shgan hissasi shuningdek, mamlakatimizda ilm-fanga e'tibor va rag'batning ortib borayotgani haqida fikr yuritiladi.*

Аннотация: *В данной статье отражен вклад ученых нашей страны в науку, а также возрастающее внимание и поощрение науки в нашей стране.*

Abstract: *This article reflects the contribution of scientists of our country to science, as well as the increasing attention and encouragement of science in our country.*

Kalit so'zlar: *renessans, taraqqiyot, harakat strategiyasi, imkoniyat, ishonch.*

Ключевые слова: *ренессанс, развитие, стратегия действий, возможность, доверие.*

Key words: *renaissance, development, action strategy, opportunity, trust.*

Bugungi kunda ko'p millatli xalqimiz, Vatanimiz taraqqiyoti uchun, - O'zbekistonning yangi Uyg'onish davrini yaratish yo'lida belini mahkam bog'lab, fidokorona mehnat qilmoqda. Bu yo'lda ulkan orzu-umidlar, katta rejalar bilan safimizga qo'shilayotgan yoshlarimiz — asosiy tayanchimiz va suyanchimizdir.

Sh.Mirziyoyev

Ulug' donishmandlardan biri bo'lmish Jaloliddin Rumiyning: “Go‘zal kunlar kelishini kutma, unga qarab bormog‘ingni unutma” – deb aytgan ushbu hikmatli jumalari, Bugungi kunda mamlakatimizdagi yangi Uyg'onish davri ayni shu tamoyilga asoslanganini anglash yana-da insonga shijoat ato etadi. Yurtboshimizning

Prezident sifatidagi dastlabki uchrashuvlaridan biri ilm ahli, olimlar bilan bo‘lgani ham bejiz emas albatta. Taraqqiyot – ilmga asoslanadi. Gap shundaki, ilm qadrlanmagan mamlakatda taraqqiyot haqida so‘z yuritish mumkin emas.

Bunga misol tariqasida, yurtimiz hududida bo‘lib o‘tgan ikki Renessans davrida ham ilm nihoyatda qadrlangan. IX — XII asrlarda yurtimiz hududida sodir bo‘lgan birinchi Sharq Uyg‘onish davrida mashhur mutafakkirlarimiz, yuzlab buyuk allomalarimiz hamda qomusiy bilim sohiblarimiz, yetishib chiqqan. Ularning aqlu zakovati umumbashariyat taraqqiyotiga mislsiz hissa qo‘sha olgan deya bugun g‘urur ila aytishimiz mumkin. Bular albatta, ilmga e‘tiborning samarasi natijasida edi. Chunki, O‘sha davr hukmron hokimiyati bunga sharoit yaratib bergandi.

XIV — XVI asrlar oralig‘idagi ikkinchi Sharq Uyg‘onish davri yoki tarixda - “Temuriylar Renessansi” deya atalgan davrda ham ilmning qanchalik qadrlanganini, birgina misol orqali, ya‘ni, “Temur tuzuklari” asaridagi ushbu jumalarni keltirish orqali isbotlashimiz ham mumkin. Unda shunday yozilgan: “Kimning aql-shijoatini sinov tarozisida tortib ko‘rib, boshqalarnikidan ortiqroqligini bilsam, uni tarbiyamga olib, amirlik darajasiga ko‘tarar edim. So‘ngra ko‘rsatgan xizmatlariga yarasha martabasini oshirib borardim”. Aslida olganda ham bilimli inson – ilmning qadrini, olimning qadrini yaxshi biladi. Agar mamlakatimiz rahbarining keyingi yillarda ta‘lim va ilm – fan, ma‘rifatni rivojlantirish yo‘lida imzolagan qonun, qarorlar hamda Farmonlarining mag‘zini to‘la chaqib ko‘radigan bo‘lsak, O‘zbekistonda yangi Ma‘rifat Renessansiga mustahkam tamal toshi qo‘yilayotganini anglashimiz mumkin.

“Renessans” tushunchasini avvalo, lug‘aviy ma‘nosini ko‘rib chiqadigan bo‘lsak, fransuzcha “qayta tug‘ilish” degan ma‘noni anglatadi. Atama sifatida uning mazmuni ancha keng bo‘lib: ilm-fanda, madaniyatda, ta‘lim-tarbiyada, san’atda, umuman, jamiyat hayotida uzoq muddatli turg‘unlikdan keyin qayta jonlanib, tez rivojlanishni, ijtimoiy ong va qadriyatlar tizimi yangi sifat bosqichiga chiqishini bildiradi. Renessans deb atalmish mazkur ijtimoiy hodisa o‘zbek tiliga Uyg‘onish davri deb o‘girilgan.

Bugungi kunda yurtimizda ilm ahliga qaratilayotgan e‘tibor va rag‘batning bosqichma– bosqich oshirib borilayotgani “Renessans” poydevorining yana–da

pishiq bo‘lishiga ishoradir. Oddiy misol tariqasida, oliy ta’limga qamrovning bosqichma-bosqich oshirib borilayotganida ham ko‘rish mumkin. Ba’zi misollarni keltirib o‘tadigan bo‘lsak: keyingi uch yilda davomida oliy ta’lim muassasalari soni 65 tadan 117 taga yetdi, qabul o‘rinlari 66 mingtadan 181 mingtaga oshdi. Demak, har yili yuz mingdan ziyod yoshlarning eng yorug‘ orzusi — o‘qish istagiga erishishiga ulkan zamin yaratilmoqda. Ushbu siyosatning zamirida yurt o‘g‘il – qizlarining barchasini ilmi qilish, ularning dunyo bilan bo‘ylashishi uchun mustahkam poydevor qo‘yish istagi yonayotgandek go‘yo. Aslini olganda ham xalqimiz shunga munosibdir. Chunki o‘zining ilm ziyosi ila dunyo sharining narigi tarafini ham yorita olgan ulug‘ ajdodlari, uning o‘rnak olsa bo‘ladigan o‘tmishi, dunyoni o‘zgartirgan aqlu zakovati bor.

Mamlakatimiz rahbarining ilmu ma’rifatga bag‘ishlangan har bir yig‘ilishini kuzatar ekanmiz, ayni shu jihatlarga alohida e’tibor qaratishlarini ko‘rishimiz mumkin. Albatta bu o‘zlikka, millat va Vatanning shonli tarixiga hurmat, ertasiga ishonch tuyg‘usining mustahkamligidandir. Bugun dunyoga yangi O‘zbekiston nomi bilan taralayotgan uchinchi Renessans g‘oyasining jozibasi shuki, u o‘z atrofiga davlatni ham, jamiyatni ham, butun –xalqni ham birlashtira oladi. Bu g‘oyaning milliy g‘oya o‘laroq keng quloq yozishi esa, nazarimda, barchamizning uning mazmunini chuqurroq anglab yetishimizga, teran mushohada yuritishimizga bog‘liqdir.

Shu asnoda Prezidentimizning “Biz Uchinchi Renessans masalasini strategik vazifa sifatida oldimizga qo‘yib, uni milliy g‘oya darajasiga ko‘tarmoqdamiz. Biz maktabgacha ta’lim va maktab ta’limi, oliy va o‘rta maxsus ta’lim tizimi hamda ilmiy-madaniy muassasalarni bo‘lg‘usi Renessansning to‘rt uzviy halqasi, deb bilamiz. Bog‘cha tarbiyachisi, maktab muallimi, professor-o‘qituvchilar va ilmiy-ijodiy ziyolilarimizni esa yangi Uyg‘onish davrining to‘rt tayanch ustuni, deb hisoblaymiz.

Men ishonaman — hurmatli ota-onalar bu tashabbusni albatta qo‘llab-quvvatlab, yangi Renessansning beshinchi halqasi, beshinchi ustuni bo‘ladilar. Va bu ma’naviy-ma’rifiy hayotimizdagi eng mustahkam ustun bo‘ladi, desam, o‘ylaymanki, sizlar to‘la qo‘llab-quvvatlaysizlar”, ded ta’kidlagan nutqlarini qalb

amriga aylantira olsak, umid qilamanki, ushbu g'oyaning cheksiz qudratini o'z hayotimizda yorqin saxnalar ichra ko'ra boshlaymiz.

Foydalangan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga murojaatnomasi. Xalq so'zi. 2020 yil 30 dekabr. №276.
2. Адам Мец. Мусульманский Ренессанс. Изд-во "Наука". Главная редакция Восточной литературы. М., 1966.
3. Ma'naviyat yulduzlari. Mas'ul muharrir: M.M.Xayrullaev. T.: A.Qodiriy nomilagi xalq merosi nashriyoti, 1999.

TA'LIM JARAYONIDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING DOLZARBLIGI, AHAMIYATI

Ismoilov Jaloliddin Kamoliddin o'g'li

Namangan davlat universiteti

Geografiya yo'nalishi talabasi

E-mail: ismoilovjaloliddin5@gmail.com

***Annotatsiya.** Bugungi jadal rivojlanayotgan dunyoda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) ta'lim manzarasida inqilob qildi. Ushbu maqola ta'lim jarayonida AKTdan foydalanishning ahamiyati va dolzarbligini o'rganadi. Unda texnologiyani ta'limga integratsiya qilish usullari, natijalari va oqibatlarini muhokama qilinadi, natijada uning ta'lim kelajagini shakllantirishdagi ahamiyati ta'kidlanadi.*

***Kalit so'zlar:** axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), ta'lim, onlayn ta'lim, raqamli transformatsiya, Pedagogika, talabalarni jalb qilish, masofaviy ta'lim.*

***Annotation.** In today's rapidly developing world, ICT has revolutionized the educational landscape. This article explores the importance and relevance of the use of ICT in the educational process. It discusses the methods, results, and consequences*

of integrating technology into education, which ultimately emphasizes its importance in shaping the future of Education.

Keywords: *information and Communication Technology (ICT), education, online education, digital transformation, pedagogy, student engagement, distance learning.*

Аннотация. *В современном быстро развивающемся мире информационные и коммуникационные технологии (ИКТ) произвели революцию в образовательном ландшафте. В данной статье рассматривается важность и актуальность использования ИКТ в образовательном процессе. В нем обсуждаются методы, последствия и последствия интеграции технологий в образование, в результате чего подчеркивается их важность для формирования будущего образования.*

Ключевые слова: *информационные и коммуникационные технологии (ИКТ), образование, онлайн-обучение, цифровая трансформация, педагогика, вовлечение студентов, дистанционное обучение.*

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) zamonaviy hayotning barcha jabhalari uchun ajralmas bo'lib qoldi va ta'lim ham bundan mustasno emas. AKTning ta'limga qo'shilishi talabalarning o'rganish va o'qituvchilarning o'qitish usullarini o'zgartirdi. Ushbu maqola ta'lim jarayonida AKTdan foydalanishning dolzarbligi va ahamiyatini o'rganishga, uning pedagogikaga, talabalarni jalb qilishga va umumiy o'quv tajribasiga ta'sirini o'rganishga qaratilgan.

AKTning ta'limdagi ahamiyatini baholash uchun biz mavjud adabiyotlarni, shu jumladan tadqiqotlar, hisobotlar va ekspert xulosalarini har tomonlama ko'rib chiqdik. Shuningdek, biz an'anaviy va onlayn ravishda turli xil ta'lim sharoitida AKTni qabul qilish bilan bog'liq ma'lumotlarni tahlil qildik[1].

Ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanish bugungi dunyoda dolzarb va muhim ahamiyatga ega. Ta'limda AKT muhim ahamiyatga ega bo'lgan bir necha asosiy sabablar:

- Ma'lumotlarga kirish: AKT talabalar va o'qituvchilarga juda ko'p ma'lumot va manbalarga, shu jumladan onlayn kutubxonalar, tadqiqot ma'lumotlar bazalari va ta'lim veb-saytlariga kirish imkoniyatini beradi. Bu o'quvchilarga

mavzularni chuqur o'rganish va so'nggi ma'lumotlardan xabardor bo'lish imkonini beradi.

- Kengaytirilgan ta'lim imkoniyatlari: AKT interaktiv va shaxsiylashtirilgan ta'lim uchun turli vositalar va platformalarni taklif etadi. Onlayn kurslar, video ma'ruzalar, simulyatsiyalar va ta'lim dasturlari turli xil ta'lim uslublariga mos keladi, bu esa ta'limni yanada qiziqarli va samarali qiladi.
- Global ulanish: AKT global aloqani osonlashtiradi, talabalar va o'qituvchilarga butun dunyo bo'ylab tengdoshlari, mutaxassisleri va muassasalari bilan hamkorlik qilish va muloqot qilish imkonini beradi. Bu madaniyatlararo tushunishni rivojlantiradi va ta'lim ufqlarini kengaytiradi.
- Yaxshilangan o'qitish va baholash: o'qituvchilar darslarni rejalashtirish, multimedia taqdimotlarini yaratish va o'quvchilarning rivojlanishini kuzatish uchun AKTdan foydalanishlari mumkin. Avtomatlashtirilgan baholash vositalari zudlik bilan fikr-mulohazalarni taqdim etishi mumkin, bu esa yanada samarali o'qitish va o'rganishga imkon beradi.
- Mavjudlik va inklyuzivlik: AKT nogironlar uchun ta'limni yanada qulayroq qilishi mumkin. Ekran o'quvchilari, ovozni aniqlash dasturi va boshqa yordamchi texnologiyalar turli ehtiyojlarga ega talabalar uchun o'yin maydonini tekislashga yordam beradi.
- Moslashuvchanlik va qulaylik: AKT tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan onlayn va aralash ta'lim imkoniyatlari talabalarga o'z tezligida va qulayligida o'rganish imkonini beradi. Ushbu moslashuvchanlik, ayniqsa, kattalar o'quvchilari va band bo'lganlar uchun foydalidir.
- Xarajatlar samaradorligi: AKT ta'lim xarajatlarini turli yo'llar bilan kamaytirishi mumkin, masalan, onlayn darsliklar orqali, masofadan o'qitish uchun sayohat xarajatlarini kamaytirish va resurslarni raqamli almashish imkoniyati.
- Raqamli savodxonlik ko'nikmalari: dunyo tobora raqamli bo'lib borar ekan, talabalar shaxsiy va professional hayotlarida navigatsiya qilish va muvaffaqiyat qozonish uchun raqamli savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishlari kerak. Ta'limdagi AKT talabalarga ushbu muhim ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi.

- Innovatsiya va ijodkorlik: AKT o'qitish va o'rganishda yangilik va ijodkorlikni rag'batlantiradi. O'qituvchilar o'qitishning yangi usullari bilan tajriba o'tkazishlari mumkin va talabalar multimedia loyihalari orqali o'z bilimlarini namoyish etishning ijodiy usullarini o'rganishlari mumkin.
- 21-asr ehtiyojlariga moslashish: tez o'zgaruvchan dunyoda muvaffaqiyat uchun zarur bo'lgan ko'nikma va bilimlar rivojlanmoqda. AKT talabalarni 21-asr talablariga, shu jumladan tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va raqamli ravonlikka tayyorlaydi.
- Ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish: ta'lim muassasalari talabalar faoliyatini baholash, takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlash va tadbirlarni moslashtirish uchun ma'lumotlar tahlilidan foydalanishlari mumkin. Ma'lumotlarga asoslangan ushbu yondashuv ta'lim jarayonini takomillashtirishga yordam beradi.
- Masofaviy ta'lim va Inqirozga tayyorgarlik: COVID-19 pandemiyasi masofadan o'qitishni ta'minlash, favqulodda vaziyatlarda ta'limning uzluksizligini ta'minlash va gibrid ta'lim modellari uchun imkoniyatlarni taqdim etishda AKTning muhimligini ta'kidladi.

Ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish sifatli ta'lim olish imkoniyatini kengaytirish, o'quv tajribasini oshirish va talabalarni raqamli asrga tayyorlash uchun juda muhimdir. Bu o'qituvchilar va o'quvchilarga kuch beradi, innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlaydi va butun dunyo bo'ylab ta'lim tizimlarini takomillashtirishga hissa qo'shadi.

Ta'limda AKTning integratsiyasi an'anaviy pedagogikani qayta shakllantiradigan raqamli transformatsiyani boshladi. O'qituvchilar endi sinfning to'rtta devori bilan chegaralanmaydilar va talabalar barmoq uchida juda ko'p ma'lumotlarga ega. Biroq, raqamli bo'linish va ekran vaqti bilan bog'liq muammolar kabi muammolarni hal qilish kerak.

AKT shuningdek, rasmiy sinflardan tashqari ta'lim olish imkoniyatlarini taqdim etadi. Onlayn kurslar va raqamli hisobga olish ma'lumotlari orqali umrbod o'rganish va takomillashtirish yanada qulayroq bo'lib, bu odamlarga doimiy ravishda o'zgarib turadigan mehnat bozoriga moslashishga imkon beradi[2].

Ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish shunchaki tendentsiya emas; bu bizning o'rganishimiz va o'rgatishimizdagi tub o'zgarishdir. U ta'limni demokratlashtirish, uni butun dunyo bo'ylab odamlar uchun ochiq qilish imkoniyatiga ega. Teng kirishni ta'minlash va raqamli savodxonlikni saqlash kabi muammolar mavjud bo'lsa-da, foyda kamchiliklardan ancha ustundir.

- Hukumatlar va ta'lim muassasalari raqamli bo'linishni bartaraf etish va barcha talabalarning AKT resurslaridan foydalanishini ta'minlash uchun infratuzilma va treninglarga mablag ' sarflashlari kerak.
- O'qituvchilar texnologiyani qabul qilishni davom ettirishlari va o'qitish usullarini AKTning barcha imkoniyatlaridan foydalanish uchun moslashtirishlari kerak.
- Ta'lim texnologiyalari sohasidagi tadqiqotlar va ishlanmalar AKTning ta'limga ta'sirini yanada kuchaytirish uchun rag'batlantirilishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ta'limning ajralmas vositasiga aylandi. Ularning dolzarbligi va ahamiyati ta'limni o'zgartirish, uni hamma uchun ochiq qilish va talabalarni raqamli kelajakka tayyorlash qobiliyatidadir. AKTni qabul qilish shunchaki variant emas; bu ta'limning rivojlanayotgan manzarasida zaruratdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Кузьмина, Н.В. Педагогическое мастерство учителя как фактор развития способностей учащихся / Н.В. Кузьмина//Вопросы психологии. – 1984. - № 1. – С. 20-26.
2. Кузьмина, Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения /Н.В. Кузьмина. – М.: 1990. 3
3. Мартынова, Е.Б. Новые технологии в предпрофильной подготовке школьников/ Е.Б. Мартынова// Биология в школе. – 2004. - № 8. – С. 36 – 39

VATANPARVARLIK TUSHUNCHASI HAMDA TALABALARARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASH YO'LLARI

Shaxzod No'monov

Namangan davlat universiteti Tabiiy fanlar fakulteti talabasi

***Annotatsiya:** mamlakatimizda yoshlarni ma'nan yetuk va jismonan sog'lom shaxsni kamol toptirish sohasida muayyan ishlar amalga oshirildi. Yoshlarda vatanparvarlik hissini shakllantirishga oid tushunchalar, qarashlar haqida so'z boradi. Maqolada yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda oliy ta'lim va o'rta ta'lim tizimida qilinishi zarur bo'lgan ishlar tadqiq etilgan.*

***Kalit so'zlar:** vatanparvarlik, kitob va risolalar, maqsad, san'at sohasi, estetik ehtiyojlar, madaniy-ma'rifiy faoliyat*

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan so'ng ma'naviy-ma'rifiy ishlarga davlatimiz siyosatining muhim ustivor masalalaridan biri sifatida qarala boshladi. Yurtimizda mustaqillik shamollari esa boshlagan davrdanoq, kishilar ongi, dunyoqarashi, tafakkuri, maqsad va intilishlarida, bir so'z bilan aytganda ma'naviy-mafkuraviy olamida, ruhiy tabiati va hatto qiyofasida ulkan o'zgarishlar paydo bo'laboshladi. Chunki, mustaqillik erkinlik, milliylik, vatanparvarlik darvozalarini ochib, insonlarni ezgulik sari boshladi. Davlatimiz rahbari Sh. Mirziyoyev - Mustaqillik yillarida mamlakatimizda yoshlarni vatanparvarlik, milliy an'ana va qadriyatlarimizgahurmat ruhida tarbiyalash, ma'naviy etuk va jismonan sog'lom barkamol avlodni voyaga yetkazish, ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish borasida muayyan ishlar amalga oshirildi. Shu bilan birga, sohadagi vaziyat va amalga oshirilgan tadbirlar tahlili yoshlarning keng qatlamlariga daxldor bo'lgan dolzarb masalalar, ayniqsa, uyushmagan yoshlarning hayotda o'z o'rnini topishi uchun munosib sharoit yaratish, ularni har tomonlama qo'llab quvvatlash, kasbga yo'naltirish va bandligini ta'minlash, tashabbuslarini rag'batlantirish borasidagi ishlar talab darajasida tashkil etilmaganidan dalolat bermoqda», - deb bu borada qilishimiz lozim bo'lgan ishlar haqida aniq vazifava ko'rsatmalarni berib o'tdilar. Bu so'zlar zamirida hali oldimizda bu sohada judako'p

ishlarni qilishimiz lozimligini hayotni o'zi isbotlamoqda. - Maqsadimizga erishish yangi demokratik jamiyatni qurish, islohatlarning taqdirini qanday kuchlarga ega ekanliklarimizga, yoshlarimiz qanday madaniy va professional saviyaga erishganligiga, qanday g'oyalarga e'tiqod qilishiga, ma'naviy jihatdan qanchalik boyishiga bog'liqdir»- deydi O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Karimov.

Shu bois yoshlarning ma'lumot olish imkoniyatini oshirish, milliy umuminsoniy tiklanish g'oyasini amalga oshirishga qodir yangi avlodni tarbiyalash eng muhim vazifalarimizdan biridir. Shuning uchun bugungi kunda o'zbek xalqining asrlar davomida shakllangan umuminsoniy ma'naviyatini va milliy qadriyatlarini singdirish yoshlarni vatanparvar, barkamol inson qilib tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakatimizda yosh avlodni Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash madaniyat va san'at sohasining asosiy masalalaridan biri sifatida qaralmoqda. Chunki, madaniyat va san'at jamiyat hayotining muhim ajralmas qismi bo'lib, u inson ruhiyatiga kuchli ta'sir ko'rsatish imkoniyatiga ega. Milliy Vatanparvarlik haqida so'z borganda, bu o'zbek xalqining qoniga singib ketgan iymon, insof, mehr-muhabbat, oqibat, shavqat, or-nomus, ona yurtiga, o'z eliga sadoqat ahloqiy ma'naviy qadriyatlar, g'oyalar, qarashlar yig'indisi tushuniladi.

Ta'lim muassasalarida ham Vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish, tarbiyalash ta'limining asosiy mazmunini tashkil etmoqda. Vatanparvarlik his-tuyg'ularini shakllantirishda O'zbekistonning davlat ramzlari bayroq, gerb, madhiya, o'zbek tili, Konstitutsiya va boshqa shu millatga, shu zaminga xos, mos bo'lgan tuyg'ular, fazilatlar o'tkazilayotgan madaniy-ma'rifiy faoliyatda o'z aksini topmoqda. Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash masalasi davlat darajasidagi masalalardan bo'lganligi bois, bunday maqsadlarga aniq rejalashtirilgan yo'l xaritalarida belgilangan vazifalardan iborat ishlarni hayotga tatbiq etish orqali amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

Vatanparvarlik mavzusida juda ko'p olim-u ulamolarimizning ijod namunalariyu, bu haqdagi fikrlari bizgacha yetib kelgan. Amir Temur, Alisher Navoiy, Muhammad Zaxiriddin Bobur, Mirzo Ulug'bek va boshqa ajdodlarimizning ijod namunalari hozirgi kungacha, ya'ni bizning zamonamizda ham o'ziga xos o'rin

egallagan bo'lib, yoshlar tarbiyasida ibrat, namuna sifatida qo'llanib kelinmoqda. Vatan tushunchasini har kim har xil ma'noda, o'zining tushunish darajasida talqin qiladi. Bu - insonning tug'ilgan, kindik qoni to'kilgan joydir, bolalik, yoshlik davri o'tadigan, ta'lim-tarbiya topadigan, safar qilsa, mudom qo'msaydigan joydir. Vatanni sevish, uning ravnaqi yo'lida xizmat qilish, uni yomon ko'zdan, qora kuchlardan himoya qilish, uning sha'nini himoya qilish - bularning barchasi siz-u bizning oldimizda turgan mas'uliyatli vazifalardandir. Vatan tushunchasini, uni sevish, ardoqlash, himoya qilish tuyg'usi nafaqat insonda, balki hayvonot olamida ham kuzatish mumkin. Baliq suvga, hayvon o'zining iniga, hasharot uyasiga intiladi. O'sha tafakkur qilmaydigan jonzotlar ham, hasharotlar ham o'zining uyini taniydi, uni quradi, unda jufti bilan yashab, naslini davom ettiradi, zarur paytda uni himoya qiladi. Shunday ekan, aqlu zakovat, tafakkur ato etilgan, borliqdagi mavjudotlarning gultoji bo'lgan insonda esa bu tuyg'u yuksak darajada rivojlangan bo'lishi lozim. Shiddat bilan rivojlanib borayotgan davrda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ishlar ko'lami kundan-kunga kengayib bormoqda. Davlatimiz rahbarining sayi-harakatlari, tashkibuslari bilan yurtimiz hayotida misli ko'rilmagan darajadagi taraqqiyotning pog'onalarini ko'rib guvohi bo'lib turibmiz. Insonlarning tinchhotirjam yashashi, ularning manfaatlarini himoya qilish, yurtimizni jahon arenasiga chiqarish, obro'yini ko'tarish, Prezidentimizning ta'birlari bilan aytganda, «xalqni rozi qilish» yo'lida qilinayotgan barcha ishlar, islohotlar jamiyatimiz taraqqiyotida muhim strategikmasala sifatida qaralmoqda. O'zbekistonni yanada rivojlantirishning Harakatlar Strategiyasida belgilangan beshta ustivor yo'nalishlari mazmunida ham shu yurtda yashayotgan xalqimizning moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini qondirish, ularning farovon turmush tarzini yaxshilash, yurtimizning jahon hamjamiyati oldida nufuzi, obro'yini oshirish va boshqa masalalar turibdi. Bunday ulug' ishlarni amalga oshirishda vatanparvarlik tuyg'usi kuchli insonlarning fidoiyligi muhim ahamiyat kasb etadi. "Vatan" - arabcha so'zdan olingan bo'lib, - «Ona yurt» degan ma'noni anglatadi.

Vatan insonning kindik qoni to'kilgan, avlod va ajdodlari tug'ilgan joyi, ijtimoiy muhiti va inson, uning hayoti va ma'naviy tushunchalarni anglatadi. - Vatanparvarlik -deganda Vatanga sadoqat, unga xizmat qilish, yurt tinchligini asrash, Vatan ravnaqi uchun faol bo'lishga undaydigan ma'naviy - axloqiy fazilatlar

tushuniladi. Vatanparvarlik - ota-bobolarimizdan meros qolgan zaminni sevish, yurtning o'tmishi va kelajagi, xalq urfodatlarini, kuy-qo'shiqlarini, qadriyatlarini asrash va rivojlantirish demakdir».

Jahon hamjamiyatida ijtimoiy siyosiy vaziyatlarning keskinlashaётgan bir sharoitida o'quvchi yoshlarda vatanparvarlikni shakllantirish muhim ahamiyatga ega.

Quyidagilar yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning asosiy vazifalari hisoblanadi:

1. yoshlarni milliy g'oya va Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash, ularning qalbi va ongiga Vatan himoyasi sharaflari va muqaddas burch yekanini chuqur singdirish;

2. qadimiy tariximiz va madaniyatimiz, jonajon Vatanimizning mustaqilligi va ravnaqi yo'lida fidokorona kurashgan milliy qahramonlarimiz bilan faxrlanish, ularga munosib bo'lish tuyg'usini shakllantirish, milliy armiyamizning qudrati va salohiyatiga bo'lgan ishonchni kuchaytirish;

3. milliy armiyamizga jismonan baquvvat va ma'nan yetuk yoshlar zarurligi, harbiy xizmat har bir O'zbekiston fuqarosi uchun muqaddas burch yekani haqidagitushunchani hamda bu boradagi nazariy-amaliy ko'nikmalarni mustahkamlash;

4. yoshlarda yon-atrofimiz va jahonda ro'y berayotgan siyosiy-ijtimoiy jarayonlarga milliy manfaatlarimizdan kelib chiqqan holda yondashishko'nikmalarini, turli ichki va tashqi tahdidlarga qarshi mafkuraviy immunitetni

5. Har qanday murakkab vaziyatlarda tezkor va mustaqil qaror qabul qilish, zamonaviy harbiy-texnika vositalaridan samarali foydalanish malakasiga yega yoshlarni tarbiyalash;

6. O'zbekiston manfaatlarini nafaqat harbiy sohada, balki hayotning barcha jabhalarida himoya qilishga tayyor turish, yurt uchun fidoyi bo'lish — bu bugungi kun talabi yekanini hayotiy misollar va ta'sirchan vositalar orqali yoshlar ongiga singdirib borish.

Yoshlar tarbiyasi masalasi davlatimiz siyosatining hozirgi kunda eng muhim strategik vazifalaridandir. Yoshlar tarbiyasi tarbiyalash va ularning shaxsini har

tomonlama kamol toptirish barcha umumta'lim maktablari zimmasiga yuklatilgan. Bu vazifalar o'quvchilarda barcha qobiliyatni o'sishiga, ijodiy intilishni vujudga keltirishga asosiy omil bo'lib hisoblanadi. Ilg'or g'oyalarni davrimizda roy berayotgan o'zgarishlarni, shuningdek, tarixiy mavzularni zamonaviy ruhda tushuntirish o'g'il va qizlarda g'oyaviy e'tiqodni ma'naviy dunyoqarashni tarbiyalash uchun boy manba bo'lib hisoblanadi. Shundagina yosh avlod ruhiga hishayajonli ta'sir ko'rsatadigan ularda mardlik, jasurlikni, tashabbuskorlikni tarbiyalaydigan mustahkam milliy tarbiya tizimi tarkib topadi. Vatanparvarlik tushunchasi ko'pincha harbiy faoliyatga nisbatan ishlatiladi. Bir jihatdan olib qaralganda, bu to'g'ri. Ammo, biz bu tuyg'uni faqat harbiylarga nisbatan ishlatsak, biz vatanparvarlikning tor ma'noda qo'llagan bo'lamiz. Vatanparvarlikni barcha faoliyat doirasida ko'rish maqsadga muvofiqdir. Vatan tushunchasi keng va tor ma'nolarda qo'llash mumkin. Keng ma'nodagi tushunchasi: Vatan - bir xalq vakillari jamuljam yashab turgan, ularning ajdodlari azalazaldan iqtiqomat qilgan hudud nazarda tutilsa, tor ma'nodagisi esa kishi tug'ulib o'sgan uy, mahalla, qishloq nazarda tutiladi. O'zbeklarda falonchi vatanli bo'ldi, deyilganda o'sha odam uy-joyli, boshpanali bo'ldi degan ma'no ham shu nuqtai nazardan aytilgan bo'lsa kerak. Alisher Navoiy ijodida Vatan tushunchasi keng ma'nolarda qo'llanilgan. Bir ta'rifida Vatan so'zini geografik ma'noda, ya'ni, tug'ilib, o'sib-ulg'aygan joy mazmunida tadbiq etgan. Masalan, shoir ustodi Sayyid Hasan Ardasheriga yozgan she'riy maktubida: Ki bo'lmoq vatan ichra dushvor edi, Ko'ngulga jafodaf'i ozor edi, - derkan, ona shahri Hirotnie'tiborga olgan. Ustod Maqsud Shayhzoda aytganidek, Navoiy «hatto Xuroson saltanatining yiroq viloyatlariga borganda ham o'zini "g'urbatda" his etgan», degan qarashlar mavjud. Navoiy 1465-66 yillarga qadar, asosan, Hirot va Mashhadda yashagan. She'rdagi "g'urbat" so'zidan ko'rinib turibdiki, bu she'rni u o'z vatani Hirotida emas, balki g'urbatda - musofirlikda, demak, Mashhadda yozgan bo'lishi kerak, degan taxminlar ham mavjud «Navoiyning o'z tug'ilgan ona shahri Hirotidan, qavmu qarindoshlaridan uzoq Mashhadda kechirgan yillari ancha mashaqqatli bo'lgan bo'lsa kerakki, - deydi professor Abduqodir Hayitmetov, - u «Majolisun nafa'is»da u yillarni eslab o'zini "g'arib" deb ataydi va kasal bo'lib qolganda «bir joyda yiqilib qolganini aytadi». Tadqiqotchining taxminicha, ruboiy «shu vaqtlarda (ya'ni Mashhadda - I. H.)

yozilgan bo’lsa ajab emas». Demak, “g’urbat” va “g’arib” to’rtlikdagi “belgi” so’zlar bo’lib, ruboiyning yaratilgan vaqti, bosh g’oyasi va lirik qahramonning qayg’uli holatini anglashga «ochqichidir. Darhaqiqat, xuddi shunday: G’urbatda g’arib shodmon bo’lmas emish...Shu misraning o’zi go’yo tugal mazmunli she’r. Uni o’qigan zahoti, yurtidan yiroqlardagi kishining qismati tasavvurda qariyb to’la jonlanadi. Vatandan judolig’urbat. G’urbatda yashash - g’ariblik. G’arib - shodlikdan mahrum bir bechora. Ruboiyning oxirgi baytidagi obrazli qiyos Vatan va farzand o’rtasidagi bog’liqlikni chuqur isbotlaydi. Barkamol avlod ta’lim va tarbiyasi bilan bog’liq qarashlarni Alisher Navoiyning hayoti va ijodiy faoliyatida juda ko’p uchratamiz. Ma’lumki, Navoiy ham ijodkor, ham amaldor sifatida el osoyishtaligini saqlash, qishloq va kentlarni obodonlashtirish, yoshlarni bilim olishga chorlash uchun amaliy sharoitlar yaratishda tinmas va tolmas tashabbuskor bo’lgan. U o’z asarlarida bu g’oyalarni keng targ’ib etgan. Navoiy asarlaridagi g’oyalar, o’z davrida ilgari surilgan va amalga oshirilgantadbirlar mazmun va mohiyatini bugungi kunda yosh avlod tarbiyasi bilan bog’liq tadbirlarda keng qo’llashimiz zarur.

Foydalanayotgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi 2017 yil 7 fevral, PF-4947-son farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 5 iyundagi “Yoshlarga oid davlat siyosati” to‘g‘risidagi Farmoni. O‘zbekiston Respublikasining 2016 yil 14 sentyabrdagi “Yoshlarga oid davlat siyosati” to‘g‘risida»gi Qonun (O‘RQ-406-son).
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Xavfsizlik kengashining kengaytirilgan tarkibdagi majlisidagi nutqi, 11.01.2018-yil.
4. Mengliyev, B. (2022). PEDAGOGICAL COMPETENCE OF A MODERN PHYSICAL EDUCATION TEACHER. Science and innovation, 1(B7), 554-556

TA'LIM TARBIYA TIZIMIDA GEOGRAFIYA O'QITISH METODIKASI

Ismoilov Jaloliddin Kamoliddin o'g'li

Namangan davlat universiteti

Geografiya yo'nalishi talabasi

E-mail: ismoilovjaloliddin5@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola zamonaviy ta'lim tizimida geografiyani o'qitish metodologiyasini o'rganadi. Geografiya ta'limi har tomonlama rivojlangan o'quv dasturining muhim tarkibiy qismi bo'lib, dunyo va uning murakkabliklarini chuqurroq tushunishga yordam beradi. O'qitishning samarali usullari talabalarni jalb qilish va mazmunli o'quv tajribalarini targ'ib qilish uchun juda muhimdir. Ushbu maqolada geografiya ta'limini yanada qiziqarli, interaktiv va dolzarb qilish uchun o'qituvchilar foydalanishi mumkin bo'lgan turli yondashuvlar va strategiyalar muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Geografiya ta'limi, o'qitish metodikasi, geografik savodxonlik, o'quv dasturlarini ishlab chiqish, talabalarni jalb qilish, texnologiyalar integratsiyasi.

Annotation. This article explores the methodology of teaching geography in the modern educational system. Geography education is an important component of a comprehensively developed curriculum and helps to understand the world and its complexities in a deeper way. Effective teaching methods are critical to engaging students and promoting meaningful learning experiences. This article discusses various approaches and strategies that teachers can use to make geography education more interesting, interactive and relevant.

Keywords: geography education, teaching methodology, geographic literacy, curriculum development, student engagement, technology integration.

Аннотация. В данной статье рассматривается методика преподавания географии в современной системе образования. Географическое образование является важным компонентом комплексной учебной программы, помогающей глубже понять мир и его сложности. Эффективные методы обучения имеют решающее значение для вовлечения студентов и

продвижения значимого опыта обучения. В этой статье обсуждаются различные подходы и стратегии, которые учителя могут использовать, чтобы сделать географическое образование более увлекательным, интерактивным и актуальным.

***Ключевые слова:** географическое образование, методика преподавания, географическая грамотность, разработка учебных программ, вовлечение студентов, интеграция технологий.*

Geografiya-bu odamlarga atrof-dagi dunyoni tushunishga yordam beradigan hayotiy mavzu. U odamlar, joylar va atrof-muhit o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganadi, global ongini rivojlantiradi va qaror qabul qiladi. Samarali geografiya ta'limini ta'minlash uchun ta'lim tizimida mustahkam o'qitish metodikasini yaratish juda muhimdir. Ushbu maqolada geografiyani o'qitishga annotatsiya, kalit so'zlar, kirish bo'limi, metodlar bo'limi, natijalar bo'limi, munozara bo'limi, xulosalar va takliflar kabi kompleks yondashuv keltirilgan.

Samarali geografiya ta'limining asosi yaxshi tuzilgan o'quv dasturida yotadi. O'quv dasturlarini ishlab chiquvchilar jismoniy, inson va atrof-muhit geografiyasini qamrab oladigan kurslarni loyihalashlari kerak. Tarix va ijtimoiy fanlar kabi boshqa fanlar bilan integratsiya talabalarga geografiyaning kundalik hayotidagi ahamiyatini ko'rishga yordam beradi.

Faol ta'lim strategiyalarini kiritish talabalarining faolligini oshiradi. Guruh loyihalari, ekskursiyalar va rol o'ynash faoliyati kabi usullar talabalarga geografik tushunchalarni Real sharoitda qo'llashga imkon beradi. Faol o'rganish tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Geografiyani interaktiv va qulay qilish uchun texnologiyadan foydalaning. Geografik axborot tizimlari (GIS), onlayn xaritalar va virtual sayohatlar amaliy tajribalarni taqdim etadi, mavhum tushunchalarni aniq qiladi. Geografik hodisalarni chuqurroq tushunish uchun talabalarni raqamli manbalarni o'rganishga va ma'lumotlarni tahlil qilishga undash.

Ta'lim tizimida geografiyani o'qitish o'quvchilarga atrof-dagi dunyoning jismoniy va madaniy jihatlarini tushunishga yordam beradigan turli xil metodologiya va yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Muayyan metodologiya sinf

darajasiga, ta'lim maqsadlariga, mavjud resurslarga va umumiy o'quv dasturiga qarab farq qilishi mumkin. Geografiyani o'qitish metodikasi haqida umumiy ma'lumot:

Geografiya ko'pincha xaritalarni o'qish, sayohatlar va interaktiv loyihalar kabi amaliy mashg'ulotlarni o'z ichiga oladi. Talabalar geografik ma'lumotlarni o'rganish va tahlil qilish uchun xaritalar, globuslar, atlaslar va geografik axborot tizimlaridan (GIS) foydalanishlari mumkin[1].

- Ma'ruza va munozara: o'qituvchilar ma'ruzalar orqali geografik tushunchalar va mavzular haqida umumiy ma'lumot berishlari mumkin. Buning ortidan ko'pincha tanqidiy fikrlash va talabalarning faolligini rag'batlantirish uchun sinfdagi munozaralar olib boriladi.
- Ko'rgazmali qurollar: fotosuratlar, videolar, diagrammalar va infografika kabi ko'rgazmali qurollardan foydalanish geografik tushunchalarni yanada qulayroq va qiziqarli qilishi mumkin. Vizual tasvirlar talabalarga mavhum tushunchalarni tushunishga va Real misollarni ko'rishga yordam beradi.
- Texnologiya integratsiyasi: geografiyani o'qitishda kompyuterlar, internet va GIS dasturlari kabi zamonaviy texnologiyalar muhim rol o'ynaydi. Talabalar ushbu vositalardan tadqiqot, ma'lumotlarni tahlil qilish va multimedia taqdimotlarini yaratish uchun foydalanishlari mumkin.
- Amaliy tadqiqotlar: muayyan amaliy tadqiqotlar yoki hayotiy misollarni o'rganish o'quvchilarga geografiya hodisalar, madaniyatlar va jamiyatlarga qanday ta'sir qilishini tushunishga yordam beradi. Amaliy tadqiqotlar mintaqaviy farqlar va global muammolarni tasvirlash uchun ayniqsa foydali bo'lishi mumkin.
- Loyiha asosida o'qitish: geografiya bilan bog'liq loyihalarni belgilash o'quvchilarni mavzularni chuqur o'rganishga undaydi. Masalan, talabalar ma'lum bir mamlakat, mintaqa yoki atrof-muhit muammosini tadqiq qilishlari va taqdim etishlari mumkin. Loyihaga asoslangan ta'lim tanqidiy fikrlash, tadqiqot qobiliyatlari va ijodkorlikni rivojlantiradi.
- Dala sayohatlari: mahalliy yoki mintaqaviy geografik joylarga sayohatlar talabalarga bevosita tajriba va mavzuni chuqurroq tushunish imkonini beradi. Muzeylar, tabiiy diqqatga sazovor joylar yoki shahar markazlariga tashrif buyurish ma'rifatli bo'lishi mumkin.

- Darslararo integratsiya: Geografiya tarix, fan, iqtisodiyot va atrof-muhitni o'rganish kabi boshqa fanlar bilan birlashtirilishi mumkin. Ushbu fanlararo yondashuv talabalarga geografiyaning hayotning turli jihatlari bilan qanday bog'liqligini ko'rishga yordam beradi.
- Global Istiqbol: bugungi o'zaro bog'liq dunyoda global istiqbolni rag'batlantirish juda muhimdir. O'qituvchilar global muammolarni, madaniy xilma-xillikni va turli mintaqalarning o'zaro bog'liqligini ta'kidlashlari kerak.
- Baholash: baholash usullari viktorinalar, testlar, insholar, taqdimotlar va guruh loyihalarini o'z ichiga olishi mumkin. Baholash talabalarning geografik tushunchalar haqidagi tushunchalarini, tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini va bilimlarni Real vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini baholashi kerak.
- Hozirgi voqealar: geografiyani dolzarb voqealar va global muammolar bilan bog'lash mavzuni dolzarb va qiziqarli qiladi. O'qituvchilar iqlim o'zgarishi, migratsiya va geosiyosiy mojarolar kabi mavzular bo'yicha yangiliklar va munozaralarni o'z ichiga olishi mumkin.
- Tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish: Geografiya ta'limi tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini va shaharsozlik, atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy ofatlarni boshqarish kabi geografiya bilan bog'liq haqiqiy muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirishi kerak.
- Madaniy sezgirlik: madaniy sezgirlikni targ'ib qilish va turli madaniyatlarni qadrlash geografiya ta'limining muhim jihati hisoblanadi. O'qituvchilar turli madaniyatlar va istiqbollarga hurmatni rag'batlantirishlari kerak.
- Barqarorlik ta'limi: Geografiya ta'limi ekologik barqarorlikni va yer resurslarini mas'uliyatli boshqarish muhimligini ham ta'kidlashi mumkin[2].

Umuman olganda, geografiyani o'qitish metodikasi dinamik, qiziqarli va talabalarning ehtiyojlari va qiziqishlariga, shuningdek, ta'lim tizimining maqsadlariga mos bo'lishi kerak. Geografiya-bu o'quvchilarga atrofdagi dunyoni va u duch keladigan muammolarni tushunadigan global fuqarolarning xabardor bo'lishiga yordam beradigan fan. Ushbu metodologiya samarali bo'lsa-da, qiyinchiliklar paydo bo'lishi mumkin, jumladan:

Hamma ta'lim muassasalarida ilg'or texnologiyalar yoki tez-tez sayohatlarni tashkil qilish vositalaridan foydalanish imkoniyati mavjud emas. Resurs

cheklovlarini hal qilish virtual sayohatlar va ochiq kodli dasturiy ta'minot kabi ijodiy echimlarni talab qiladi[3].

Geografiya o'qituvchilari rivojlanayotgan texnologiyalar va o'qitish strategiyalari bilan dolzarb bo'lib qolish uchun doimiy ravishda malaka oshirishga muhtoj. Maktablar o'qituvchilarini qo'llab-quvvatlash uchun o'quv dasturlariga mablag ' sarflashlari kerak.

Ushbu keng qamrovli metodikadan foydalangan holda ta'lim tizimida geografiyani o'qitish talabalarning geografik savodxonligini, faolligini va texnologik mahoratini oshiradi. Faol ta'lim strategiyalari va texnologiyalarini birlashtirib, o'qituvchilar geografiyani turli xil talabalar jamoasiga yanada qulayroq va jozibali qilishlari mumkin[4].

Geografiya o'qituvchilari, o'quv dasturlarini ishlab chiquvchilar va texnologiya mutaxassisleri o'rtasida o'qitish usullari va resurslarini doimiy ravishda takomillashtirish uchun hamkorlikni rag'batlantirish.

Mahalliy jamoalar va tashkilotlarni ekskursiyalar va amaliy tajribalarni qo'llab-quvvatlash uchun jalb qiling, hatto resurslar cheklangan sharoitlarda ham[5].

Baholash va baholash: Talabalarning taraqqiyotini o'lchash va o'qitish usullarini mos ravishda sozlash uchun muntazam baholarni amalga oshiring. O'quv dasturining samaradorligini baholang va kerakli yaxshilanishlarni amalga oshiring.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim tizimida geografiyani kompleks metodikadan foydalangan holda o'qitish talabalarning dunyo haqidagi tushunchalarini boyitadi va kelajak uchun zarur ko'nikmalar bilan jihozlaydi. O'quv dasturlarini ishlab chiqish, faol ta'lim strategiyalari va texnologiya integratsiyasini birlashtirib, biz kelajak avlodga global fuqarolardan xabardor bo'lish imkoniyatini bera olamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyoti poydevori. – Toshkent: Sharq, 1997- yil.
2. X. Vahobov, F. Saydamatov, N. Eshpo'latov. Geografiya ta'limida qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish. Xalq ta'limi. 2007-yil. N_1

3. M. Jo’raboyev. Geografiya o’qitishda predmetlararo aloqa. – Toshkent: O’qituvchi, 1983-yil.
4. R. Qurbonniyozov. “O’zbekiston geografiyasi” qiziqarli savol – topshiriqlar. – Toshkent: O’qituvchi, 1997-yil.
5. H. Vahobov, N. R. Alimqulov, N. B. Sultanova. Geografiya o’qitish metodikasi. Darslik. Toshkent, 2020-yil.

OLIV TA’LIM TIZIMIDAGI ISLOHOTLAR

Qosimov Xamidullo Abduqaxxor o’g’li

*Namangan Davlat universiteti Yuridik fakulteti Milliy g’oya, ma’naviyat
asoslari va huquq ta’limi yo’nalishi talabasi*

(qosimovxamidullo852@mail.com) (tel:+998941715957)

*Ilmiy rahbar: Namangan Davlat universiteti Milliy g’oya va huquq ta’limi
kafedrasi dotsenti. Temurbek Islomovich Ismoilov*

(temur_86@gmail.ru) (tel:+998999721982)

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada oliy ta’lim tizimida bugungi kunda olib borilayotgan islohotlar va ularining samarasi negizida talaba yoshlarga berilayotgan imkoniyatlar, oliy ta’lim tizimida rivojlanish bugun kun talaba yoshlari uchun sari samarli yo’l ekanligi barcha soxlarda zamonaviy texnologiya sohalorida erishilayotgan yutuqlar uzluksiz ta’lim tizimining barcha bosqichlarida faoliyat yuritayotgan ta’lim muassasalari uchun yangi avlod darsliklarini yaratishli haqida ma’lumotlar berilgan.*

***Kalit so’zlar:** Oliy ta’lim, zamonaviy texnologiyalar, onlayn ta’lim, an’anaviy ta’lim sifati, ilm-fan, o’quv dasturlari, rivojlanish, metodologiya, tadqiqot*

***Абстрактный:** В данной статье реформы, проводимые в системе высшего образования сегодня и возможности, предоставляемые студентам по их результатам, развитие в системе высшего образования - это плодотворный путь для студентов сегодня, достижения в области современных технологий в по всем направлениям системы непрерывного*

образования приведены сведения о создании учебников нового поколения для образовательных учреждений, действующих на всех этапах.

***Ключевые слова:** Высшее образование, современные технологии, онлайн-образование, качество традиционного образования, наука, учебная программа, разработка, методология, исследование.*

***Abstract:** In this article, the reforms carried out in the higher education system today and the opportunities given to students based on their results, the development in the higher education system is a fruitful path for the students today, the achievements in the fields of modern technology in all areas of the continuous education system information about the creation of new generation textbooks for educational institutions operating at all stages is given.*

***Key words:** Higher education, modern technologies, online education, quality of traditional education, science, curriculum, development, methodology, research*

Yangi O'zbekiston bugungi taraqqiy etayotgan davrda rivojlanishda kundun kun yaxshi natijalarga erishmoqda. Ta'lim mazmunini isloh qilib, uni jahon ta'lim standartlariga muvofiq lashtirishda ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy alohida e'tibor berilgan. Jamiyat rivojidadagi ilmiy-texnikaviy taraqqiyot ishlab chiqarishni texnologiyalashtirishga olib keladi. Hozirgi davrda texnologiyalashtirish jarayoni hayotimizga shiddat bilan kirib kelmoqda. Oliy ta'lim jamiyatlar, iqtisodiyotlar va individual hayotni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. So'nggi yillarda turli muammo va imkoniyatlar oliy ta'lim tizimida islohotlar o'tkazish zaruratini keltirib chiqardi. Ushbu islohotlar foydalanish imkoniyati, arzonligi, sifat kafolati, mehnat bozori ehtiyojlariga mosligi va global raqobatbardoshlik kabi muammolarni hal qilishga qaratilgan. Ushbu maqola oliy ta'lim tizimida barcha uchun teng huquqli foydalanishni ta'minlashda mukammallikni rivojlantirishga qaratilgan asosiy islohotlarni o'rganadi. Oliy ta'limni isloh qilishning asosiy maqsadlaridan biri ijtimoiy-iqtisodiy kelib chiqishidan qat'i nazar, barcha shaxslar uchun foydalanish imkoniyatini oshirishdan iborat. Bundan tashqari, onlayn ta'lim platformalari an'anaviy oliy ta'lim muassasalariga kirish imkoniyatiga ega bo'lmaganlar uchun maqbul variant sifatida paydo bo'ldi. Yuqori sifatli ta'limni ta'minlash ish kuchiga kirishga tayyor malakali bitiruvchilarni yetishtirishda muhim ahamiyatga ega.

Ko'pgina mamlakatlar akademik standartlar, o'qitish metodologiyasi, tadqiqot natijalari va talabalar natijalarini kuzatish uchun milliy sifatni ta'minlash agentliklarini tashkil qilmoqda yoki mavjudlarini kuchaytirmoqda. Ta'lim muassasalarida doimiy takomillashtirishni rag'batlantirish uchun akkreditatsiya jarayonlari qayta ko'rib chiqilmoqda.

Oliy ta'lim sohasidagi islohotlar oliygohlarni taraqqiyotning asosiy omili sifatida tadqiqot va innovatsiyalarga e'tibor qaratishga undamoqda. Hukumatlar ilmiy-tadqiqot infratuzilmasiga sarmoya kiritmoqda, ilg'or tadqiqot markazlarini tashkil qilmoqda va akademiya va sanoat o'rtasidagi hamkorlikni rag'batlantirmoqda. Bunday tashabbuslar ilg'or kashfiyotlar, texnologik yutuqlarga olib keladi va talabalarda tadbirkorlik madaniyatini tarbiyalaydi. Tez rivojlanayotgan mehnat bozori bitiruvchilardan sanoat talablariga javob beradigan zamonaviy ko'nikmalarga ega bo'lishni talab qiladi. Oliy ta'lim sohasidagi islohotlar o'quv dasturlarini muntazam ravishda ish beruvchilar va soha mutaxassislari takliflari asosida yangilab borishni nazarda tutadi. Institutlar talabalarni tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish qobiliyati, jamoada ishlash va moslashuvchanlik kabi maxsus bilimlar va ko'chiriladigan ko'nikmalar bilan jihozlash uchun o'z dasturlariga fanlararo yondashuvlarni kiritmoqda.

Globalashuv oliy ta'lim tizimlarini xalqaro miqyosda raqobatbardosh bo'lishini va talabalarni xilma-xil va o'zaro bog'langan dunyoga tayyorlashni majburiy qilib qo'ydi. Islohotlar talabalar va professor-o'qituvchilar almashinuvini rag'batlantirish, xalqaro hamkorlikni yo'lga qo'yish, qo'shma diplom dasturlarini taklif qilish va transchegaraviy ilmiy hamkorlikni osonlashtirishni o'z ichiga oladi. Xalqaro ta'sir madaniy tushunishni, madaniyatlararo muloqot ko'nikmalarini oshiradi va bitiruvchilarni global mehnat bozorida muvaffaqiyatga erishishga tayyorlaydi. Raqamli texnologiyalar ta'limni etkazib berish va undan foydalanishda inqilob qildi. Islohotlar texnologiyani aralash ta'lim modellari, virtual sinflar va onlayn resurslar kabi o'qitish metodologiyalariga integratsiyalashuvini rag'batlantirmoqda. Institutlar infratuzilmaga sarmoya kiritmoqda va o'quv tajribasini oshirishda texnologiyadan samarali foydalanish uchun professor-o'qituvchilarga treninglar o'tkazmoqda.

Oliy ta'lim tizimidagi islohotlar yanada inklyuziv, dolzarb va global miqyosda raqobatbardosh ta'lim landshaftini yaratish uchun muhim ahamiyatga ega. Mavjudlik, sifat kafolati, tadqiqot innovatsiyalari, zamonaviy o'quv dasturlari, xalqarolashtirish sa'y-harakatlari va texnologiya yutuqlarini qamrab olishga e'tibor qaratish orqali oliy ta'lim muassasalari talabalarni tez o'zgaruvchan dunyoda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar bilan yaxshi jihozlashlari mumkin. Islohotlar jahon miqyosida oliy ta'lim tizimini shakllantirishda davom etar ekan, talabalar va butun jamiyat uchun yorqin kelajakni ta'minlash uchun manfaatdor tomonlar hamkorlik qilishi va rivojlanayotgan tendentsiyalarga moslashishi juda muhim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Pedagogika (pedagogika nazariyasi va tarixi): O'qituvchilar tayyorlash va pedagogika fani ta'lim sohasi bakalavriat yo'nalishi uchun darslik M.X.Toxtaxodjayeva, S.Nishonova, J.Hasanboyev, M.Usmonboyeva, S.Madiyarova, A.Qoldibekova, N.Nishonova, N.Sayidahmedov; O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta-maxsus ta'lim vazirligi. — Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti. Toshkent-2010
2. Z.F.Sharopova, TA'LIM TEXNOLOGIYALARI Toshkent-2019
3. "Oliy ta'lim kelajagi: ritorika, voqelik va islohotlar xatarlari" Frank Nyuman, Lara Kuturye va Jeymi Skurri
4. Devid Uotsonning "Oliy ta'lim mazmunini yaratish: o'zgaruvchan manzaradagi islohotlar"
5. Haql so'zi gazetasi
6. <http://marifat.uz>

ПАРА СПОРТ ТУРЛАРИДА ОЁҚ НОЗОЛОГИЯСИДА АСОСИЙ ХАРАКАТ КЎРСАТКИЧЛАРИ

Миржамолов Мехриддин Хайриддинович

Жисмоний тарбия ва спорт илмий тадқиқотлар институти

педагогика фанлари доктори (DSc), доцент

Тел: 99 400-63-50 e-mail: mekhriddin.mirjamolov16.ru

Аннотация: Ушбу мақолада оёқ нозологияси бўйича пара спортчиларнинг ҳаракатланиш имконияти спорт турининг тайёргарлик босқичларида лаборатория маълумотларига асосланиб таҳлил қилинган. Ҳаракат кинематикаси бўйича натижалар илмий жиҳатдан биомеханик кўрсаткичлар асосида ўрганилиб, машғулотларни мақсадли танлаш ва йўналтириш имкониятлари тадбиқ қилинган.

Калим сўзлар: паралимпия ҳаракати, спорт биомеханикаси, реактив куч, циклик спорт турлари, ҳаракат сифатлари, максимал концентратик куч, машғулот цикли, мусабқа шароити, қувват бўйича таъсир кучланиши.

ОСНОВНЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ ПОДВИЖНОСТИ НОЗОЛОГИИ НОГ В ПАРАЛИМПИЙСКОМ СПОРТЕ

Мирджамолов Мехриддин Хайриддинович

Научно-исследовательский институт физической культуры и спорта, доктор педагогических наук (DSc), доцент

Телефон: 99 400-63-50 e-mail: mekhriddin.mirjamolov16.ru

Аннотация: В данной статье анализируется подвижность пара спортсменов по нозология ног на основании лабораторных данных в подготовительном этапе занятий спортом. Результаты кинематики движений научно изучались на основе биомеханических показателей, реализовывались возможности целенаправленного отбора и направленности тренировки.

Ключевые слова: паралимпийское движение, спортивная биомеханика, реактивная сила, циклические виды спорта, двигательные качества, максимальная концентрическая сила, тренировочный цикл, соревновательные условия, воздействие напряжения на силу.

MAIN INDICATORS OF LEG NOSOLOGY MOBILITY IN PARALYMPIC SPORT

Mirjamolov Mekhriddin Khairiddinovich

Institute of physical education and sports scientific research

doctor of Pedagogical Sciences (DSc), associate professor

Tel: 99 400-63-50 e-mail: mekhriddin.mirjamolov16.ru

Annotation: *In this article, the mobility of para-athletes in terms of foot nosology is analyzed based on laboratory data in the preparatory stages of the sport. The results of movement kinematics were scientifically studied on the basis of biomechanical indicators, and the possibilities of targeted selection and orientation of training were implemented.*

Key words: *Paralympic movement, sports biomechanics, reactive power, cyclical sports, movement qualities, maximal concentric power, training cycle, competitive conditions, impact tension on power.*

Жаҳонда паралимпия спорт турларини техник-тактик жиҳатларини тадбиқ қилиш, спортчиларни асосий мусобақаларга жисмоний, психологик ҳамда функционал кўрсаткичларини яхшилаш бўйича кўплаб илмий тадқиқот ишлари олиб борилмоқда. Ушбу тадқиқотларда адаптив жисмоний тарбия ва спорт соҳасида йиғилган кўп йиллик назарий ва амалий тажрибалари асосида турли ноанъавий соғломлаштирувчи тизимлардаги машғулотлар билан бирлаштиришга асосланган комплекс усуллар ҳамда уларни назорат қилиш имкониятлари тадбиқ этилмоқда.[1,2,3,4] Кўплаб илмий изланишларда машғулот жараёнинг турли босқичлари учун машғулот режасига мувофиқ восита ва усулларни ишлаб чиқиш, ҳаракат фаоллигини ошириш, захира имкониятларини яхшилаш бўйича муаммолар кенг миқёсда ўрганилганлигига қарамадан кўп йиллик тайёргарликда паралимпия спортчиларини комплекс назорат қилиш механизмлари етарлича очиқ берилмаган.

Спортнинг циклик ва ациклик турларида мускул зўриқшининг турли сабабларига кўра уч гуруҳга бўлиш мумкин:

А) ҳаракатсизлик шароитида мускуллардаги зўриқшининг ортиб кетиши (тоник зўриқиб деб аталадиган зўриқиб ёки гипермиятония);

Б) бўшашиш тезлигининг етарлича бўлмаслиги, бунинг натижасида тез ҳаракат қилганда мускул бўшашиб улгураолмаслиги (тезкорлик зўриқиши);

В) етарлича такомиллашиб улгурмаган координацион ҳаракат натижасида бўшашиш фазасида мускулнинг ортиқча қўзғалиши (координацион зўриқиш).

Физиологиядан маълумки, ҳатто кўриниб турадиган ҳаракат активлиги бўлмаганда ҳам мускулда озроқ (тонус) зўриқиш бўлади. Бунинг сабаби бирнчидан мускул доимий чўзилиш хусусиятига эга эканлиги билан изоҳланса, бошқа тарафдан мускулга деярли ҳар доим эфферент импульслар келиб туради. Бу импульслар кучсиз бўлсада қўзғалишни намоён қилади.

1-жадвал

Туғма бир оёқ нозологиясида циклик ва ациклик турларда (пара велоспорт ва пара қиличбозлик) асосий ҳаракат фаоллигининг йиллик тайёргарлик кўрсаткичлари (n=7)

Асосий курсаткичлар	Мусобака олди тайёргарлик даври			Мусобака даври		Ўтиш даври	
Сакраш баландлиги (см)	16,7	18,6	17,4	19,7	20,6	19,6	19,4
Кучланиш даражаси (N)	0,53	0,51	0,55	0,39	0,55	0,59	0,47
Таъсир кучи (W)	0,62	0,60	0,64	0,56	0,79	0,65	0,63
Максимал концентратция кучи (KW)	1,73	1,70	1,82	1,55	1,67	1,95	1,68
Ўртача тезликдаги концентратик куч (м/с)	1,08	1,07	1,09	1,13	1,08	1,11	1,12
Юқорига сакраш тезлиги (м/с)	2,24	2,19	2,33	2,30	2,10	2,40	2,33

Учиш тезлиги (м/с)	2,25	2,18	2,32	2,31	2,11	2,39	2,34
-----------------------	------	------	------	------	------	------	------

Ациклик турлар бўйича бир оёқ нозологияси бўйича асосан паракиличбозлик билан шуғулланувчи кизларда сакраш баландлиги тайёргарлик даврида аста секин ўсиб борганлигини кўришимиз мумкин. Ушбу спортчиларни кунлик ҳаракат фаоллигида оёқ мушакларини ривожлантириш билан боғлиқ махсус машғулотларни доимий ўтказилиб бориши натижаларни динамик кўрсаткичларини кўрсатиб бермоқда. Сакраш баландлиги тайёргарлик даврининг турли босқичларида тўлқинсимон ўзгариш динамикасини кўрсатган бўлса, мусобақа даврига келиб ушбу кўрсаткичлар барқарор ҳолатини сақлаб қолди. Сакраш баландлиги мусобақа даврида 20.6 смни энг юқори кўрсаткични қайд этди. Ўтиш даврида ҳам асосий натижаларни сақлаб қолиниши мусобақадан сўнг машғулотлар режимини ўзгартириш билан бирга тўғри ташкил қилинганлиги билан боғлиқ эканлигини кўрсатмоқда. Кучланиш даражаси ўтиш даврининг дастлабки босқичида 0.59 (N) ни ташкил қилган бўлсада, сакраш баландлигидаги асосий натижага нисбатан юқори кўрсаткични сақлаб қолганлиги билан изоҳланади. Таъсир кучи энг юқори натижага пропорционал даражада 0.79 (W) ни айнан мусобақа шароитида олиб борилганлиги билан ҳам аҳамиятли ҳисобланади. Максимал концентратция куч кўрсаткичи 1.82 (KW) тайёргарлик даврининг якуний босқичига тўғри келди. Ўртача тезликдаги концентратик куч кўрсаткичи 1.13 (м/с)ни ташкил қилди. Энг яҳамиятлиси юқорига сакраш тезлиги ўтиш даврига тўғри келмоқда. Ушбу кўрсаткич 2.40 (м/с)ни ташкил қилди. Юқорига сакраш тезлиги қанчалик юқори бўлиши спортчиларни мусобақада ғалаба қозониши учун асосий кўрсаткичлардан бири ҳисобланади. Ушбу натижани ўтиш даврида юқори кўрсаткичини содир бўлиши шуғулланувчиларда мусобақа жараёнида психологик босимдан чиқиб кета олмаганлигини кўрсатади. Фазода учиш тезлиги сакраш баландлигини энг юқори нуктасига тўғри келади. Бу кўрсаткич мусобақа даврида 2.11 (м/с)ни ташкил қилди.

Хулоса ўрнида шунини айтиб ўтиш керакки ушбу тадқиқот натижалари параспортчилар тайёргарлигининг ҳар бир босқичи учун танлаб йўналтирилаётган юкламалар ҳажми ва шиддати ушбу юкламаларни бажариш

учун танланган услубиятнинг натижавий имкониятларини яққол номоён бўлишида айрим босқичларда ёки машғулот воситаларини алмаштиришни ёки танланган машғулот режимида спортчининг ҳолатидан келиб чиқиб маълум ўзгартиришларни амалга ошириш кераклигини кўрсатмоқда. Параспортда яна шуниси ҳам аҳамиятлиги машғулот юклама меъёрларини танлашда биринчидан индивидуаллик тамойилига асосланиб иш кўришни талаб қилса бошқа тарафдан ҳар бир машқни ҳар бир серияси ва машқ давомийлигида табақалаштириш механизмларни талаб қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021-йил 18-майдаги ПҚ-5114-сон “Паралимпия ҳаракатини ривожлантиришга доир қўшимча чоратadbирлар тўғрисида” қарори Lexuz 1-бет
2. Svetlichnaya N.K. Integral approach in assessing the functional state of adaptive and healthy physical culture В сборнике: Материалы XXVI Международного научного Конгресса. Под общей редакцией Р.Т. Бурганова. г. Казань, 2021. С. 412-414
3. Л. Б. Собирова Эффективность использования специальных упражнений в профилактике нарушений роста у младших школьников // Academicresearchineducationalsciences. 2021. №5.
4. С.А. Юнусов Особенности периодизации тренировочного процесса высоко квалифицированных парапауэрлифтёров «Фан-Спортга» 2021

ЎЗБЕК МУМТОЗ МУСИҚАНИНГ РИВОЖЛАНИШИ

Самандар Махкамжанов Қодир ўғли

Наманган давлат университети талабаси

***Аннотация:** Ушбу мақола ўзбек санъати тарихида мумтоз мусиқамиз бўлмиш мақомнинг ривожланиши ва нима сабаб мақом санъати кўп асрлардан буён ўз моҳиятини йўқотмасдан келаётганлиги ҳақида фикрлар юритилади.*

***Калит сўзлар:** Шашмақом, мақом, маданият, санъат, мусиқа.*

Кўп асрлардан буён ўз моҳиятини йўқотмасдан келаётганлиги мақом санъати нима сабабдан шундай? Шу каби саволларга бир ўринишда жавоб бериш қийин. Шу боис қайд этилган саволларимизга жавоб ахтариш мақсадга мувофиқ кўринади.

Мақом санъати ўзининг кўп асрлик тарихига эга бўлиб, авлоддан авлодга “устоз шогирд” анъанаси оракали мерос бўлиб ўтиб келаётган касбий мусиқанинг намунасидир. Касбий мусиқанинг шаклланишида “сарой маданияти” муҳим ўрин тутган бўлиб, халқ орасидан етишиб чикқан истеъдодли мусиқачилар хон саройларида мусиқачи бўлиб хизмат қилганлар. Шу даврдан бошлаб касбий мусиқа ривожланган. Мақом санъати билан асосан касбий мусиқачилар махсус шуғулланганлар. Мақомлар касбий мусиқанинг энг салмоқли ва мураккаб қисмини ташкил этади. Мақомлар шакл тузилиши жиҳатидан жуда салобатли санъат намунасидир. Шу боис ўтмишда яшаб ижод этган кўпгина мутафаккир олимлар Абу Наср Фаробий, Абу Али ибн Сино, Сайфиддин Урмавий, Кутбиддин Шерозий, Абдурахмон Жомий ва бошқалар мақомларга доир илмий рисоалар ёзганлар. Шу тариқа мақом ижрочилиги, ижодкорлиги ва мақом назарияси фани ривожланиб келди.

“Мақом” атамаси арабчадан олинган бўлиб, “ўрин”, “даража”, “мартаба”, “манзилгоҳ” каби тушунчаларни ифодалайди. Мақом-бу мукаммал пардалар уюшмаси ва доира усуллари муштараклигида ижод этилган чолғу куй ва ашулалар мажмуасидир.

Ўзбекистонда мақомларнинг уч тури мавжуд бўлиб, улар қуйдагича номланади:

1. Олти мақом (Шашмақом ёки Вухоро мақомлари)
2. Хоразм мақомлари
3. Фарғона-Тошкент мақом йўллари.

Шашмақом XVIII аср ўрталарида Бухорода сарой касбий мусиқачилари ва мусиқашунос олимлар томонидан Олти мақомдан иборат туркум тарзида ифода этилган. Шашмақом олти мукаммал пардалар уюшмасини англатади. Мақом чолғу куй ва айтим (ашула) туркумлари шу мукаммал пардаларнинг маълум доира усуллари билан муштараклиги натижасида юзага

келади. Шашмақомдаги ҳар бир мақом икки йирик бўлимдан-чолғу ва айтим (ашула) йўлларидан иборат бўлиб, уларни “устоз шогирд” анъанавий мактабида таҳсил кўрган малакали касбий чолғучи ва ашулачиҳофизларгина ижро этадилар. Мақомлар асосан “оғзаки услуб” воситасида авлоддан авлодга ўтиб келган. Шарқ олимлари томонидан ўзига хос мусикий “нота” ёзуви йўллари ихтиро этилган бўлсада улар амалиётда кенг жорий бўлмаган. Мақомларнинг беш чизиқли нота тизими асосида ёзиб олиш ишлар XX аср давомида бир неча бор амалга оширилди. Таниқли композитор ва этнограф В.А.Успенский (1879-1949) XX-асрнинг 20-йилларида Бухорода мақомчи устозлар ҳофиз Ота Жалол Носир ва танбурчи Ота Ғиёс Абдуғанийлар ижросида салобатли Олти мақом тизимини нота ёзувларига илк бор туширади. Академик Юнус Ражабий (1897-1976) ҳам Олти мақом тизимини икки бор -50-йиллар ва 60-70-йиллар давомида нота ёзувларида босмадан чиқарди. Олимлар орасида мавжуд қарашларга кўра мақомларнинг энг қадимий намуналари пайғамбарлардан мерос қолган. Хусусан, XVI аср иккинчи ярми – XVII аср биринчи чорагида яшаб ижод этган ватандошимиз, машҳур мусиқачи ва олим Дарвиш Али Чангийнинг “Тухфатус-сурур” номли рисоласида хабар беришича, аввалига ети пайғамбар номлари билан боғлиқ еттита мақом бўлган. Бунда “Рост”мақоми – Одам алайҳиссаломдан, “Ушшоқ” – Нух алайҳиссаломдан, “Наво” – Довуд алайҳиссаломдан, “Ҳижоз” – Аюб алайҳиссаломдан, “Ҳусайний” – Ёқуб алайҳиссаломдан ва “Раҳовий” – Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи вассаламдан мерос қолганлиги ҳақидаги ривоятлар баён этилади. Муаллиф бу ахборотни етказишда Хўжа Абдулқодир ибн Мароғий, хўжа Сафиуддин ибн Абдулмўмин, Султон Увайс Жалоир каби жуда обрўли устозлар фикрига таянганлигини ҳам маълум қилади. Шундай қилиб, қадимги дунёдан мерос келаётган мукаммал парда уюшмалари кейинчалик мақом тизимлари юзага келишида, шунингдек, бастакорлар-у, халқ мусиқа ижодиёти ривожидида ҳам муҳим пойдевор аҳамият касб этган.

Мақомларда мавжуд яна бир мусикий қатламни халқ оғзаки мусиқа ижодиётининг кўҳна намуналари ташкил этади. Ҳайратланарли томони шундаки, мақомларда халқ мусиқасининг ҳатто энг қадимий намуналарига оид “излари” ҳам сақланган. Хусусан бу изларни бизгача етиб келган Наврўзи

Ажам, Наврўзи Хоро, Наврўзи Сабо номли мақом асарларида кўрамиз. Шундайки, бу асарларнинг куй негизларида мутахассис олимлар томонидан “халқ куйининг энг қадимий намунаси” (“бирламчи чизиқ” –Г. Шенкер) тарзида тасниф этилган куйи оқим куй оҳанглари яққол намоён бўлади. Бу ҳол бежиз эмас, албатта. Маълумки, кўпгина Шарқ халқлари узок ўтмишдан буён Наврўз байрамини кенг нишонлаб, шу муносабат билан маълум куй ва ашиллаларни ижро этиб келганлар. Ўзига хос мавсумий маросим мусиқаси сифатида халқ анъанавий ҳаётидан муқим ўрин олган бу тоифа куйлар кейинчалик мақом тизимларига киритилиб, ўзининг юксак ривожланган кўринишларга эга бўлганлиги ҳақиқатга яқин бўлса керак. Шунини айтиш керакки мақомлар мусиқасига оид “мақом” атамасидан аввал “йўл” маъносини англатувчи “роҳ”, “тариқа”, “равиш” каби атамалар қўлланиб келганлигини Дарвиш Али Чангий баён этган маълумотларни қувватлашга хизмат қилиши мумкин. Оллоҳ таолонинг ер юзидаги элчилари бўлган пайғамбарларнинг инсонларга чинакам бахт-саодатга эришиш йўлларини кўрсатганлар.

Улардан қолган маънавий таълимот намуналари жамоа-қавмлар орасида алоҳида эъзозланиб, авлодданавлодга гўзал рухий мерос сифатида ўтиб келган. Инсон тинглови ва идроки учун энг маъқул ва манзур бўлган мукаммал пардалар ҳам дастлаб шу мерос негизида (ёки уни назарий жиҳатдан ўрганиш асносида) ҳосил этилиб, сўнгра шу (парда) “йўллар” асосида турли куйлар ривожлантирилган (ёки куйларнинг янги намуналари ижод этилган) бўлса керак.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Кароматов Ф., Элснер Ю. Мақом И мақом, кн: Музыка народов Азии И Африки. Вип . М., 1984, с. 91
2. Матёкубов О. Р. Оғзаки анъанадаги профессионал музыка асосларига кириш. Т., Ўқитувчи, 1983, б. 7
3. Ражабов Ишқоқ. Мақомлар. Тошкент., (қўлёзма) Санъатшунослик институти кутубхонаси, Инв. N843, б. 61
4. Юнусов Р. Ю. Ўзбек халқ мусиқа ижоди (илмий-услубий тавсиялар) II қисм, Т., 2000, б. 24

ANALYSIS OF KINEMATIC MOVEMENT POSSIBILITIES OF PARA ATHLETICS

Mirjamolov Mekhriddin Khairiddinovich

Institute of physical education and sports scientific research

doctor of Pedagogical Sciences (DSc), associate professor

Tel: 99 400-63-50 e-mail: mekhriddin.mirjamolov16.ru

Annotation. *This article analyzes the ability of Paralympic athletes to adapt to the loads of the annual training cycle and to restore the sports form on the basis of the kinematic description of the athletes' nosological condition. The highest levels of training were also identified through special exercises in the laboratory. Based on the results of the study, proposals and recommendations on changes that need to be made at different stages of training of parasitologists have been developed.*

Key words and phrases: *cyclic and acyclic sports, cerebral palsy, amplitude, speed, descriptions, kinematic activity, body balance, the ability to delay and accelerate, the athlete's reactive power, the complexity of the trajectory, the force of impact.*

АНАЛИЗ КИНЕМАТИЧЕСКИХ ДВИГАТЕЛЬНЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ПАРА СПОРТСМЕНОВ

Мирджамолов Мехриддин Хайриддинович

Научно-исследовательский институт физической культуры и спорта, доктор педагогических наук (DSc), доцент

Телефон: 99 400-63-50 e-mail: mekhriddin.mirjamolov16.ru

Аннотация. *В данной статье анализируются основные кинематические характеристики спортсменов по состоянию нозологии и возможностей адаптации к нагрузкам и восстановления спортивной формы в годовом тренировочном цикле спортсменов-паралимпийцев. Поэтому, определены*

самые высокие показатели по средствам подготовки специальных упражнений в условиях лаборатории.

По результатам проведенного исследования разработаны предложения и о изменениях, которые должны быть включены в различные этапы подготовки пара спортсменов.

***Базовые слова и фразы:** циклические и ациклические виды спорта, детский церебральный паралич, амплитуда, скорость, рекомендации, кинематическая двигательная активность, взаимная пропорциональность частей туловища, возможность задержки и ускорения, реактивная мощность спортсмена, сложность формы травмы, интенсивность воздействия на сила.*

Adaptive physical training tools have such an effect that they show a healing effect only when used correctly. Exercising without a thorough study of a person's ability to move not only negatively affects the outcome of the sport, but also leads to a deterioration of the athlete's daily physical activity. [3,4,5,6,11,12,13] , taking into account physical fitness and biological properties is important. Pedagogical supervision, based on regular laboratory conditions, involves the strict regulation of these features in a comprehensive manner. It should be borne in mind that neither the educator who has trained many champions nor the practitioners themselves may be able to fully and timely identify the changes that occur under the influence of exercise. [1,2,7,8,9,10]

We examined the ability and readiness of parasport participants to participate in cyclic and acyclic sports. The possibility of changing the position of the body and the ratio of its parts to each other during the performance of many exercises was studied. The importance of the initial state in the performance of the work is very important in order to achieve a certain anatomical-physiological effect. We conducted research in a laboratory setting that identifies key indicators of programmed training to determine the effectiveness of actions using innovative technologies.

With the change of body position during movement, the direction of the dynamic base reaction and the acceleration possibilities favorable for the conditions

of this direction were examined at different times of preparation. These indicators, firstly, allow people with various injuries in cerebral palsy to get accurate and fast information about the possibilities of movement, and on the other hand, make changes in the direction and content of training in preparation.

During exercise, the weight of the athlete's body, the strength of the base reactions, the indicators of overcoming the resistance forces associated with the external environment. Any movement activity of a person can be considered as the use of the gravitational force of a muscle in conjunction with other external and internal forces. In practical work, generalized qualitative descriptions that comprehensively reflect several indicators of movement are widely used. They can be divided into the following groups:

- a) correct actions are actions that correspond to the task of movement and the conditions of its solution according to the direction, amplitude, velocity and other characteristics;
- b) misconduct - actions that are incompatible with the tasks of the action, albeit partially;
- c) useful actions - the actions necessary to achieve the goal;
- d) useless movements are movements performed with excessive unnecessary effort of the muscle;
- e) sudden movements - explained by an increase in strength and speed;
- f) sluggish movements - defined by actions opposite to sharp movements.

The athlete under study is involved in the running type of athletics and has seven years of athletic experience. Through this study, the possibilities of acyclic exercise in cyclists were studied. In each acyclic movement, it is important to have three phases in accordance with their functions in the whole act: preparing to perform the action, performing the main action at the required amplitude, and clearly defining the final phases. All three of these phases are interconnected, performed together, and always require each other.

In individuals with various injuries in cerebral palsy While the potential for developing explosive power skills is complex, the level of development of this ability in cyclical sports is of particular importance. In the squat up test, the reactive force of the leg was determined.

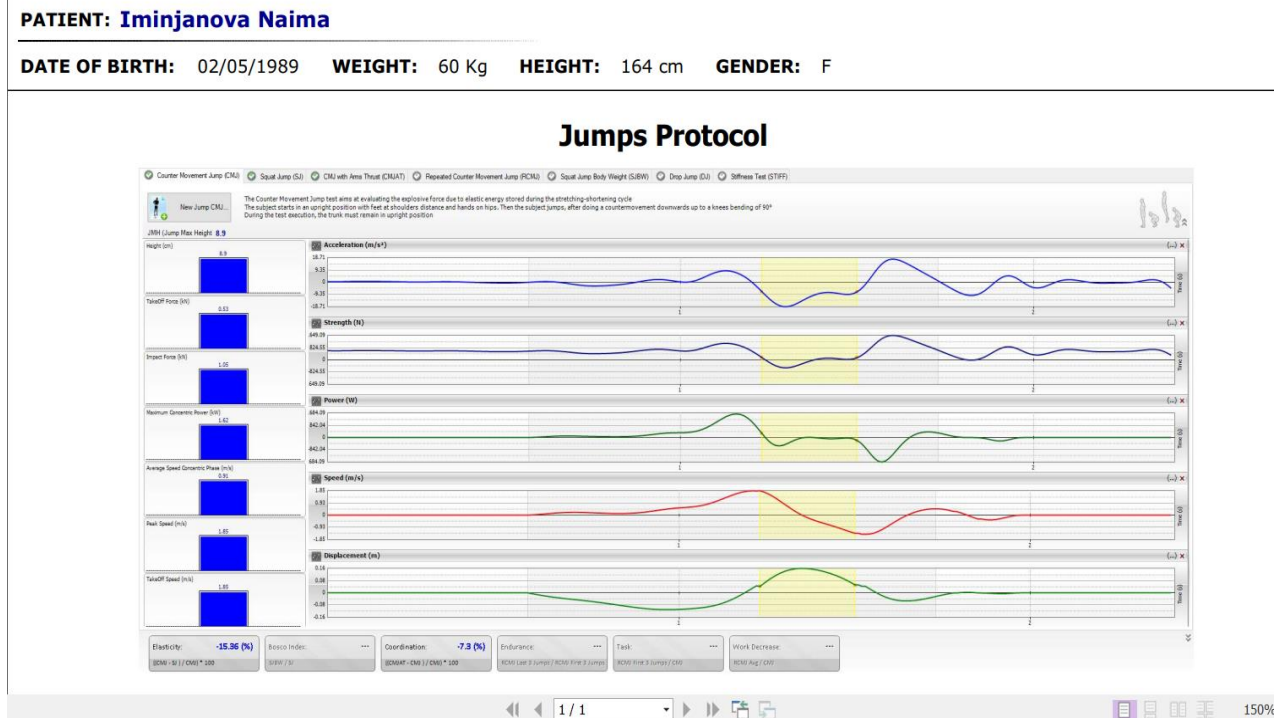

Figure 1. Kinematic movement activity of Naima Iminjonova, parasport (athletics).

Reactive forces are forces that are reflected in the process of accelerated motion during the interaction of body parts. Therefore, determining the proportions of the body parts when performing a particular movement is the basis for improving the athlete's results.

In this test, the kinematics of the optimal height of the leg muscle tone, which allows to perform the best vertical jump, were studied. A jump test as high as possible while sitting at 90 ° was used. In cyclical sports, these figures ranged from 8.9 cm to 11.3 cm in an athlete who was tested for mobility in one leg and one arm. It should be noted that this result in 3 months of the preparatory phase has growth dynamics, but at the same time does not show a high growth rate.

One of the main characteristics of motion kinematics is determined by the ability of acceleration and tension relative to the performance of an activity. The acceleration capacity of this athlete ranged from 18.7 m / s^2 to 19.8 m / s^2 .

Through this coordinate, we have shown the level of training of our athletes as a guide to coaches on training gaps and how to overcome them, based on accurate data on many functions.

The leg muscle tension along the second coordinate axis was 0.53 (kN) during the training period in this athlete. On the nosology of one arm and one leg of the cerebral hemispheres, this indicated result is slightly lower than the mean values. Studies in this nosology have shown high results in leg muscle strength opportunities in cyclic sports, mainly in paravelosport and paraengilic long jump. One of the most noteworthy aspects is that the highest results in many athletes are mainly due to the 4-6 mesocycles of training. During the main competition, these figures are 12-14% lower than in the preparation period. Of course, these figures will affect the outcome of the competition.

The impact voltage on this particular exercise was 1.05 (kN). Even the worst results on this indicator are mainly due to the competition period. These indications are due to the strong tension of the leg muscle tension close to the main races. These results suggest that while one-handed and one-leg nosology requires different changes to a separate training program for the athlete on the one hand, there are some problems in creating recovery and muscle relaxation exercises after training to improve strength quality on the other.

The maximum concentrated power index ranged from 1.62 (kW) to 1.73 (kW). This indicator is very important in all sports, especially in cyclical sports, where the results in the main competitions are often very short, and the chances of winning in athletes with a high level of sports technique are directly related to the level of development of this indicator. Depending on how high the maximum concentrated force is, the athlete's prospects can be determined. The forces that affect the movement of the human body are divided into internal and external forces. While the passive forces of the musculoskeletal system are determined by the elastic strength and elongation of the muscles, the active forces of the musculoskeletal system are determined by the gravitational force of the muscles. In the nosologies associated with cerebral palsy of the musculoskeletal system, the force of gravity of the muscles is one of the most important links.

In the high jump, the average concentric force index ranges from 0.91 to 0.98 (m / s). This suggests that with this athlete, coaches need to pay more attention to speed-strength training on a monthly training cycle.

The upward jump rate also showed a result of 1.85 to 1.96 (m / s). In analyzing these indicators, of course, the approach should be based on the athlete’s weekly microcycle tasks. This is because the jumping speed showed a relatively lower result after training, which was mainly designed for leg muscle strength. When analyzing the kinematic capabilities of the athlete, it is necessary to take into account the direction of the load performed in training and the mode of work. Reactive forces also play an important role in the analysis of an athlete’s dynamic characteristics . Reactive forces are understood to be forces during the interaction of body parts in the process of accelerated motion.

In this athlete, the vertical flight speed also showed a result of 1.85 to 1.92 (m / s) in terms of kinematic capacity. The generalized concept of forces of motion is used to describe the forces of action in action. The qualitative characteristics of human movements are so diverse that they can be conditionally divided into actions that are springy, explosive, semi-forceful, and loose. We have analyzed the explosive power capabilities that require precise speed-power.

It is in this nosology that the kinematic possibilities of boys engaged in cyclic sports have also been studied. Often, the continuity of movement is seen when the exercises are performed technically correctly. When performing a particular movement, one group of muscles must be performed in a sequence in which the other muscle group begins to move before the work is completed. However, subsequent actions require increasing speed. If each force is affected from the point where the maximum speed of the movement caused by the action of the previous force is reached, the speed of the next movement is gradually increased.

PATIENT: Agzamov Umidjon

DATE OF BIRTH: 09/08/2002 **WEIGHT:** 63 Kg **HEIGHT:** 180 cm **GENDER:** M

**Figure 2. Kinematic movement activity of Agzamov Umidjon,
parasport (track and field).**

with various cerebral palsy, in practice, the way to increase the speed of exercise is more or less related to the morphological features of the body links. It is therefore necessary to strive to reduce the exposure time of muscle strength when the path of increasing speed is limited. In the squat jump test, along with the athlete's reactive power, the balance of the body's performance system is also important. The shorter the exposure time of the force relative to the motion performed on this path, the higher the velocity of the motion.

In cyclical sports, these figures averaged 21.6 cm in the vertical jump height of one leg and one arm, while the best result was in the pre-race stage of training (23.9 cm) and the worst result was in the first stage of training (18.7 cm).) was correct. It should be noted that the results from 2 months of the preparatory phase showed growth dynamics but at the same time did not show a high growth rate.

Acceleration capacity in this athlete ranged from 16.8 m / s² to 21.2 m / s². Basically, the growth rates coincided with the development of flexibility and agility in the mesocycles.

The leg muscle tension along the second coordinate axis ranged from 1.06 (kN) to 1.12 (kN) in this athlete during training. On the nosology of one arm and one leg of the cerebral hemispheres, this indicated result is closer to moderate developmental indicators.

It was found that the impact stress on the force increased from 0.94 (kN) to 1.16 (kN) in relation to this particular exercise.

The maximum concentrated power index was initially 1.48 (kW) at the beginning of the study, but during the study, these values ranged from 2.14 (kW) to 2.23 (kW). This figure has a direct impact on results in major competitions, even in cyclical sports. Changing the direction of dynamic base reactions by changing the position of the body during movement can therefore give the body an acceleration that is favorable for the conditions of this direction . Examples of this are short and long distances from cyclic sports, standing positions in acyclic sports, and different levels of posture during the depressive phases of running and long jump.

In the high jump, the average concentric force index ranges from 0.91 to 0.99 (m / s). This suggests that the athlete's average concentric strength performance did not yield a positive result even at different stages of training.

The upward jump rate also showed a result of 1.66 to 1.93 (m / s). In analyzing these indicators, of course, the approach should be based on the athlete's severe nosological condition. It also places special demands on the general condition and the condition of certain parts of the body in some types of exercise. These requirements are assessed not only by the biomechanical expediency of the exercise, but also by the accuracy of the posture, consistency of movements, beautiful performance.

In this athlete, the vertical flight speed also showed a result of 1.59 to 1.83 (m / s) in terms of kinematic capacity. These figures also show that high growth rates were not observed in the results of research conducted at the initial and different stages of training of the athlete.

Most of the errors in posture or movements that meet the requirements of anatomical-physiological and technical efficiency in sports practice are due to insufficient consideration of the effect of neck-strengthening reflexes resulting from changes in head position relative to posture.

Through this exercise, we studied not only the activity of parasitists on their kinematic capabilities, but also provided a basis for drawing general conclusions about its preparation at different stages of training and movement during the competition and the transition period. The proposed special exercise was also evaluated with different weights according to the athlete's ability.

PATIENT: Agzamov Umidjon

DATE OF BIRTH: 09/08/2002 **WEIGHT:** 63 Kg **HEIGHT:** 180 cm **GENDER:** M

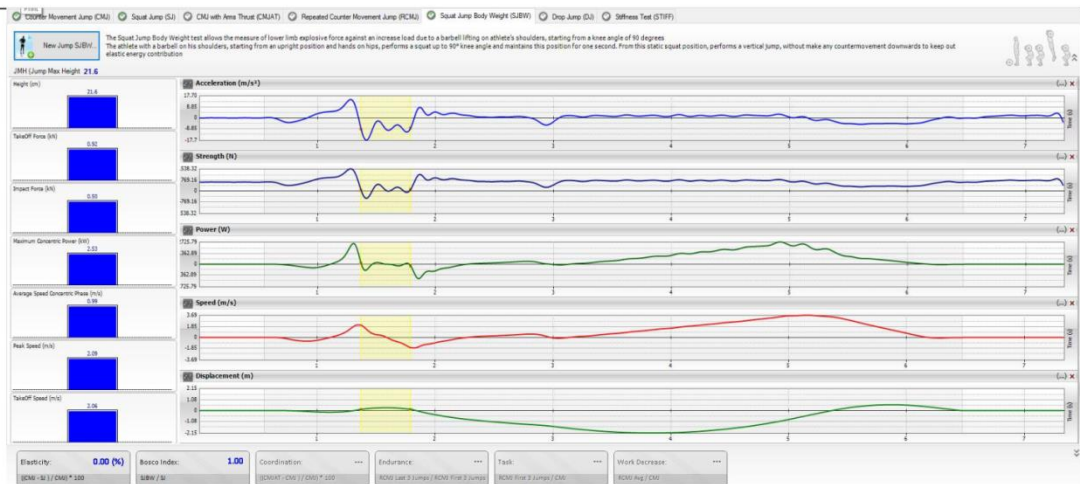

Figure 3. Paralympic (track and field) Agzamov Umidjon's cinematic movement with different weights.

The diversity of the trajectory shape of active movements is mainly determined by the development of nerve centers that strengthen a particular part of the body. The complexity of the trajectory shape also depends on the moving part of the body. The larger this part, the simpler its shape will be, and vice versa. We have therefore complicated the movements performed by these athletes. This is because athletes often have to compete in difficult conditions during competitions.

In nosology of one leg and one arm, the ability to pull and relax muscles is more complicated in athletes with a brain-dependent condition. The vertical jump height of this athlete with the weighted load averaged 21.6 cm. This result shows that the athlete's ability to jump high has developed steadily. The fact that the results of his first jump with a load are close to the results of a jump performed without any load also proves our point. The athlete's best result came during the competition period (22.1 cm).

The leg muscle tension along the second coordinate axis ranged from 0.92 (kN) to 1.03 (kN) in this athlete during training.

It was found that the impact voltage on the force increased from 0.50 (kN) to 0.84 (kN) in relation to this particular exercise. On the nosology of one arm and one leg of the cerebral hemispheres, this indicated result is closer to moderate developmental indicators.

While the maximum concentrated power index was initially 2.14 (kW) at the beginning of the study, during the study, these values ranged from 2.53 (kW) to 2.62 (kW). The eye often plays an important role in spatial orientation in controlling directions of motion. Therefore, in large and rapid changes in the direction of movement, the movement of the head usually precedes the movement of other parts of the body.

In the high jump, the average concentric force index ranges from 0.99 to 0.95 (m / s). The effectiveness of the effect of this exercise on the body of the trainee and the success of the technique depends on how well the moving body and its parts are directed.

The upward jump rate also showed a result of 2.02 to 2.09 (m / s). In this athlete, the vertical flight speed also showed a result of 1.96 to 2.06 (m / s) in terms of kinematic capacity. The results of research conducted at different stages of the athlete's initial and training after exercise with a load show that no high growth rates were observed.

We conducted these studies not only in preparation for major competitions and in a competitive environment, but also as an analysis of the ability of muscle performance patterns and movement qualities to maintain their activity at different stages of the transition period as one of our main challenges. These results not only showed the condition of the athlete during the training period, but also the extent to which the selected exercise in the transition period was appropriate. The study found that even during the transition period from cycling to track and field, athletes maintained an average level of explosive power compared to other sports.

References.

1. MX Mirjamolov, NY Valiyeva, RF Odilov, DB Bakhtiyorov "Methods of developing motor coordination in students with visual impairments" // Academic research in educational sciences. 2021. №12.
2. M. X. Mirjamolov, H. Yu. Valieva, R. F. Odilov, D. B. B. Bakhtiyorov «Methodika razvitiya koordinatsii dvijeniya u studentov s narusheniyami zreniya» // Scientific progress. 2022. №1.
3. Sherali Hoshimovich G'ofurov , DilshodHappyo ' g ' liBakhtiyorov , UmidAbdugaforovichSaidov “ Before

schoolagechildrenlightathleticsexercisethroughexercise _ _formedto do ”//
Scientificprogress . 2022. №1.

4. Sherali Hoshimovich Gafurov “Methods of developing the training of short-distance runners” // Scientific progress. 2021. №8.

5. Sherali Hoshimovich Gafurov “Methods of developing sports training of qualified sprinters” // Academic research in educational sciences. 2021. №4.

6. L.B.Sobirova “ Effektivnost ispolzovaniya spetsialnyx uprajneniy v profilaktike narusheniy rosta u mladshix shkolkov ” // Academic research in educational sciences. 2021. №5.

7. Lola Tilopovna Davlatova “Methods and rules of movement in the methodology of teaching adaptive sports (volleyball)” // Scientific progress. 2022. №2. methodology-action-methods-and-rules (data obrashcheniya: 14.04.2022).

8. Lola Tilapovna Davlatova “Relevance and importance of health technologies in physical culture and sports” // Scientific progress. 2021. №8.

9. L. _ T. _ Davlatova“ Childrencerebralparalysisphysicalpreparationtrainingin the processandscientifictheoreticalin the fielddevelopment ” // Academic research in educational sciences. 2021. pecialSpecial Issue 1.

10. Nailya Svetlichnaya “ Korreksionno-pedagogicheskoe vozdeystvie na sensomotornoe razvitie detey s narusheniyami intellektualnogo razvitiya ” // Academic research in educational sciences. 2022. №1.

11. Norpulat Shirinovich Bobomurodov Fizicheskaya reabilitatsiya bortsov s narusheniyami v pozvonochnike u kvalifitsirovannyx bortsov // Academic research in educational sciences. 2021. №2.

12. Bobomurodov N. Sh. Morpho-functional approaches to the problem of increasing sportsmanship in sportsmen spetsializiruyushchixsya in judo and in wrestling turon // Physical development of students in the modern world. - 2019. - p. 36-43.

13. Yunusov S. A. Influence of uchebnoy nagruzki on uchebno-trenirovochnyy protsess studentov s ogranichennymi fizicheskimi vozmozhnostyami // Scientific progress. - 2022. - T. 3. - №. 1. - S. 831-836.

TA'LIMDA KUTUBXONALARNING O'RNI

Qo'chqarova Nodira Go'libjon qizi

*Namangan davlat universiteti Musiqqa ta'limi va madaniyat
fakulteti Kutubxona-axborot faoliyati yo'nalishi 4-bosqich talabasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqola inson hayotida muhim o'rinni egallagan, barcha uchun birdek kerak bo'ladigan va bilim hamda marifat o'chog'i hisoblangan kutubxona va uning bir bo'lagi bo'lgan ta'lim to'g'risida, shu bilan birga ta'lim va kutubxonani o'zaro bo'liqligi to'g'risida.*

Kalit so'zlar: *sinxron, intellectual, sivilizatsiya, axborot-kommunikatsiya, konstruktiv, axborot, obyekt.*

Odamlar o'qishdan to'xtashlari bilan fikrlashdan ham to'xtaydilar.[1]

Deni Didro

Ta'lim va kutubxona ikkita ajralmas tushunchalar bo'lib, ular bir-biri bilan asosli va sinxron bog'liq va birgalikda mavjuddir. Birini boshqasidan ajratib bo'lmaydi, ikkinchisiz birining mavjudligi mumkin emas. Ularning hech biri o'z-o'zidan maqsad emas, balki ularning ikkalasi birgalikda yakuniy maqsadga erishish vositasidir. Biri yo'q bo'lishi bilanoq, ikkinchisi yo'qolib boradi. Biri bor ekan, ikkinchisi ham o'z vazifasini davom ettiradi. Bu o'zaro munosabatlar, birgalikda yashash, bir-biriga bog'liqlik insoniyat sivilizatsiyasining tug'ilishidan boshlab, insoniyatning turli bosqichlaridagi turli ehtiyojlar, o'zgarishlar va sharoitlarga mos ravishda evolyutsiya jarayoni orqali avlodlarga yetib kelgan.

“Ta'lim – bu barcha jarayonlarning yig'indisi bo'lib, ular yordamida inson o'zi yashayotgan jamiyatda ijobiy qiymatga ega bo'lgan qobiliyatlar, balandliklar va boshqa xatti-harakatlar shakllarini rivojlantiradi”. [2] Bu ijtimoiy jarayon bo'lib, uning yordamida odamlar tanlangan va boshqariladigan muhit (ayniqsa maktab) ta'siri ostida bo'lib, ular ijtimoiy optimal individual rivojlanishga va kompetentsiyaga erisha oladilar. Shunday qilib, ta'lim olingan bilim va tajribalar hamda kuzatish to'plamining natijasidir, kutubxona esa bu bilim va tajribaning manbai, himoyachisi shu bilan birga omboridir. Kutubxona bo'lmaganda ta'lim yolg'iz bo'lolmaydi va kutubxona ta'lim bera olmasa, hech qanday ma'no yo'q. Ta'lim

insonning ko'zini ochadi, unga mukammal, yetarli bilim beradi, fuqarolik va oqilona tuyg'uni yaratadi. Kishini past odatlar, xudbin ehtiroslar va beozor ishlarga bo'ysunishdan qaytaradi va shu bilan uni tubsiz zulmatdan tiniq va ko'zga ko'rinadigan ma'rifatga o'rgatadi, kutubxona esa o'z-o'zini tarbiyalash vositasi, bilim va faktik ma'lumot vositasi, bilim markazidir. Intellektual dam olish va sivilizatsiya to'g'risidagi to'plangan – saqlanib qolgan bilimlarni ta'minlovchi ma'rifat chirog'i, natijada ularning aqliy qarashlarini boyitadi, uning odatlari, xulqi, fe'l-atvori, didi, munosabati va hayotga qarashini qadrlaydi. Kutubxona o'tmish va hozirgi bilimlarning barcha yozuvlarini taqdim etadi, holbuki inson yaxshi va yomonni, to'g'ri yoki noto'g'rini tanlash uchun saqlanib qolgan bilimlarga ega bo'lib, uni aqliy kuch va fikrlash qobiliyatiga ega bo'lmagan boshqa hayvonlardan ajratib turadi. Xudbin ehtiroslar va beparvo intilishlar va shu tariqa uni tubsiz zulmatdan tiniq va ko'zga ko'ringan ma'rifatga tarbiyalaydi, kutubxona esa o'z-o'zini tarbiyalash vositasi, bilim va faktik ma'lumotlar vositasi, intellektual dam olish markazi va ma'rifat mayog'idir.

Ta'lim rasmiy yoki boshqa shaklda bilim va tajribaga ega bo'lgan ijtimoiy jarayonlar majmuasi sifatida ta'riflangan. Ta'lim shaxsni rivojlantirish uchun ishlatiladigan umumiy apparatni o'z ichiga oladi. Kutubxona esa shaxsga kitobxonlik orqali ma'naviy, ilhomlantiruvchi va ko'ngilochar faoliyatga ega bo'lish imkonini beradi, shuning uchun jamiyat boyligi va to'plangan bilimlari bilan o'zaro aloqa bo'lish imkoniyatini beradi. Kutubxonani ta'limning kengaytmasi sifatida ko'rish mumkin. Bilimlarni o'rgatish darslarida olingan ko'nikmalarni yaxshi adabiyotlar bilan ta'minlash orqali saqlab qolish uchun kutubxona xizmatlari kerak.

Kutubxonalar axborot-kommunikatsiya tizimlaridir. Jamiyatning ta'limga bo'lgan talablari qanchalik murakkab bo'lsa, uning kutubxonaga asoslangan axborot tizimlariga bog'liqligi shunchalik ko'p. Xususan, kutubxonalarning asosiy maqsadi quyidagilardan iborat:

- Jamiyatlarda fuqarolar uchun axborot ta'limi imkoniyatlarni yaratish;
- Rasmiy talim olgan shaxslarning turli fanlar bo'yicha bilimlarini boyitish;

- Odamlarning axborot ehtiyojlarini qondirish uchun xabardorlikni ta'minlash;
- Guruhlar va tashkilotlarning ta'lim, fuqarolik va madaniy faoliyatini qo'llab quvvatlash;
- Dam olish imkoniyatlarini ta'minlash va bo'sh vaqtdan konstruktiv foydalanishni rag'batlantirish.

Kutubxonalar ta'limning ushbu rolini bajarishda jamiyatdagi mavjud savodxonik muassasalarining o'quv dasturiga oid darsliklar, jurnallar va mashqlar kitoblari kabi zarur materiallarni taqdim etishi mumkin. Shu tariqa u jamiyatni savodli qilishga yordam beradi. Kutubxnalarga xalq universitetini ta'minlovchi va mustaqil qaror qabul qiluvchi organ sifatida qaraladi. Kutubxonalar kitobxonlarning turli xildagi ehtiyojlarini qondirishga harakat qiladi: darsliklar, jurnallar, adabiy kitoblar va boshqa nashrlar kabi turli xil axborot resurslarini taqdim etadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Kutubxonalar ta'limning o'zi kabi muhimdir. Kutubxona xizmatlari foydalanuvchi uchun kutubxona resurslari, obyektlari va xizmatlarining mavjudligi va ulardan foydalanish imkoniyatini, shuningdek, kitobxonlarning obyektlar va xizmatlardan foydalanishga tayyorligi va qobiliyatini anglatadi. Axborot - bu kuch va axborotga kirish shaxsiy rivojlanish, shuningdek, korporativ ta'lim rivojlanishi uchun ajralmas hisoblanadi. Shaxslarga umrbod ta'lim olish uchun samarali ta'lim olish uchun kutubxona kerak, asosiy ta'limning maqsadi shaxsni shunday bilim, ko'nikma va munosabat bilan jihozlashdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://lex.uz/ru/docs/-20596>
2. <https://xs.uz/uz/post/talim-tizimi-islohotlari-ozbekistonda-yangi-ujgonish-davri-pojdevorini-yaratadi>
3. <https://aniq.uz/uz/yangiliklar/uzbekiston-talim-tizimida-uzgarishlar-bormi>
4. <https://zamin.uz/uz/jamiyat>
5. <https://uz1.wvpt4learning.org/what-is-the-role-of-library-in-education-5701>
6. <https://lex.uz/ru/docs/-20596>

ПАРАЛИМПИЯ БЎЙИЧА ЗАХИРА СПОРТЧИЛАР ТАЙЁРЛАШ ТИЗИМИНИ САМАРАДОРЛИГИНИ ПЕДАГОГИК НАЗОРАТ ҚИЛИШ УСЛУБИЯТИ

Миржамолов Мехриддин Хайриддинович

*Жисмоний тарбия ва спорт илмий тадқиқотлар институти
педагогика фанлари доктори (DSc), доцент*

Тел: 99 400-63-50 e-mail: mekhriddin.mirjamolov16.ru

***Аннотация:** мазкур мақолада пара спортчиларнинг ҳаракатланиш имконияти спорт турининг тайёргарлик босқичларида лаборатория маълумотларига асосланиб таҳлил қилинган. Ҳаракат кинематикаси бўйича натижалар илмий жиҳатдан биомеханик кўрсаткичлар асосида ўрганилиб, машғулотларни мақсадли танлаш ва йўналтириш имкониятлари тадбиқ қилинган.*

***Калит сўзлар:** паралимпия ҳаракати, спорт биомеханикаси, реактив куч, циклик спорт турлари, ҳаракат сифатлари, максимал концентратик куч, машғулот цикли, мусабқа шароити, қувват бўйича таъсир кучланиши.*

Дунёда энг йирик паралимпия ўйинларига спортчиларни тайёрлаш тизими йилдан йилга муқаммаллашиб, дастурдаги спорт турлари ва уларда қатнашиш қонун қоидалари ҳам йил сайин такомиллашиб бормоқда. Халқаро спорт майдонларида спортчиларнинг рақобатбардошлигини ошириш, юқори малакали спортчиларни тайёрлашда машғулот жараёнини самарали ташкил қилишда комплекс назорат қилиш аҳмияти кун сайин ортиб бормоқда. Бу биринчидан спортчиларни нозологик ҳолати билан боғлиқ бўлса бошқа тарафдан спорт натижаларининг тобора юксалиб рақобатни ҳам кун сайин ортиб бораётганлигидан дарак бермоқда. Тайёргарликнинг кўп йиллик тайёрлаш тизимининг ҳар бир босқичида машғулотлар жараёнини ўз вақтида ва сифатли бошқариш услубиятини ишлаб чиқиш зарурияти юзага келмоқда.

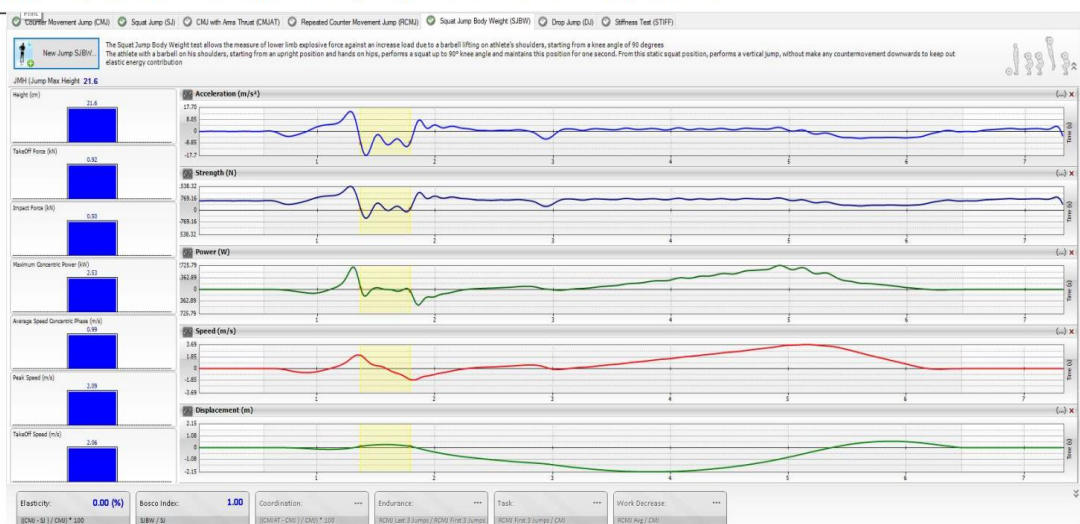
Бугунги кунда туғма ногиронлар ёки орттирилган ногиронликлар сони ҳам ортиб, уларни даволашга, йўқотилган функционал имкониятларини қайта

тиклашга қаратилган чора-тадбирлар ҳам турлича кўриниш олмоқда. Буларнинг ҳаммаси ногиронлик муаммосининг кўламдорлигидан дарак беради ва ногирон ва жисмоний имконияти чекланган шахсларга кўмаклашиш ҳамда уларнинг атрофидагиларга таъсир ўтказиш бўйича давлат даражасида комплекс чора-тадбирлар кўришни тақозо қилади. Мазкур заруратдан келиб чиқиб, ногирон ва жисмоний имконияти чекланган ўқувчилар тайёргарлик даражасини баҳолаб берувчи адаптив жисмоний тарбиянинг кластер дастурининг ишлаб чиқилиши ўқитиш самарадорлигини оширишда муҳим аҳамият касб этади. Спорт амалиётида анатомик-физиологик ва техник самарадорлик талабларига барабар жавоб берадиган гавда ҳолатидаги ёки ҳаракатлардаги хатоларнинг кўпчилиги гавдага нисбатан бош ҳолатининг ўзгаришидан келиб чиқадиган бўйинни мустаҳкамловчи рефлексларнинг таъсирини етарлича ҳисобга олмаслик билан боғлиқ.

Биз томонимиздан ушбу машқлар орқали параспортчиларнинг нафақат кинематик имкониятлари тўғрисидаги фаоллигини тадқиқ этилди, балки унинг тайёргарликни турли босқичларида ва мусобақа ҳамда ўтиш давридаги ҳаракат тайёргарлиги бўйича ҳам умумий хулосалар чиқариш учун асос бўлди. Таклиф этилган махсус машқни спортчининг имконияти бўйича турли хил оғирликлар билан ҳам баҳолашиб борилди.

PATIENT: Agzamov Umidjon

DATE OF BIRTH: 09/08/2002 **WEIGHT:** 63 Kg **HEIGHT:** 180 cm **GENDER:** M

1-расм. Параспорт (енгил атлетика) билан шуғулланувчи Агзамов

Умиджоннинг турли оғирлик билан бажарилган кнематик ҳаракат фаолияти.

Фаол ҳаракатлар траектория шаклининг хилма-хиллиги асосан гавданинг маълум бир қисмини мустақкамловчи нерв марказларининг ривожланганлиги билан белгиланади. Траектория шаклининг мураккаблиги ҳам гавданинг ҳаракатланадиган қисмига боғлиқ. Бу қисм қанчалик катта бўлса, унинг шакли шунчалик содда бўлади ва аксинча. Биз шундан келиб чиқиб ушбу спортчилар томонидан бажарилаётган ҳаракатларни бирмунча мураккаблаштирдик. Чунки спортчилар мусобақа вақтида айнан мураккаб шароитларда бахслашишга тўғри келадиган ҳолатлар кўплаб учраб туради.

Бир оёқ ва бир қўлда назологиясида бош мияга боғлиқ ҳолдаги спортчиларда мускулларни тортишиш ва бўшаштириш имконияти бирмунча мураккабдир. Ушбу спортчининг оғирлаштирилган юк билан вертикал сакраш баландлиги ўртача 21.6 см.ни ташкил қилди. Ушбу натижа спортчининг баландликка сакраш бўйича имкониятлари барқарор ривожланганлигини кўрсатмоқда. Унинг юк билан дастлабки сакраш натижалари ҳеч қандай юксиз бажарилган сакраш натижаларига яқин эканлиги ҳам фикримизни исботлайди. Спортчининг энг яхши натижаси мусобақа даврига тўғри (22.1см.ни) келди.

Иккинчи координата ўқи бўйича оёқ мушак кучланиши ушбу спортчида тайёргарлик даврида 0.92 (kN)дан 1.03 (kN)га тенг бўлди.

Ушбу махсус машққа нисбатан қувват бўйича таъсир кучланиши 0.50 (kN) дан 0.84 (kN) гача ошганлиги аниқланди. Бош мия ярим шарларининг бир қўл ва бир оёқ назологияси бўйича ушбу кўрсатилган натижа ўрта даражали ривожланиш кўрсаткичларига яқинроқ эканлигини кўрсатмоқда.

Максимал концентратик куч кўрсаткичи дастлаб тадқиқот бошида 2.14(kW)ни ташкил қилган бўлса, тадқиқотлар давомида ушбу кўрсаткичлар 2.53(kW)дан 2.62 (kW) га тенг бўлди. Ҳаракат йўналишларини назорат қилишда фазовий ориентацияда кўпинча кўз муҳим рўл ўйнайди. Шунинг учун ҳаракат йўналишларининг катта ва тез ўзгаришларида бошнинг ҳаракати одатда гавданинг бошқа қисмлари ҳаракатидан олдин бўлади.

Юқорига сакрашда ўртача тезликдаги консентрик куч кўрсаткичи 0.99дан 0.95 (м/с) ни ташкил қилмоқда. Ушбу машқнинг шуғулланувчилар организмга таъсирининг самаралилиги ҳамда техникасини мувоффақиятли бажариш ҳаракатланаётган гавдага, унинг қисмларига қанчалик тўғри йўналиш берилганлигига боғлиқ.

Юқорига сакраш тезлиги ҳам 2.02дан 2.09 (м/с) натижани кўрсатди. Ушбу спортчида вертикал учиш тезлиги ҳам кинематик имкониятлари бўйича 1.96дан 2.06 (м/с) натижани кўрсатди. Юк билан бажарилган машқдан сўнг спортчининг дастлабки ва тайёргарликни турли босқичларида ўтказилган тадқиқот натижаларида юқори ўсиш суръатлари кузатилмаганлигини кўрсатмоқда.

Биз ушбу тадқиқотларни нафақат асосий мусобақаларга тайёргарлик ва мусобақа шароитида ўрганишни амалга оширилди балки асосий муаммоларимиздан бири сифатида ўтиш даврининг турли босқичларида мушакларни ишлаш тартиби ва ҳаракат сифатларини ўз фаоллигини сақлаб қолиш имкониятини ҳам таҳлил қилиб борилди. Ушбу натижалар тайёргарлик давридаги спортчининг ҳолатини кўрсатиб берибгина қолмасдан ўтиш давридаги танланган машғулотнинг қай даражада мақсадга мувофиқлигини ҳам кўрсатиб берди. Тадқиқотлар натижаси бўйича циклик спорт турларини ичида енгил атлетиканинг югуриш турида ўтиш даврида ҳам спортчилар бошқа спорт турларига нисбатан портловчи куч қобилиятини ўртача кўрсаткичини сақлаб қолганлиги аниқланди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021-йил 18-майдаги ПҚ-5114-сон "Паралимпия ҳаракатини ривожлантиришга доир қўшимча чоратadbирлар тўғрисида" қарори Lexuz 1-бет
6. Svetlichnaya N.K. Integral approach in assessing the functional state of adaptive and healthy physical culture В сборнике: Материалы XXVI Международного научного Конгресса. Под общей редакцией Р.Т. Бурганова. г. Казань, 2021. С. 412-414

7. Л. Б. Собирова Эффективность использования специальных упражнений в профилактике нарушений роста у младших школьников // Academicresearchineducationalsciences. 2021. №5.
8. С.А. Юнусов Особенности периодизации тренировочного процесса высококвалифицированных парапауэрлифтёров «Фан-Спортга» 2021

MUNDARIJA

I. TA'LIMNING DOLZARB MUAMMOLARI VA YECHIMLARI;

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarni badiiy adabiyot bilan tanishtirish orqali nutq samaradorligini shakllantirishning ahamiyati 3
Qozaqova S.S.
2. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining pedagogik texnologiyalardan foydalanish tajribasini o'rganishning ahamiyati 7
Erkinova S. B.
3. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ijodiy faoliyatini shakllantirish 13
Adasheva Xilola Maxmudovna
4. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda kognitiv mustaqillikni rivojlantirishning metodik usullari 13
Abdug'opirova F. A.

II. TA'LIM-TARBIYA NAZARIYASI VA METODIKASI

5. Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisining kommunikativ qobiliyatini rivojlantirishning pedagogik shartlarni amalga oshirish. 26
Nuriddinova A. B.
6. Bo'lajak o'qituvchilarda kreativlik qobiliyatini rivojlantirish 31
Abdubannoyeva S. A.
7. Cross-cultural communication, cultural diversity and customs and traditions among english speaking countries 37
Isaqjonov A.
8. The role of gamification in enhancing foreign language learning 42
Farkhodova G. E.
9. Ecotourism and inducration 49
Isaqjonov A. D.

V. MAXSUS PEDAGOGIKA;

10. Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar va o'smirlarning logopedik rehabilitatsiyasi 53

- Xalimova O.M.*
11. **Autizm namoyon bo'lishining psixologik xususiyatlari** **60**
Ikramova D.
12. **Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar** **64**
Usmonova L. Z.

VI. IJTIMOY PEDAGOGIKA:

13. **Bo'lg'usi boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kasbiy-ma'naviy fazilatlarni tarbiyalash tizimini rivojlantirish** **71**
Shobekova N.M.
14. **Ijtimoiy pedagogikaning mohiyati va mazmunini aniqlashning asosiy yondashuvlari** **74**
Shuxratjonova R.N.
15. **Bolalarni o'z iqtidorini yuzaga chiqishiga to'siq bo'luvchi omillar** **78**
Tursunboyeva D.
16. **Kichik maktab yoshidagi bolalarni ma'naviy-axloqiy yondashuv asosida tarbiyalash** **82**
To'rayeva D. A.
17. **O'zbek xalq og'zaki ijodida insonning tabiat bilan bog'liq qarashlariga doir** **86**
Tolibboyev M.Q.
18. **Xulqida buzilishi bo'lgan o'smirlarni o'rganishning pedagogik - psixologik tamoyillari** **90**
Xalimova O.M.

VII. ILG'OR MILLIY VA XALQARO TAJRIBALAR:

19. **Pedagogik jarayonda multimediya vositalarini qo'llashning foydali tomonlari** **95**
Nuriddinova A.B.
20. **Kino san'ati – ma'naviy taraqqiyot vositasi sifatida** **100**
Jumanov B.A.
21. **Harmony of religiousness and secularity in ensuring sustainable development of society: education, family and spirituality** **105**
Tursunov R.
22. **Uchinchi renessans poydevori ilm-fan asosiga qurilmoqda** **109**
Shuxratjonova R.N.

23. **Ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalardan foydalanishning dolzarbligi, ahamiyati** **112**
Ismoilov J.K.
24. **Vatanparvarlik tushunchasi hamda talabalararni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash yo'llari** **117**
No'monov Sh.
25. **Ta'lim tarbiya tizimida geografiya o'qitish metodikasi** **123**
Ismoilov J.K.
26. **Oliy ta'lim tizimidagi islohotlar** **128**
Qosimov X.A.
27. **Пара спорт турларида оёқ нозологиясида асосий харакат кўрсаткичлари** **131**
Миржамолов М.Х.
28. **Ўзбек мумтоз музиканинг ривожланиши** **136**
Махкамжанов С. Қ.
29. **Analysis of kinematic movement possibilities of para athletics** **140**
Mirjamolov M.Kh.
30. **Ta'limda kutubxonalarning o'rni** **151**
Qo'chqarova N.G.
31. **Паралимпия бўйича захира спортчилар тайёрлаш тизимини самарадорлигини педагогик назорат қилиш услубияти** **154**
Миржамолов М.Х.